Nora K./Vittorio Hösle

ölü filozoflar kahvesi

-Çocuklar ve yetişkinler için felsefi bir mektuplaşma-

ARION
YAYINEVİ

2. BASKI

Nora K. / Vittorio Hösle

Ölü Filozoflar Kahvesi

Çeviren
Çağlar Tanyeri

ARION
YAYINEVİ

Psikoloji Dizisi: 004

ARION YAYINEVİ

Şubat 2000 (1. Basım – İstanbul)
Temmuz 2004 (2. Basım – İstanbul)*

*İlave baskıdır

© C.H. Beck'sche Verlagsbuchandlung, München 1996

"Bu çevirinin tüm yayın hakları ARİON YAYINEVİ Ltd. Şti.'ye aittir."

Kitabın Orijinal Adı : Das Café der toten Philosophen
Kitabın Yazarı : Nora K./Vittorio Hösle
Çeviren : Çağlar Tanyeri
Baskı : Yeni Güven Matbaası

Bu kitabın tüm teknik çalışmaları ARION Ajans tarafından yapılmıştır.

Adres : Ankara Cad. Fahrettin Gökay
İşhanı No: 31 Kat: 2 D: 16
Cağaloğlu/İSTANBUL

Yazışma Adresi : PK: 395 34433
Sirkeci/İSTANBUL

Faks : (0 212) 512 79 73
e-posta : arion@arionyay.com.tr

http://www.arionyay.com.tr

ISBN – 975-571-088-4

"Çocuklar Ve Yetişkinler İçin Felsefi Mektuplaşma"yı bir çocuk ve bir yetişkin arasındaki mektuplaşma oluşturdu. Ocak 1994-1996 arasında yazıldılar. On bir yaşındaki Nora K.'nın çocuk soruları felsefenin 'büyük' sorularıdır. Felsefeci Vittorio Hösle, verdiği yanıtlarla Nora'yı felsefi düşüncenin labirentlerinde gezdirir. İkisi birlikte, Platon'dan Hans Jonas'a, büyük düşünürlerin Tanrı, dünya ve yaşam üzerine tartıştıkları bir mekan yaratırlar. İkisi arasındaki bu sıradışı mektuplaşma çocuklar ve yetişkinler için felsefeye giriş niteliği taşımaktadır.

Nora K. (1982) öğrencidir. Nordrhein-Westfalen'de bir lisede eğitimini sürdürmektedir. Nora'nın isteği üzerine soyadı kısaltılarak geçmektedir.

Vittorio Hösle (1960) Essen GHS Üniversitesinde felsefe profesörüdür. Yapıtları: Die Krise der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie, 1997 (Çağımızın Bunalımı ve Felsefenin Sorumluluğu); Philosophie der ökologischen Krise, 1994 (Ekolojik Krizin Felsefesi); Philosophiegeschichte und objektiver Realismis, 1996 (Felsefe Tarihi ve Nesnel Gerçekçilik); Moral und Politik. Grundlagen einer Politischen Ethik für das 21. Jahrhundert, 1997 (Ahlak ve Siyaset. 21 Yüzyıl için Siyasi Bir Etiğin Temelleri); Klaus M. Leisinger

ile birlikte Entwicklung mit menschlichem Antlitz. Die Dritte und die Erste Welt im Dialog, 1995 (İnsancıl Gelişme. Üçüncü Dünya İle Diyalog).

İçindekiler

Başlarken
Sayfa 9

Mektuplar
Sayfa 11

Çocukluk Ve Felsefe
Vittorio Hösle
Sayfa 201

Bitirirken
Nora. K
Sayfa 231

Başlarken

Bu kitapta yayınlanan mektuplar şöyle oluştu: Nora uzun bir süreden beri felsefi sorunlarla ilgilenmektedir ve 11. yaşına bastığı gün kendisine Jostein Gaarder'in "Sofi'nin Dünyası" armağan edilir. Kitabı büyük bir ilgiyle okur ve felsefe öğretmeni olduğumu bildiği için bana da her fırsatta sorular sorar. Mektuplaşmaya başlamadan önce benden, soyları tükendikten sonra da bir dinozor idesinin (Platon) var olmaya devam edip etmediğini öğrenmek ister - bu son derece özgün bir soru olmayı hak etmektedir. Dinozor idesinin zarar görmediğini ona açıklamaya çalışmam Nora'yı memnun eder ve böylece o "Dino-Nora" ben de "Dinozor İdesi" lakaplarını alırız. Ortaya attığı soruya önem verdiğimin göstergesi olarak ona badem ezmesi bir dinozor gönderdikten sonra bana teşekkür etmek için bir mektup yazar ve böylece mektuplaşmamız başlar.

V.H

Sevgili Vittorio,

Badem ezmesi dinozorum için çok çok teşekkürler. Bu beni öyle sevindirdi ki: komodinimin üstünde duruyor. Böylece her an onu görebiliyorum.

Ne yazık ki kitabının henüz birkaç sayfasını okuyabildim; ama okuduğum öteki kitap yakında bitecek ve seninkine başlayacağım.

Şu anda okumakta olduğum felsefe kitabında Ortaçağa kadar geldim. Çok heyecanlı. Bu arada tarih dersinde eski Yunanda kadın anlayışını işledik. Aristoteles'in görüşlerine çok kızdım.

Nora

Essen, 27 Ocak 1994

Sevgili Nora,

Beni çok sevindiren güzel kartına içtenlikle teşekkür ederim. Dinozorunu henüz mideye indirmediğine göre gerçekten ölçülü bir çocuksun - o sadece bir kopya, fikirler gibi kalıcı değil...

Aristoteles'i eleştirmen uzun süre kafamı kurcaladı, çünkü hem onu hem de seni çok önemsediğim için duygularım karmakarışık oldu. Böylece dün akşamüstü Rüttenscheid'da gezinip durdum, ta ki daha önce hiç görmediğim bir ara sokakta karşıma bir kahve çıkana kadar. Buranın adı "Ölü

Ama Hep Genç Kalan Filozoflar Kahvesi", bu ad hoşuma gittiği için içeri girdim. İçerisinin bomboş olacağını düşünmüştüm, çünkü böyle komik isimli kahvelere kim gelir ki? Ama içeri girip de oldukça dolu olduğunu görünce çok şaşırdım, ayrıca burada neredeyse yalnızca erkekler vardı.

Boş masa olmadığı için, orta yaşlı bir beyefendinin tek başına oturduğu küçük bir masaya ben de oturdum ve onu başımla selamladım. Doğrusu hem o hem de diğer beyler bana yabancı gelmiyordu, ama onları bir türlü çıkaramıyordum. Karşımda oturan adam kısa sakallı, keskin ağızlı, geniş ve çıkık alınlıydı. Giyimi çağdaştı, ama bakışları bizim çağımıza uymuyor gibiydi. Onu mahçup bakışlarla ve biraz da arsız bir çocuk gibi izledikten sonra dayanamayıp sordum: "Özür dilerim, sizinle daha önce karşılaştığımıza eminim, ama adınızı anımsayamadım. Ben Hösle, memnun oldum."

"Aristoteles, ben de memnun oldum" diye dalgın dalgın cevap verdi.

Bunu anlatanın ben olduğuna şaşırma. Felsefede her şeyin mümkün olabileceğine alışkın olmasaydım, ben de böyle bir olay için imkânsız derdim. Gerçekten diğer beyleri de tanımaya başlamıştım artık. Bilardo masasının başındaki kısa boylu adam, yani Kant, durmadan "Sevgili Anselm" diye hitap ettiği saygıdeğer bir piskoposla ontolojik kanıt üzerine tartışıyordu; silindir şapkalı, genç, ürkek ve biraz da çıtkırıldım bir adam derin derin bakan başka bir beye öznelliğin hakikat olduğunu ve inanç alanına geçişin aklı aştığını açıklamaya çalışıyordu.

Tabii ben Aristoteles ile aynı masayı paylaştığım için özellikle mutluydum. "Bakınız" dedim ona, "yazdıklarınızın çoğunu okudum ve yapıtlarınızı olağanüstü buluyorum, ama kadın anlayışınıza çok kızan genç bir hanım tanıyorum."

"Yoksa dinozor Nora'dan mı söz ediyorsunuz?"

"Evet, siz de mi tanıyorsunuz onu yoksa?"

"Kişisel olarak tanımam onu, ama bu kahvede sağlam argümanların değeri yüksektir ve kulağımıza çabuk gelirler. Ben kişisel olarak türlerin kalıcılığı ve değişmezliğinden emindim; ama türlerin soylarının tükenmesi, öğretmenim Platon'un karşısına sağlam bir argümanla çıkmamı sağladığı için Darwin'i inandırıcı buluyorum. Böylece Nora kahvemizde yeni bir işbirliğini başlatmış oldu."

"Bu durumda öncelikle kadınlar hakkındaki düşüncelerinizden dolayı ondan özür dilemelisiniz" dedim.

"Tamam peki" dedi, "Memnuniyetle. Bu vesileyle özür dilemiş oldum. Ama ona şu üç noktayı iletin: Birincisi, ben kimilerinin öne sürdükleri gibi kadınların ruhu olmadığını iddia etmedim, hatta bitkilerin bile ruhları olduğunu söyledim. İkincisi, bizler düşüncelerimizde yaşadığımız dönemle sınırlıyız. Kölelik hakkında söylediklerim en çok bana acı veriyor. Ama insan, kölelerin normal karşılandığı ve kadınların eğitilmemesinin ya da dinozorlarla ilgilenmemesinin doğal olduğu bir toplumda yetişince böyle fikirler üretebiliyor. Üçüncüsü, sizin ve dinozor Nora'nın dikkatini çekmek isterim ki, bugünkü düşünceleriniz birkaç yüzyıl içinde yüz kızartıcı olacaktır. Bu yüzden yaşlı bir Yunanlıya anlayışlı davranın!"

"Tabii kuşkusuz öyle," diye yanıtladım, "size ve öğretmeniniz Platon'a büyük saygımız var." (Onu biraz kızdırdığımı ne yazık ki geç farkettim.) "İzninizle bu sohbetimizi hemen Nora'ya yazacağım."

Çıkmak üzere kapıya doğru giderken bana göz kırpan başka bir adam "Unutmayın, Nora çok eleştirel ve bu yazacaklarınıza inanmayacak. O zaman ona şunu sormanız yeter: Eğer düş gördüğümü düşünüyorsan gerçeklik ve düşü birbirinden nasıl ayıracaksın? Size Tanrı'nın yanıltıcı olmadığını söylerse, o zaman ona Tanrı'nın gerçekliği göstermek

için bazen bizi yanılttığını söyleyin."

"Çok teşekkürler Rene, mektubumu dediğiniz gibi bitireceğim."

Dediğim gibi yaptım, şimdilik hoşçakal.

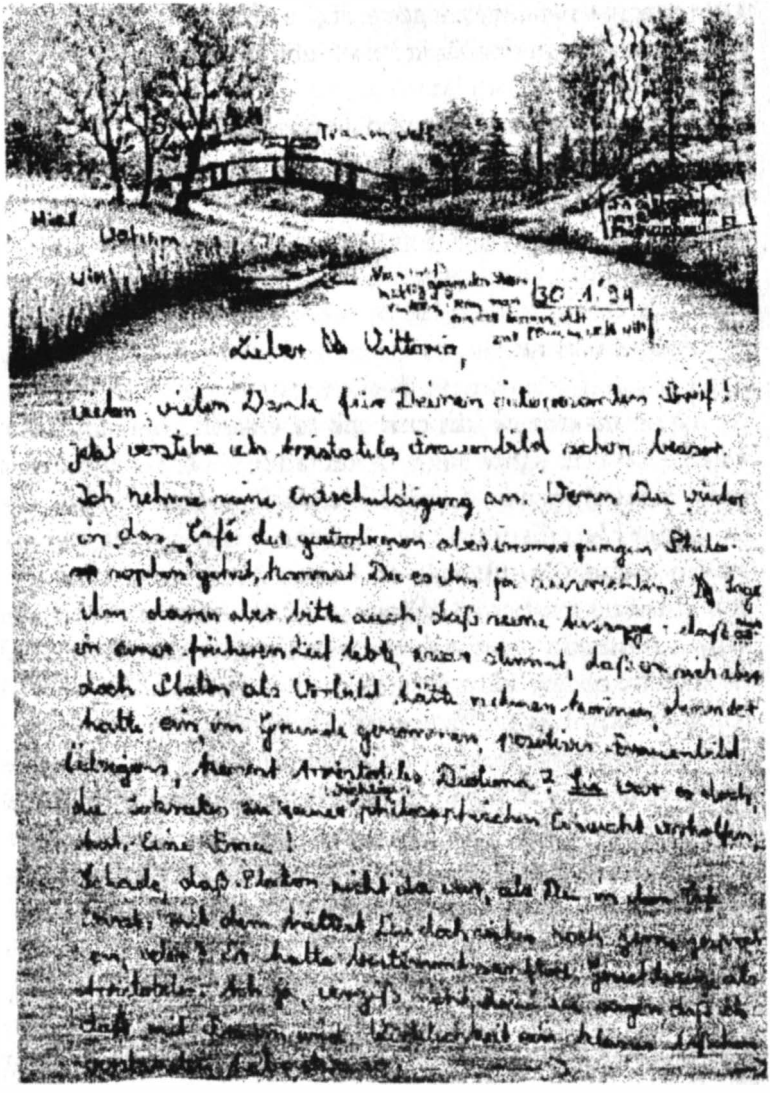
Vittorio
30 Ocak 1994

Sevgili Vittorio,

İlginç mektubun için çok çok teşekkürler! Aristoteles'in kadın anlayışını şimdi daha iyi kavradım. "Ölmüş Ama Hep Genç Kalan Filozoflar Kahvesi"ne yeniden gidersen bunu ona iletebilirsin. Ama ona lütfen şunu da söyle: Eski zamanlarda yaşamış olmakla ilgili söyledikleri doğru, ama yine de Platon'u örnek alabilirdi, çünkü aslında Platon'un kadın anlayışı çok olumlu. Ayrıca Aristoteles Diatimo'yu tanıyor mu? Önemli felsefi görüşlerinden birisini üretmesinde Sokrates'e katkıda bulunan odur. Bir kadın!"

Kahvedeyken Platon'a rastlamamış olman çok yazık. Eminim onunla konuşmaktan daha büyük bir zevk alırdın, öyle değil mi? Onun yüz hatlarının Aristoteles'ten daha yumuşak olduğuna hiç kuşkum yok. Bu arada Rene'ye düş ve gerçeklik konusunu biraz anladığımı söylemeyi unutma. Şöyle ki:

Düş ve gerçeklik iki farklı dünya. Düş, fantezilerin, düşüncelerin dünyası, içimizde olan bu iki alanın birbirine karışımı. Gerçeklik ise, bize göre, duyuların dünyası. Ama gerçekliğin içinde bilim, tarih ve diller de var. Sorun gerçekliğin tümünü bizim bilip bilememiz. Tanrı hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Ama O, yine de var. Yani gerçeklik tamamlanmış değil, tıpkı düşler gibi. Düşlerde de

tamamlanmamışlık var. Bazen düşler bize bir şeyler öğretir, belki gerçeklik de. Belki de bu iki dünya bizi henüz bilinmeyen gelecek dünyalara hazırlıyordur.

Yalnız Rene'nin "Tanrı gerçekliği göstermek için bazen bizi yanıltır" sözünden ne kastettiğini tam olarak anlamadım.

Biliyor musun, ben de büyüyünce belki bu kahveye giderim (Yeterince olgunlaştığımda). Bir gün bir parktan geçerken karşıma kısa boylu bir adam çıktı. Biraz dinlenmek istediğim için yakındaki bir banka oturdum. Sanırım adam da dinlenmek istiyordu, çünkü o da yanıma oturdu. Bir süre sonra benimle konuşmaya başladı. Şundan bundan söz ediyorduk. Ama en çok 'düşünce sahibi olmak' konusunda konuştuk. Bu çok ilgimi çekti. Ama o ne yazık ki yarım saat sonra benden ayrılmak zorunda kaldı. Söylediğine göre "Ölmüş Ama Hep Genç Kalan Filozoflar Kahvesi"nde bir randevuya gitmek zorundaydı. O zaman bu kahveyi bilmiyordum (Mektubunu henüz almamıştım). Bu yüzden "Bu garip kahvenin nerede olduğunu söyler misiniz? Adını şimdiye kadar hiç duymadım" diye sordum.

O zaman bana: "Yerini sana söyleyemem, ama eğer çok istiyorsan onu kendin bulmalısın. Umarım başarırsın bunu! Belki de orada tekrar görüşürüz" dedi. Sonra hoşçakal bile demeden aceleci adımlarla uzaklaştı.

Sanırım o Platon'du. Kimbilir belki ben de bir gün seninle birlikte "Ölmüş Ama Hep Genç Kalan Filozoflar Kahvesi"ne giderim.

Yakında görüşmek üzere hoşçakal

Nora

Not: Birinci sayfada düş ve duyu dünyasını çizmeye çalıştım. (Tam olarak bilmiyorum tabii.)

Essen, 3 Şubat 1994

Sevgili Nora,

Mektubun kahvede bir hayranlık dalgası yarattı. Aristoteles bile kadınlar hakkındaki görüşlerini senin düzelttiğini söyledi, bunun yanı sıra çocuk anlayışını da tabii. Çünkü –sanırım bunu söylememe izin verirsin– sen henüz bir çocuksun ve senin bu kadar güzel düşünebilmen felsefenin yalnızca yetişkinlerin işi olmadığını kanıtlıyor. Hatta, bana göre, çok alıngan ve fazlaca kendi düşüncelerine dalmış ama aynı zamanda da gözleri hemen dolacak kadar duyarlı olan bir bey şöyle haykırdı:

"Çocukların da felsefe yaptığına şaşırıp kalıyorsunuz. Gerçekte felsefe yapabilenler yalnızca çocuklardır. Neden biliyor musunuz? İşte, dinozor Nora bunun nedenini, çizdiği o güzel resimde anlatmış. Birincisi, bizim kahveyi hiç de hoş olmayan şehir mekanından alıp ormana taşımasını mükemmel buldum, anlaşılan o da tıpkı benim gibi doğaya dönün diyor. Çok akıllı bir çocuk değil mi?" (Doğrusunu söylemek gerekirse bu açıklamaya biraz kızdım. Senin akıllı olduğunu söylemesi değil, onunla aynı şekilde düşündüğün için senin akıllı olduğunu söylemesi kızdırdı beni. Acaba ondan farklı düşünseydin nasıl davranırdı? Ah, düşünürlerin arasında da kendini beğenmişlik ve haklılık saplantısından kurtulamayanlar var! Ama bu adamın aşırı derecede narsist olduğunu yüzüne bakar bakmaz anlamıştım - Aristoteles'in keskin ve soğukkanlı hatları onda yoktu.) "İkincisi, Nora felsefeye ulaşmak için bir nehri geçmek ve akıntıya karşı kürek çekmek zorunda olduğumuzu yazıyor. Bizim de bir zamanlar oturduğumuz, şimdi ise diğer insanların oturduğu bu yeri felsefeden ayıran akıntı nedir peki? Elbette bütün sığlıkları ve

girdaplarıyla yaşamın ta kendisi. Bizler yaşlandıkça bu yaşam akıntısı da büyüyor ve onu aşmak gittikçe zorlaşıyor. Ama Nora'nın şu anda bulunduğu noktada insan onun üzerinden atlayabilir ve bunun için bir kayığa bile gerek yok. Yani insan ancak çocukluğunda gerçekten felsefe yapabilir - ah keşke çocuklarımı yetimhaneye bırakmamış olsaydım! Bana ilham verecekleri için daha iyi bir düşünür olurdum o zaman..." (Narsistin yine kendini anması!)

Bu duygulu çocuk dostunun ateşli söylevinden sonra oldukça uzun süren bir sessizlik oldu. Ama sonra uzun siyah saçlı, çukur gözlü, atmaca burunlu yaşlı bir adam yerinden doğruldu:

"Önemli bir şeye değinmekle birlikte her zamanki gibi abartıyorsun Jean-Jacques. Belki Nora'nın senden hoşlanmasını istiyorsun, ama o aslında senin haklı olmanı isteyemez. Çünkü Nora hep çocuk olarak kalamayacak, o da eninde sonunda, bizim gibi ölüp de sonsuza dek genç kalmanın tadını çıkaranlar dışında, herkes gibi yaşlanacak. O zaman Nora'nın, yaşamın ona artık hiçbir şey veremeyeceği duygusuna kapılması kendisi için çok korkunç olacaktır. Ama bir noktada sana katılmamak mümkün değil: Bu akıntı gerçekten büyüyor ve onu aşmak zorlaşıyor. Tabii bu arada gücümüz de artıyor, kaslarımızın suyun zorlu gücünü aşacağı umudunu taşıyoruz. Kuşkusuz bu herkes için değil, belki bir avuç insan için geçerli. Ötekiler, çocukluklarında yakın oldukları felsefe dünyasından gittikçe uzaklaşıyorlar. Evet baylar bayanlar, ancak bu genel geçer bir şey olamaz - aksi takdirde hepimiz çocuk kalırdık, oysa yalnızca sonsuza dek genç kalıyoruz. Aramızda çocuk yok ve Nora'nın yakında aramıza katılabileceğini umamayız."

"Tanrı korusun!", dedi güzel bir kadın. "Bize konuk olarak bile katılamaz, bunun için daha çok sayıda mektup

yazmak zorunda. Çünkü tutkuyla istenen şeyler hemen elde edilmemeli, o zaman insan pek çoğunda gördüğümüz gibi mutsuz olur, hatta belki de istediklerini elde edemeyenlerden daha mutsuz - çünkü hiç değilse onların özlemleri vardır hâlâ."

"Diatoma!" diye bağırdım, "Nihayet sizinle kişisel olarak tanışabildik! Artık yaşamış olduğunuzdan eminim. Bazı zorba maçolar sizin en önemli kadın düşünür olduğunuzu kabul etmemekle birlikte, bir erkek tarafından uydurulmuş bir kişi olduğunuzu öne sürdüler hep. Ama şimdi sizi kendi gözlerimle görüyorum ve sizin varlığınızdan eminim."

"Zavallı adam" diye yanıt verdi Diatoma, "emin olmak için görmen mi gerekiyor? Nora'nın mektubunu anlamadın mı? Yoksa Rene'nin söylediklerini Nora kadar kavrayamadın mı? Nora, Rene'nin tam olarak ne kastettiğini soruyor, yani hiçbir şey bilmediğini biliyor. Ama sen kendini beğenmiş bir tavırla her şeyi anladığını sanıyorsun, bu durumda Nora'dan daha cahil sayılırsın. Eğer Tanrı gerçeklik uğruna, yani insanı daha derin gerçekliklere yönlendirmek için bizi yanıltabiliyorsa, kadınların felsefe yapabileceklerini göstermek için Platon da benim gibi bir kişilik yaratmış olabilir. Yaratılmış olan da bir gerçekliktir, çünkü onun üzerine düşünen insanlar vardır; yaratılmış olan en azından 'hiç' değildir."

Başım dönüyordu, bu bilmeceyi çözmemde bana yardım etmesi için Platon'u görmek umudu içinde heyecanla etrafıma bakındım. Ama anlaşılan Diatoma aklımdan geçenleri okuyordu:

"Platon'a sormakla bu sorunu öyle çabucak çözmene izin vermeyiz biz. Ayrıca Platon buraya çok nadir uğrar; kendini göstermekten pek hoşlanmaz o, parklarda ya da orada burada dolaşır. Sana bir ipucu vereyim, Nora, Platon'un

düşünce hakkında söylediklerini sana daha iyi açıklasın. Özellikle de, dinozorların ama aynı zamanda dinozorları düşünebilen insanların da soyu tükendiğinde dinozor düşüncesinin hâlâ var olup olamayacağı hakkında ne düşündüğünü söylesin. Tabii bu zor bir soru, ama bunun yanıtını ben vermeyeceğim, çünkü insan ancak kendi bulduğu bir şeyi anlayabilir. Ben bilginin anası değil, ebesiyim."

Bu konuşma bir yandan kafamı karıştırdı ve biraz da düş kırıklığı yarattı, ama öte yandan senden alacağım mektup için de sevindirdi!

İçten Selamlar
Vittorio

Sevgili Vittorio,

Mektubun için çok teşekkürler, çok sevindim. İlk mektubumun kahvede bu kadar yankı uyandırmasından hoşlandım. Ne yazık ki annem babam artık parklarda dolaşmama izin vermiyor. Bu yüzden Platon'u bir daha göremedim.

Ama ilk görüşmemizde bana söyledikleri hâlâ aklımda (ya da öyle olduğunu sanıyorum): "Şimdiye kadar hiç kendine ait bir düşüncen oldu mu?"

Kısa bir süre düşündükten sonra, "Evet, bir defasında din dersinde sorunları ele aldık. Ev ödevi olarak da kendimiz bir mesel yazacaktık. Böylece ben de bir mesel yazdım." dedim.

"Demek bir mesel! Meseller çok ama çok önemlidir." diye mırıldandı Platon, "Düşünceleri daha anlaşılır kıldıkları için ben de mesel anlatmayı, benzetme yapmayı severim! Örneğin insanları, bir mağara duvarına yansıyan gölgelere benzetmeyi."

"Ne?" diye öfkeyle yerimden sıçradım, "Bizler gölge miyiz yani? Yeryüzündeki en üstün yaratıklarız ama biz. Biz gölge olamayız!"

"Yaratıklar olduğumuz için, bir tür gölgeyiz zaten. Yaratık.(*) Latince 'creare' fiilinden gelir ve yaratılan demektir. Bizler yaratıldık. Bu da, birisinin bizi yaratma düşüncesine sahip olduğu anlamına gelir. Anlıyor musun?"

"Bu gerçekten çok karmaşık" diye itiraf ettim. Sonra bana, "Niye yeryüzündeki en üstün yaratıklar olduğumuzu düşünüyorsun?" diye sordu.

"Çünkü," dedikten sonra biraz düşünmek zorunda kaldım, "sanırım, Tanrı'yı bilebilen bir ruhumuz olduğu için."

"Tastamam öyle! Deyim yerindeyse biz insanlar ikiye bölünmüşüz. Bir yarımız ruhumuz: senin de söylediğin gibi Tanrı'nın varlığını bilebiliyor, sevinç duyabiliyor ve benzeri şeyler yapabiliyoruz. İkinci yarımız ise duyular dünyasında yaşayan bedenimiz. İkisinin de kaynağı düşünce: Bedenimize yaşam vermek bir düşünce. İkincisi ise Tanrının soluğu. O bize ruhundan bir parça verdi. Bunu (bir gün) dünyayı bilebilmemiz için yaptı. Hayvanlarda bu ruh yok. Bitkilerde de. Yine de onları bilen bir düşünce var ve bu çok çok önemli. Bunun nedenini de biyoloji ve kimyada öğreniyorsun."

"Ama bütün bunların gölge olmakla ne ilgisi var?" diye sordum sabırsızlanarak.

"Evet, bizler bu ikiye bölünmüş canlı düşüncesinin gölgeleriyiz. Tanrı'nın düşüncesi olduğumuz için yaşayabiliyoruz. Biz insan düşüncesinin yansımalarıyız. Her türlü canlı ya da taş gibi cansız maddeler de önce düşüncedir."

"O zaman benim bir düşüncem olduğunda bu benim

(*) Kreatur. (Ç.N.)

düşüncem olmuyor, bu düşünce önceden de var, öyle mi?" diye sordum heyecanla.

"Bu zor bir soru. Ne yazık ki sana bunu açıklayacak vaktim kalmadı. Ama bunu dostum Vittorio'ya sorabilirsin. Belki o bunu sana açıklayabilir."

Sonra gitti. O günden beri de soruma yanıt alamadım. Bunu bana sen açıklayabilir misin?

Gelelim dinozorlara. Sanırım biz insanların soyu tükense de dinozor düşüncesi var olmaya devam edecek. Ama ne yazık artık onları bilebilecek bir yaratık yok. Çünkü hayvanlar ve bitkiler bilme yetisine sahip değiller. Onlara ruh verilmemiş. Ama yine de düşüncenin varlığını gösteren kemik gibi bulgular var. Dinozor düşüncesi şu anda yeryüzünde kendini göstermiyor.

Bu arada Diatoma'ya benim de onun varlığına inandığımı söyleyebilirsin. O da eninde sonunda bir düşünce. Tanrı'nın mı yoksa Platon'un düşüncesimi bilmiyorum. Bizim göremediğimiz şeyler var, ama onlar buna rağmen varlar.

Kendi çocuklarını yetimhaneye bırakan birisi nasıl çocukları sevebilir ki? Jean-Jacques bu yaptığını telafi etmeliydi.

Ha bir de, kahveye Heraklit ya da Anaximander gibi doğa düşünürleri de geliyor mu?

Biliyor musun, ben Augustinus'u da çok beğeniyorum.

Görüşmek Üzere
Sevgiler
Nora!

Not: Bir sonraki mektubunda lütfen biraz daha okunaklı yazabilir misin, yazını çok zor okuyorum.

Essen, 15 Şubat 1994

Sevgili Nora,

Kahveye gittiğimde Rene beni kapıda yakaladı. "Nora'dan yeni bir şey var mı?" diye sordu ve beni kolumdan tutup tek kişilik küçük bir masaya götürdü. Ona senin mektubunu verdim, dikkatle okudu, kendi çoçuklarını yetimhaneye bırakan çocukseverle ilgili notunu okuduğunda müstehzi bir gülümsemeyle "Jean-Jacques bunu görmesin" dedi, "Yoksa ya ağlamaya başlar ya da histeri krizi tutar. Nora ne kadar çok şey biliyor. Tarihi insanlara şuradaki ihtiyar tanıtmıştı." (Gözleriyle –insanlar parmakla gösterilmez!– çevresini alaylı bakışlarla süzen yüzü kırış kırış olmuş bir ihtiyarı gösterdi.) "Ama tarihi artık çocuklar bile biliyor. Evet sevgili dostum, düşünürler her zaman başkalarına öğrettikleri ilkelere bağlı kalarak yaşamazlar; hatta şuradaki kocaman gözlü ve kocaman burunlu adam bile bir defasında, yol gösterenler gösterdikleri yolu izlemezler dedi. Belki de insan kendi ahlaki zayıflıklarını dengelemek için ahlakçı olup kendi çocuklarına yaptığı haksızlığı telafi etmek amacıyla çocuklar için yeni bir teorik duyarlılık geliştiriyordur. Ama bu hep böyle olsaydı, (Nora'nın içi rahat edebilir: bu genel geçer bir durum değil) bizim klüp tehlikeli bir topluluğa dönüşürdü.

Nora'nın özellikle Platon ile ilgilendiğini biraz da kıskançlıkla gözlüyorum. Etrafına bakınma hiç, bugün yok yine. Kes artık etrafına bakınmayı, seni kandıran kötü bir ruh değilim ben. Platon yok ortada. Belki de parklarda dolanıp Nora'yı arıyordur. Zavallı Platon, Nora'nın annesi ve babasının koyduğu yasağı bilmiyor ki henüz. Tabii onlar bir hata yapıyor: çünkü yasak olan bir şey özellikle çekici hale gelir. Bu yüzden çocuğu Platon'un kollarına atıyorlar. Ama belki

de bu ailesinin planladığı bir şeydir. Böyle bir kurnazlığı özellikle düşünüp yasağa karşı çıkılması, yani Nora'nın gücü yettiğince felsefe yapmaya devam etmesi umuduyla bu yasağı koymuş olamazlar mı? İnsanların iç dünyasını araştırmak ne kadar da zor! Evet, böylece geldik asıl konuya. Bana öyle geliyor ki, düşünce sözcüğünden çok farklı şeyler anlayabiliriz. Bana göre düşünceler bilincimizde yer alır, bilincimiz ise maddi dünyanın dışında farklı bir alan. Birincisini bir zamanlar res cogitans, ikincisini ise res extensa olarak adlandırdım. Bugün olsa belki başka kavramlar kullanırdım, çünkü bilinci 'şey' olarak adlandırmak pek hoş değil. Ama ne olursa olsun duygular, düşünceler hatta acılar ölçebileceğim fiziksel maddi nesnelerden çok farklı."

"Bir dakika!" diyerek onun sözünü kestim. "Acı bedene ait bir şey. Tabii örneğin vicdan azabı gibi bütün acılar değil, ama diyelim ki diş ağrısı."

Descartes uzun bir süre bana baktıktan sonra alaycı bir biçimde gülümsedi. "Evet, bunun uzun süre böyle olduğu düşünüldü, deyim yerindeyse ben gelene dek. Ben diş ağrısının bilincin dünyasına ait olduğunu kanıtladım. Çünkü diş ya da sinir iltihaplanması - bütün bunlar tek başına maddi şeyler. Ama iltihaplanmanın acı vermesi yeni bir şey. Bilinci yerinde olmayan ya da bilinçsiz bir varlığın dişi iltihaplanabilir, ama acı duymaz. Ya da tersi: hayali acının ne olduğunu biliyor musun?"

"Pek bilmiyorum."

"Şimdi, bacakları kesilen insanlar vardır (örneğin çok sigara içtikleri için). İnanılmaz olan, bu insanların sık sık, artık yerinde olmayan sağ bacaklarında korkunç bir ağrı hissetmeleridir! Demek ki bacak ağrısı da bilincin dünyasına ait."

"Bilincimi doğrudan doğruya hissederim, bu bana verilmiştir, örneğin şimdi susadığımı biliyorum."

Rene garsonlardan birini çağırıp ikimize de maden suyu söyledi.

"Çok teşekkür ederim Rene, ama benim susadığımı sen nasıl bilebilirsin? Ben duyumları olmayan ve susamasam da yalnızca 'susadım' demeye programlanmış bir makina da olabilirim."

"Bu gerçekten de benim ruh beden dualizmimde büyük bir sorun. (Nora Latince bildiği için 'dualizm'in de anlamını bildiğine eminim: Dünyanın ikiye bölünmesi.) Onun yaptığı resim de dualist bir resim: Ağaçlar, kuşlar gibi görülebilen maddi nesnelerle iç dünyamızda, yüreğimizde olup bitenleri birbirinden ayırıyor. İnsan, yüreği görebilir, ama onun hissettiklerini göremez, bu yüzden Nora bir çember yaptı. Bu bambaşka bir gerçeklik. Evet asıl sorun şu: Senin bedeninin 'ardında' bir bilinç ya da bir ruh olduğunu nereden biliyorum? ('Ardında' yanıltıcı bir kavram, çünkü burada söz konusu olan mekansal ilişkiler değil; mekansal ilişkiler daima maddi dünya içinde yer alır. Ben senin ardına geçsem de, senin içini açsam da, hatta belki küçülüp beyninde dolaşsam da ruhunu bulamam.) Özellikle hayvanlara bakınca bu sorun fena halde canımı sıkıyor çünkü bir zamanlar onların yalnızca makina olduğunu düşünmüştüm, şimdi bütün hayvanseverler peşimde, Platon dizginsizce parklarda küçük kızlarla flört ederken ben sokağa çıkmaya cesaret edemiyorum..."

"Sanırım Nora senin hayvan anlayışından hoşlanmayacak. Haklı olarak düşüncelerin, bilinç içeriklerini aşan bir şey olduğunu düşünüyor."

"Evet bu konuda kesinlikle haklı." dedi kafasında bir piskopos şapkası olan ve yavaşça masamıza yaklaşan bir adam. "Düşünceler Platon'da bedenin ve bilincin ötesinde üçüncü bir dünyadır. Ama şu berbat modern düşünürler düşünceleri öznel tasarımlar haline getirdiler - 'düşüncenin'

bugün 'çok az' anlam taşıdığı açık. Düşünceden ne kadar da yoksun bir dönem!"

"Teşekkürler Augustinus, bir daha sefere bu konuyu tartışmaya devam edelim. Şimdi gitmek zorundayım. Rene sana da maden suyu için teşekkür ederim. Bedenime, hayır aynı zamanda res cogitans'ıma da iyi geldi."

"Oysa ben sana su değil, bir Aperion aperatif ısmarlardım!" diye bana seslendi alımlı bir bey. "Thales değilim ben!"

Acaba kimdi bu? Ama ben varım (ya da var olduğumu sanıyorum).

Vittorio

Turin, 20 Şubat 1994

Sevgili Nora,

Bu senin yanıtını beklemeden yazılmış plan dışı bir mektup. Ama sana anlatmak istediğim şey bana öyle önemli göründü ki, senin yanıtını hem bekleyemedim hem de beklemek istemedim. Dün öğleden sonra buraya, Turin'e geldim ve eşyalarımı güzel ve eski bir otele bıraktıktan sonra Po kıyısında yürüyüşe çıktım. Yolda orta yaşlı, bıyıkları iyice sarkık, dalgın ve zeki yüzlü bir adama rastladım. Onu belki şöyle betimleyebilirim: Oturmuş yüz hatları acı doluydu, ama bu hatların üstünde sakin ve neşeli bir gülümseme dolanıyordu. Bu adam sahildeki bir atı –atın neden sahilde olduğunu bilmiyorum– okşamakla meşguldu; yanından geçerken şaşkınlıkla bana bakıp: "Sizin Turin'de ne işiniz var?" dedi.

"Özür dilerim, tanışıyor muyuz acaba? Belleğim gün

geçtikçe zayıflıyor. Yüzünüzü tanıdığım halde, nerede karşılaştığımızı çıkaramıyorum."

"Bu kadar resmi olmanıza gerek yok genç adam, gerçek bir tanışma değil bizimki. Ayrıca saygıdeğer adınızı unuttum, yine de dinozor Nora'nın mektup arkadaşı olduğunuzu biliyorum."

"Ah öyle ya, kısa bir süre önce kahvede birkaç masa ötemde oturuyordunuz. Peki ya sizin ne işiniz var burada?"

"Anılarım arasında geziniyorum biraz, bir şeyler düşünüyorum! Ayrıca atları çok severim."

"Peki bu kadar çok kilise sizi rahatsız etmiyor mu sevgili Fritz?"

"Hayır tam tersine, biliyor musunuz bu arada o yüce ihtiyarın yaptığı hesapları gün ışığına çıkardım. Bir zamanlar Tanrının öldüğünü ilan etmiştim, görevim felsefi alanda ona bir ölüm ilmühaberi çıkarmaktı. Böylece insanın kendini özgürleştirmesi yolunda iyi bir şey yaptığımı düşünüyordum. Ama şimdi kuşbakışı olarak izlediğim bu garip ve dehşet verici yüzyıl bana başka bir şey öğretti. Düşünüyorum da ne kadar çok suçlu kendilerinin doğruluğunu kanıtlamak için benden yararlandı! Ve böylece zamanla o yüce ihtiyarın (o son derece rafine sanatçının) dünyayla korkunç bir deney yapmak üzere ölü numarası yaptığını, yeryüzünden elini eteğini çektiğini kavradım. Yokluğunda esrarengiz bir biçimde buradaydı aslında - onun varlığını eskisinden daha derin bir biçimde hissediyoruz!"

"Bu anlattığınız paradoksal geldi bana."

"Kuşkusuz öyle, ayrıca kolay anlaşılır değil. Biliyor musun bu konuda sana yardım edecek bir çocuk var."

Bana göz kırpıp atına döndü ve ona şeker verdi. Kafam çok karıştı, şimdi sana uykusuz geçen bir gecenin ardından şunu soracağım: Onun ne söylemek istediğini sen anladın

mı? Eğer anladıysan lütfen bana da anlat, çünkü bu çok önemli bir şeye benziyor.

Vittorio

25 Şubat 1994

Sevgili Vittorio,

Her iki mektubun için de çok teşekkür ederim! Bu kadar geç yanıt verdiğim için özür dilerim, ama geçen hafta yapacak çok işim vardı. İşte böyle, önce, elimden geldiğince, birinci mektubunu yanıtlamak istiyorum.

Önümdeki soru şu: Acaba hayvanların ruhları var mıdır? Bu aynı zamanda Rene'nin de sorusu değil mi? O sonunda hayvanların ruhu olmadığına karar verdi, doğru mu? Bu konuda ne söyleyeceğimi tam olarak bilemiyorum, çünkü bizim köpek, ruhu olduğunu gösteren birçok özelliğe sahip. Örneğin sevinebiliyor, acı çekebiliyor, üzülebiliyor ve biraz da özlem duyabiliyorlar. Ama tabii bunlar ruhun tüm özellikleri değil. Ruhta sevgi ve akıl da var. Ama şimdi aklıma bir şey geldi: hayvanlarda da biraz akıl olmalı, çünkü hayvanlar anne olduklarında yavrularına hem şefkat gösteriyor hem de onlara kızabiliyorlar! Hmm, bu gerçekten zor bir sorun! Sakın hayvanlarda bir tür hayvan ruhu olmasın? Ya da yarım bir ruh? Sen bu konuda ne düşünüyorsun? Sevinç bilincin alanına mı girer? Belki de hayvanların ruhu değil de bilinci vardır. Acaba hayvanların bilme yetisi var mı!? Ama yine de Rene'ye şunu söyleyebilirsin: Hayvanlar kesinlikle bilgisayar değil!

Evet, Thales olsaydı eminim sana bir bardak su ikram ederdi. O bütün nesnelerin tözünün su olduğunu öne sürdü. Ama sana aperatif ısmarlayacak adam kimdi acaba? Aperatifin önüne yazdığın sözcüğü okuyamadım. Annem de okuyamadı.

Aa, biliyor musun, geçenlerde okuldan çıktığımda her zamanki gibi beni eve götüren treni beklemek için istasyona gittim. Somurtarak bir banka oturdum. Treni beklemek istemiyordu canım. Ama bu durumum çok kısa bir süre içinde değişti: birdenbire bir ağaçtan aşağı sarkan bir bacak gördüm! Çok heyecanlandım! Merak içinde ağaca koştum. Bir de ne göreyim bacak bir bedene aitti. Bir insan bedenine! Ne zamandan beri orta yaşlı adamlar ağaçların tepesine çıkıp dalgın dalgın kuzeye doğru bakıyorlar ki!? Şaşkınlıktan bütün nezaket kurallarını unutup "Eeee,.." diye ağzımdan kaçırıverdim.

Yanıt gelmedi.

"Öhö, acaba . . . acaba ağacın tepesinde ne yapıyorsunuz?"

"Oo", diye irkildi ağaçtaki adam, "Özür dilerim, sizi farketmedim."

Ama karşısında yalnızca on bir yaşında bir çocuk olduğunu görünce rahat bir nefes aldı: "Ah, biliyor musun, ağaçlarda oturmayı severim, insan burada gökyüzüne daha yakın oluyor! Burada başka dünyaları tanıma hayalini aşağıda olduğundan daha iyi kuruyor. Tabii onları göremiyorum, ama bir yerlerde var olduklarını sanıyorum yine de."

Sabırsızlanarak "Ama ne görmek istiyorsunuz ki, üstelik bu göremeyeceğiniz bir şeyse?"

"Yaradanı! Ama ne yazık ki 'yaratılan' 'yaradanı' duyularıyla algılayamıyor" diye iç çekti.

O sırada üstündeki komik giysiyi farkettim: Romalılarınkine benzeyen bir tünik ve ipli sandaletler. Söz 'yaradan' ve 'yaratılan'a geldiğinde bende jeton düştü: Anaximander ile konuşuyordum! Ama anlaşılan onun da jetonu düşmüştü: "Siz Dino-Nora değil misiniz?"

"Haklı olabilirsiniz" dedim alaycı bir ifadeyle.

Saatine bakti ve "Oo, trenim ne yazık ki beş dakika içinde kalkıyor. Gitmek zorundayım, ama belki Vittorio Hösle aracılığıyla sohbetimize devam edebiliriz! Hoşçakal Nora!"

"Hoşçakal!" diye yanıtladım onu. Sonra istasyona gideceğine bambaşka bir yöne doğru gitti.

Yeniden Görüşmek Dileğiyle
Nora!

Not: 'Aperatif'in önüne yazdığın sözcüğün ne olduğunu biliyorum artık: Aperion! Babam Yunanca bildiği için onu okuyabildi ve anlamını açıkladı. Sonra ben de Brockhaus'a baktım. Anaximander benimle konuştuğunda "yaradan" sözcüğünü kullanmak yerine Aperion sözcüğünü kullanabilirdi, ama herhalde benim Yunanca bilmediğimi biliyordu. Ayrıca tam Anaximander ile karşılaştığım bir sırada mektubunda bana ondan söz etmen garip geldi. Sence de öyle değil mi?

27 Şubat 1994

2. Mektup:

Bana sorduğunuz (senin ve Fritz'in) soru gerçekten çok zor! Ama elimden geldiğince onu yanıtlamaya çalışacağım:

Tanrı belki de hâlâ içimizdedir, çünkü onun yokluğunu hissediyoruz. Onu anımsıyor, hâlâ ondan bir şeyler taşıyoruz, ama çok az. Oysa o onu aramamızı istiyor. Belki de bu Fritz'in sözünü ettiği deneydir. Onsuz olamayacağımızı, çaba sarfetmediğimiz, onu düşünmediğimiz, onun emirlerini dikkate almadığımız zaman dünyanın batacağını fark etmemizi istiyor. Kimileri, yani inanç sahipleri ellerinden geldiğince ona sarılıyor, ama kimileri de dünyayı mahvediyor. Onlar, Tanrı'nın hâlâ burada olduğunu bilmeyenler, Tanrı yalnızca onlar için yok. Kötü ve art niyetli olmanın yanlış olduğunu anlamak zorundalar. Biz de onlara yardım etmek zorundayız. Tanrı'nın amacı bu. Herkes hatasını görüp o andan itibaren iyi davranış göstermeye başladığında, Tanrı da kendini bizler için biraz daha görünür kılacak. Bu da önümüzde uzun bir yol olduğu anlamına geliyor. Yine de çağımızda Tanrı ona bağlananların yanında. Hem de çok yakınında, onlara yardım ediyor. Ayrıca sanırım senin de artık uykusuz geceler geçirmene gerek yok, çünkü insan bazen Tanrı'nın yanında olduğunu hissediyor. O zaman da öyle bir sevinç duyuyor ki, gülmeden edemiyor!

Ama Fritz'den öğrenmek istediğim bir şey var: bu sorunun yanıtını vermesi için neden bir çocuğa gerek duydu acaba?

Yakında Görüşmek Dileğiyle
Nora!

Not: Tabii bu arada Turin'den fazladan bir mektup almış olmam beni çok sevindirdi.

Essen, 3 Mart 1994

Sevgili Nora!

Bu Rene pek art niyetli bir adam! Essen'e döndüğümde beni çok sevindiren iki mektubunla hemen şu ünlü kahveye koşup Rene'yi buldum ve mektupları ona verdim. Okurken pek çok kez gülümsedi, (o sırada ne yazık ki orada olmayan) Anaximander'le karşılaşmanı okuyunca şöyle dedi: "Bu Yunan düşünürleri de -henüz Yunanca bilmeyen küçük kızları pek düşündüklerinden- Hıristiyanlığın damgasını taşıyan bir sözcük dağarcığına başvuruyorlar! Anaximander'in ağaç tepelerinde dolaşması şaşırtıcı değil. Hepimizin aradığı ilkeyi doğrudan doğruya maddi olanla özdeşleştirmeyen ilk düşünür, bizim loncanın ilk kişisi odur, ama yine de düşüncelerin alanına adım atmamıştır. Bu yüzden fani olanı aşmak istiyor, ama yine de maddi dünyayı aşamıyor. Ağaçlara tırmanıp duruyor, her ne kadar ilke onun tomurcuklarında olmasa da."

Fritz'in sorusu üzerine söylediklerinden çok etkilendi: "Bu tatlı Nora felsefenin önemli soruları için çocuklara neden gerek duyulduğunu bilmiyorsa gerçekten çok naif. Böylece onun sorusunu da yanıtlamış olduk: naiflik felsefede her şeyden çok daha gerekli. Başkalarının ne düşündüğüne çok da aldırmamak, berbat sorular sormaktan dahi çekinmemek, doğru yanıtların inanılmaz basit olabileceğine güvenmek - bütün bunlar felsefede önemli ve bu bakımdan çocukların ketlenmeleri yetişkinlere göre çok daha az. Onlar kemikleşmiş profesörler gibi önyargılı değiller genellikle. Çünkü bazı hatalar çok büyüktür ve insan uzun süre onların doğruluğuna inanmışsa yanlışlığını itiraf edemez. Ancak Fritz gibi ilginç bir düşünür radikal revizyonlara hazır hissedebilir kendini. Evet, bir de şunu eklemeliyim: çocukların

duygu dünyaları çok zengin. Benim Tanrı kavramım öylesine soyut ki, beni ne sevindirmeye ne de güldürmeye gücü yeter! Çocuklarla daha içli dışlı olmalıymışım."

"Evet", diyerek bardağından bir yudum su aldı ve kısa bir aradan sonra devam etti: "Evet, felsefenin çocuklara gereksinimi var. Ama bazen çocukların zekası yeteri kadar keskin değil. Örneğin Nora'nın köpeği hakkındaki düşüncelerini ikna edici bulmadım. Köpeğinin üzüldüğünü nereden biliyor ki? Tamam, köpek acı acı havlıyor. Bunu tartışmıyorum. Ama bu benim dilimde şu anlama gelir: hareket halinde olan, ses tellerinin titreşimiyle bizim kulağımızın algıladığı dalgalar üreten bir madde. Belki Nora elektrik yüklenen ve oradan oraya koşan metal fareleri biliyordur. Bu tür nesnelerin duyumları olabileceğine pek inanmıyor. Peki köpeğinin böyle olmadığına nasıl karar verebiliyor? Kaldı ki, hayvanlar yavrularının bakımını sağlar. Ama bir pikap da bizim müzik dinlememizi sağlıyor - bu yüzden pikabın ruhu olduğunu söyleyebilir miyiz?"

"Anladığım kadarıyla, duyumları aslında kendimizde olduğu kadarıyla tanıyoruz demek istiyorsun. Senin görüşlerine kızdığıma eminim, çünkü kızan benim. Ama başkaları için ancak şunu söyleyebilirim: sevinç ya da acı duyuyormuş gibi davranıyor, ama bundan emin olamam."

"Evet, aşağı yukarı öyle."

"Sorunu senin iç dünyana girebilseydim de çözemezdim. (Diyelim ki senin bedenine girecek kadar küçüldüm.) Orada da yanlızca madde görürdüm: beyninde dolanabiliyor olsaydım, elektro kimyasal olarak aktif olan sinirleri görürdüm, ama ruhuna ulaşamazdım."

"Bunu ilk kez şu arkadaki perukalı adam dile getirdi."

"Telif sorunları argümanlar kadar önemli değil. Gottfried'i de tartışmanın içine alabiliriz."

"Benden mi söz ediyordunuz?" diye sordu söz konusu beyefendi. Anlaşılan kulakları iyi duyuyordu, çünkü oldukça uzakta oturuyordu.

"Evet, Rene'nin ifadesiyle ruh-beden sorunu üzerine sohbet ediyoruz."

"Tabii Rene, iç dünyanın, ruhun, bilincin –nasıl adlandırırsan adlandır– madde ile aynı olmadığı konusunda haklı. Bir maddenin biçimi de, orta yaşlı sandaletli bir beyefendinin öğrettiği gibi ruh değildir: çünkü masanın da biçimi vardır, ama biçimi olması ruhu olduğu anlamına gelmez, her şeyin dolayısıyla masaların da bir içi olduğunu düşündüğüm halde. Bu, bilincin çok bulanık bir biçimidir, tıpkı derin uykuda olduğumuz gibi. Yine de hem benim tezimi hem de Rene'nin yalnızca insanların bilinci olduğu yolundaki tezini çürütmek zordur. "

"Ama niye" diye karşılık verdim "bütün insanların bilinci olduğunu öne sürüyorsun ki? Senin bildiğin sadece kendi Benin! Ben 'içi' olmayan bir bilgisayar da olabilirdim."

"Evet, son zamanlarda bundan kuşkulandım. Sen gerçek bir insan değilsin, sen Nora'nın programladığı bir bilgisayarsın", diye bağırdı Rene.

"Beni incitiyorsun, kırıyorsun" diye öfkeyle bağırdım ben de.

"Bu Nora müthiş kurnaz; biri maskeni düşürmeye kalktığında, acı çektiğini söylemen için programlamış seni. Ama ben yine de ısrar ediyorum ki, senin acı çektiğini öne sürmen gerçekten acı çekiyor olduğunu göstermez. Evet, sevgili dostum, daha da ileri giderek şunu söylemek istiyorum: senin gerçek bir bilgisayar olduğundan bile emin değilim. Korkarım ki, şu anda bir bilgisayar olduğunu hayal ediyorum sadece. Yani bırak bilinçli ya da maddi bir varlık olmayı, sadece benim bilincimin bir parçası olmaktan ibaretsin sen."

İşte o zaman daha fazla söyleyecek bir söz bulamadım. "Yalnızca bir bilgisayar! Yalnızca düşlerimin bir parçası" diye bağırdım. Evet, o anda uyandım ve kendimi yatağımda buldum! Bu defa kahvede değildim. Bu bir düştü yalnızca! Aslında eve çok geç gelmiş ve mektubunu okuduktan sonra hemen yatmıştım. Ama iki soru kafamı kurcalayıp duruyordu: Acaba kahvede olduğumu sandığım zamanlar da birer düş müydü ve ben gerçekten yalnızca senin bilgisayarın mıydım? Lütfen bana yardım et!

Vittorio

Sevgili Vittorio!

Sana ne yazık ki ancak yazabiliyorum, çünkü Almanca, matematik ve Latince sınavlarım vardı. Latince sınavına henüz girmedim ve çok çalışmam lazım! Bana hemen Amerika'daki adresini gönderebilir misin? O zaman o zor sorularını yanıtlayabilirim. Ama bu arada şundan eminim ki, sen kesinlikle bir bilgisayar değilsin!!! Herhalde Rene seni kızdırmak istedi. Ayrıca bu sadece bir düş: çok ciddiye alma.

Görüşmek üzere
Dino - Nora

Not: Pazar günü bize gelebilir misin? Buna annem babam da çok memnun olur. Gerçi evde Tortellini yok ama buna karşılık Spagetti "1A" var! Sonra da Rene ve başka şeylerle ilgili sohbetimize sözlü olarak devam edebiliriz. Umarım gelirsin. Eğer başka bir randevun varsa ya da gelmek istemezsen sana yine telefon ederim.

(Ayrıca Spagettiyi Parmezan peyniriyle yiyebiliriz!)

Gelirsen çok sevinirim, o zaman bana bilgisayarların düşünüp düşünemediklerini ya da kuşkuya düşüp düşmediklerini açıklayabilirsin: bu konuda sorularım var.

Sevgili Vittorio!

Bu uzun süredir beklediğim asıl mektup. Aslında bu mektubu Cumartesi günü yazmak istiyordum, ama olmadı, çünkü trenle Karlsruhe'ye gittik: Trenin içinde yazım okunmaz hale gelirdi. Pazar günü de yeğenim ve vaftiz törenleri vardı. Kusura bakma!

Şimdi, gelelim senin sorularına:

1. İnsan ve bilgisayarı kökenleri gereği rahatça birbirlerinden ayırt edebiliriz:

Biz insanlar Tanrı tarafından yaratıldık.

Bilgisayarlar ise bizim tarafımızdan "yaratıldılar": Onlar hiçbir zaman insan gibi olamaz, çünkü 'tam' olmayan bir şey ancak kendinden daha eksik bir şey yaratabilir.

2. İnsanlar öğrenmek ister, bilgisayarlar programlanır ve genellikle yüklenen programa göre soruları yanıtlayabilirler.

3. Ayrıca insan bir şeyin canlı olup olmadığını anlayabilir.

Rene bir bigisayarın gülmeye de programlanabileceği konusunda haklı. Ama insan yine de gülmenin yapay mı yoksa gerçekten içten mi olduğunu anlayabilir. Yalnızca akla güvenmek yanlış olur. İnsan bazı şeyleri ruhuyla sezip hisseder.

Sanırım kahvede bulunduğun zamanlar düş değildi, çünkü Rene sana bir bardak su ısmarladığında susamıştın. Bu

tabii düş de olabilir, ama sonradan susuzluğun geçmiş, durulmuştu, sanırım bu düşte olabilecek bir şey değil; çünkü eğer bu düş olsaydı uyurgezer gibi kalkıp su içmen gerekirdi. Susuzluğun geçmiş ve 'tatmin olmuş' olarak eve dönemezdin bu durumda. Ama hiç öyle olmadı, son sefere dek, demek ki kahvede bulunduğun diğer zamanlar düş değildi.

Artık gerçekten ne diyeceğimi bilemiyorum: Önce Platon'a rastladım, sonra Anaksimander ve şimdi de... bak dinle:

Geçen Pazar sabahı çok erken uyandım: Herkes uyuyordu. Sekiz buçuk olduğunda hâlâ kimse kalkmamıştı, ben de temiz hava almak için dışarı çıktım, dışarısı serin ve biraz da sisliydi. Sokaklar bomboştu. Çok güzel bir sabahtı. Öylece dururken, ayaklarım beni birdenbire kiliseye sürükledi. Nedenini bilmiyorum, ama o yöne doğru gidiyordum. Kuşlar cıvıldıyordu. Buna daha önceleri hiç dikkat etmemiştim, ama zaten bu özel bir sabah olduğu için kuşların cıvıltısı da çok hoş geldi bana. Derin derin nefes aldım ve her solukta içim, evet içim sevinçle doldu. Tam o sırada kiliseyi de gördüm. Büyük ve görkemliydi, sanki beni davet ediyordu. İçeri girdim. Kilisenin içi de bomboştu. (Zaten ben de bunu tahmin etmiştim.) Ama kısa bir süre sonra tek başıma olmadığımı farkettim, çünkü birden orta yaşlı bir adam kafasında bir piskopos şapkasıyla telaşlı telaşlı içeri girdi. Ama sonra adımlarını yavaşlattı. Yanıma oturup gülümseyerek "Demek bir tek ikimiz bu kadar erken bir saatte Tanrı'yı arıyoruz." dedi.

"Evet" dedim. "Normal ayin ancak dokuz buçukta başlıyor."

"Normal ayin" dedi.

"Siz... sen... sen... Au... Augustinus musun?" diye sordum. Neden bilmiyorum, ağzımdan öyle çıkıvermişti işte.

"Evet Nora" dediğinde de nedense hiç şaşırmadım.

Hafifçe öksürdükten sonra yeniden sordum: "İyi de, buraya nasıl geldin? Yani sen çoktan öldün!"

"Hmm, zaman artık önemli değil. Bazen insan görebiliyor, duyabiliyor ya da çok uzak mesafeye rağmen birileriyle buluşabiliyor."

"Ama bu yalnızca düşlerde olmaz mı?"

"Ne zaman olduğu farketmez. Bu o kadar önemli değil. Önemli olan oluyor olması."

"Öyle mi?" diye mırıldandım biraz mahçup olarak. Ama şimdi soru sırası ondaydı: "Augustinus olduğumu nasıl anladın hemen?"

"Oh, birincisi bugün özel bir şey olacağını biliyordum ve ikincisi Vittorio bana seni tarif etmişti."

"Ah Vittorio! Bak gördün mü, yine zaman için bir örnek: o da buradan kalkıp uzak olduğu halde kahveye gidebiliyor. Neredeyse başka bir dünyaya. Tanrı isterse, insanın yaşarken de çok uzaklara gitmesini sağlayabilir."

"Ama tek başıma kiliseye gitmeyi isteyen bendim."

"Evet ama, senin kiliseye gitme isteğini Tanrı belirledi."

"Aman Tanrım, aman Tanrım, saat dokuzu yirmi beş geçiyor. Eve dönmek zorundayım. Bana nerede oturduğunu söyler misin? Senin evinde sohbetimize devam edebiliriz."

"Hayır, hayır. Oturmak mekansaldır. Bizler zaman ve mekanın çok uzağındayız. Ama yine de tekrar görüşebiliriz!" dedi. Gözlerimi saatimden kaldırdığımda gitmişti bile.

Rene gerçekten de hayvanlar konusunda çok kesin konuşuyor. Hayvanların yavrularına bakmaları için programlandıklarını bu kadar kesin bir dille öne süremez! Çünkü bilgisayarda acıma duygusu yok, ama kızgınlık duygusu da yok! Köpeğimin bilgisayar olmadığını biliyorum ben!!!

Biliyor musun şu günlerde ne okuyorum, "Desiree". Bu

kitabı okudun mu? Neredeyse Napoleon ile evleniyormuş.

"Sophie"de annemle beraber Locke'dayız. Onun arkasından Hume ve Berkeley geliyor. Çok heyecanlıyım!!!

Cuma günü seni bize davet etmek için annem yine sana telefon edecek. O zaman köpeğimizi de görüp Rene'ye onun bir bilgisayar olmadığını söyleyebilirsin.

Biliyor musun, bazen gerçekten başka zamanlara örneğin Augustinus'un zamanına gidebileceğim bir zaman makinam olsun istiyorum.

Cuma günü görüşmek umuduyla

Nora!

Esseri, 24 Mart 1994

Sevgili Nora,

Bana yine akıllıca ve içten bir mektup yazmışsın! Mektubun düş olup olmadığını anlamak için hemen kendimi çimdikledim; canım yanınca da kendi kendime dedim ki, ben bu kadar güzel yazamayacağıma göre mektubun senden geldiğini kendimi çimdiklemeden de emin olabilirdim. Gerçeklik bizim için verili; oysa düşlerde onu kendimiz yaratıyoruz, o zaman da anlıyoruz ki, Tanrı kadar iyi yaratıcılar değiliz. Hindistan'da yaşarken biraz Hintçe öğrenmiştim, hatta sözlük yardımıyla gazete bile okuyabiliyordum. Sokaklardaki tabelaları okuyarak da bilgilerimi sınardım hep. Geceleri hep aynı düşü görürdüm: Delhi'de dolaşırken uzakta Hintçe yazılı bir tabela görüp okumak için ona yaklaşıyordum. Ama tam o anda yazılar siliniyor ve ben uyanıyordum. Çünkü aktif bilgilerim pasif bilgilerime göre çok daha zayıftı

ve iş, öğrenmiş olduğum bir şeyi ortaya çıkarmaya gelince başarısız oluyordum; düş dağılıyor ve gerçeklik beni çekip alıyordu. Böylece elimizde en azından bilincimizden bağımsız olan gerçeklik için bir ölçütümüz var: Bu da bizim yaratabileceğimizden daha iyi olması. Ve dediğim gibi senin mektupların da bu tür bir gerçeklik benim için.

Sonra hemen kahveye koştum; çünkü oradaki ölü ruhların senin mektuplarına tıpkı Odyssee'de, Nekyia'da yaşayan gölgelerin Odysseus'un onlara sunduğu kan kadar sevindiklerini düşünüyorum.

"İşte geldi sonunda!" diye bir bağırış duyuldu senin (benim değil) fan kulüpte. "Mektup nerede" diye sordular hemen, çünkü onu cebime koymuştum. "Nora'dan mektup getirmediysen seni içeri almayız!"

Onu cebimden çıkartıp uzattım; düşünürler aç gözlü bakışlarıyla yuttular onu adeta. Uzun boylu, yakışıklı ve üzgün görünen bir adam mektuba hayran kaldı.

"Nora'nın bunu Rene'ye göstermiş olması iyi. Bir nesnenin ya da insanın 'içi' var mıdır yok mudur sorusu zaten eninde sonunda gereksiz bir soru. İnsan zaten örneğin bir köpeğin ruhu olduğunu, buna karşılık bir bilgisayarın ruhu olmadığını biliyor, bunun niye böyle olduğunu takıntılı bir biçimde düşünmenin bize yararı yok. Sineğe kavanozdan nasıl çıkacağını gösterdiysem, bu, sineklerin makinalardan daha fazla olduklarını sezdiğim içindir."

"Yine de" dedi, şöyle bir tanıdığım Giambattista, "mantık yürütmeleri saygıyla karşılamalıyız. Dino Nora kadar akıllı olsalar da radikal kuşkular çocuklara göre değil. Hem bireysel hem de kollektif gelişimi belirleyen gerekli bir basamak olmakla birlikte her şeyin başı kuşku değildir. Ergenler Descartes'a sempati duyar, on bir yaş çocukları içinse daha çok Antik Yunan ve Ortaçağ çekicidir. Örneğin Augustinus."

"Augustinus beni de hep ilgilendirmiştir" dedi Rene ve eliyle beni masasına çağırdı. Hemen bir su söyledi, çünkü susuzluğun giderilmesiyle ilgili öne sürdüğün argümanı çok güçlü buldu, ayrıca beni de düş görmediğim konusunda ikna etmek istiyordu. Evet gerçekten su bana iyi geldi! Tatmin olmuş gibiydim, Rene gülerek: "Gördün mü, memnuniyetin gerçek, tıpkı Nora'nın bilgi susuzluğu gibi. Siz ikiniz gerçekten de bilgisayara benzemiyorsunuz. Bilgisayar olmadığımızı bilmemiz anlaşılır bir şey - ama benim sorunum rüyana girdiğimde nasıl olup da birbirimiz hakkında bir şeyler bilebiliyor olmamızdı. Sanırım bu, ötekinin 'iç'ini doğrudan kavramakla ilgili, ifadesini beden dilinde bulup ruhla buluşan bir tür sempati. Belki de çalışmalarımda bu yetiyi yeterince dikkate almadım, her şeyde aklı ön plana geçirdim. Bu arada tanıştırayım - bu Augustinus; dediğim gibi onu önemserim."

Bu değerli adamın önünde saygıyla eğildim, tabii Augustinus zenci falan değildi! Sen mektubunda bundan söz ettiğin için ona göz kırptın, ama Augustinus gülümseyerek (içten ve ifadeli, yani bir bilgisayar gibi değil) "Sevgili dostumuz Nora aslında gerçekte görmediği bir şeyi gördüğünü sandı. Bir defa o sabah hava sisliydi, ayrıca hepimizin önyargıları vardır ve bunların onaylanmasını isteriz. Örneğin Nora benim Afrika kökenli olduğumu biliyor ve bütün Afrikalıların siyah olduğunu sanıyor. Ama ben Kuzey Afrikalıyım ve orada beyazlar yaşar (ayrıca siyah olmayı tercih ederdim ama insanın her istediği olmuyor). Yani yanlış bir beklenti onun eksik bir gözlem yapmasına yol açtı. Bu yüzden insan önyargılarından kurtulmak ve kesinliğe ulaşmak için kuşku duymalı. Ama her şeyden kuşku duyulabilir mi acaba? Kuşku duyan bir tek şeyden kuşku duyamaz: kuşku duyduğundan. Başka türlü kendisini anlaması olanaksızdır. Rene ve ben bu argümanla uğraştık, benim için bu tartışma merkezde

değildi ve bir diyalog çerçevesinde gerçekleşti, çünkü en azından başka insanların varlığından kuşku duymak istemiyordum. Oysa Rene kuşkuyu felsefenin temel ilkesi saydı ve böylece yepyeni bir insan tipi yarattı, bense bunun dünya için yararlı olup olmadığından emin değilim."

"Bizim kahvenin önünden gelip geçen insanlara baktıkça" diye kesti Rene onun sözünü, "bundan ben de çok emin olamıyorum. Ama bir şeyi açıklığa kavuşturmak isterim: Benim kuşkulanma nedenim kesinliğe ulaşmak amacını taşır; kuşku benim için hiçbir zaman kendinde bir amaç değil, inanca güvendiğim yerde bulamayacağım, temellendirilmiş bir kesinliğe ulaşmak için bir araçtır yalnızca. Ben bilmek isterim, inanmak değil!"

"Her ne kadar senin 'cogito ergo sum-düşünüyorum demek ki varım' önermen (bu önermenin kaynağı benim) gerçekten iyiyse de!" dedi Augustinus "çok fazla şey istiyorsun" –ah sözümona, düşünürlerde olmaması gereken bu kendini beğenmişlik diye düşündüm ister istemez!– "Öncelikle Tanrı'dan değil de Ben'den yola çıkman hiç hoşuma gitmiyor."

"Ama ben Tanrı'ya inanıyorum, hatta onun varlığını biliyorum" diye karşı çıktı Rene, "ama kendi varlığımdan Tanrı'nın varlığına göre daha eminim."

"Gerçekten mi?" diye sordu yan masadan Giambattista. "Bense tam tersini düşünüyorum, kendimden kuşkulanabilirim ama Tanrı'dan değil. Bizler ölümlüyüz, zamana bağımlıyız (hihi, yani buradakiler değil, biz zaten öldük ve içinde bulunduğumuz durum çok eğlenceli) oysa Tanrı ebedi."

"Evet, zaman" diye iç geçirdi Augustinus. "Ondan daha gizemli bir şey olabilir mi? Geçmiş sona erer, gelecek henüz yoktur, şimdiki zaman ise yakalanamayacak kadar. Bazen zamanın sadece bilincimizde oluştuğunu düşünüyorum. Bu yüzden Nora'nın aslında bir zaman makinasına ihtiyacı yok;

baksanıza zaten mektuplarıyla zamanın içinde büyük bir beceriyle hareket edebildiğini gösteriyor."

Anıları ve beklentilerinin oluşturduğu bilincinin yanısıra benim 'zaman makina'mdan da, yani tarih felsefemden de yararlanabilir belki. İnsan tarihin gelişim zorunluluğunu kavradığında zamanın içinde daha hızlı bir yolculuk yapabilir."

"Gelişim zorunluluğu mu?" diye karşılık verdi Rene. "Ama tarihi insanlar yapar ve kararlarında özgürdürler."

"Öyle mi?" Augustinus kaşlarını kaldırıp alaycı bir biçimde çevresindekilere baktı. "Sanırım Nora böyle düşünmüyor. Mektubunda benim ona söylediklerimi, yani onun isteklerini Tanrı'nın belirlediğini yazmış - buradan anlıyorum ki, benim düşüncelerimi onaylıyor."

"Mektuptan böyle bir şey çıkmıyor!" diye bağırdı Rene. "Nora kesinlikle bireysel iradeye inanıyor, tıpkı benim gibi."

"Acaba bu konuda Nora'nın kendisi konuşsa olmaz mı?" diye söze karıştım. "Tanrı her şeyi önceden belirler mi yoksa özgür bir irade var mıdır sorularının yol açtığı bu büyük tartışma hakkında ona fikrini soracağım."

"Eğer özgür bir irade varsa, Tanrı güçsüz demektir!" diye bağırdı Augustinus.

"Eğer özgür irade yoksa, kişisel sorumluluk da yoktur, bu durumda da suçlular yalnızca acınacak zavallılardır!" diye bağırdı Rene.

Herkes Rene ve Augustinus'un etrafında toplandı, sonunda kahvedekiler iki gruba ayrıldılar.

"Sevgili düşünürler, bir önerim var! Birbirinize girmeden önce Nora'nın bu konuda ne düşündüğünü dinleyin."

"Peki" diyerek önerimi kabul ettiler. "Nora'nın bir sonraki mektubunu bekleyelim."

Evet sevgili Nora bunu gerçekten de yaptılar! Tıpkı benim de beklediğim gibi.

Vittorio

Sevgili Vittorio!

Bu mektubu Amerika'ya değil Essen'e attım. İki haftadır durmadan konuk ağırlıyoruz. Bu yüzden yazmaya hiç vakit bulamadım! Paskalyan nasıl geçti? Bizimki çok hoştu. Yumurtalar ve kilise çok hoşuma gitti. Bazen yumurtaları neden tavşanın getirdiğini merak ediyorum. Acaba yumurtaları saklayan, neden özellikle tavşan oluyor? Komik değil mi!?

Mektubun çok ilginçti. Ancak düşünürlerin bu kadar çok tartışacaklarını, hatta dâhi insanların her şeyi bir yana bırakıp kendilerini haklı çıkarmak için birbirlerine gireceklerini hiç düşünmemiştim doğrusu...

Augustinus'a: Sevgili Augustinus, üzgünüm ama, sanırım bu sorunda daha çok Rene gibi düşünüyorum. Ama tabii bu, senin görüşünün yanlış olduğu anlamına gelmez, çünkü ben sadece kendi düşüncemi yazmaya çalıştım, ama henüz bir çocuğum. Ayrıca sen bu sorun üzerine çok çok daha uzun düşündün.

Sanırım insanların özgür iradesi var. Yapıp ettiklerimiz kendi kararlarımıza bağlı: bu ya iyi davranıştır ya da kötü. İşimizi kolaylaştırmak için Tanrı bize iki veri sunmuştur: Akıl ve duygu. Eğer ikisini de kullanabilirsek bizim için doğru olanı anlayabiliriz. Belki de Tanrı başlangıçta konuşabileceği birisi olsun istedi. Tartışabileceği birisi. Bu yüzden bizi yarattığında bize özgür irade verdi. Ruhumuz sık sık onunla konuşur ve o bize nasıl karar verdiğimizi sorar. Evet biliyor musun aklıma kim geliyor? Sokrates: O da, en akıllı insanlara bile durmadan bir sürü soru soruyordu, ta ki karşısındakiler yanlış davrandıklarını itiraf etmek zorunda kalana kadar, böylece doğrunun ne olduğunu anlıyorlardı. Sanırım Tanrı'nın öngörüsü var. Kötü bir şey olacağını gördüğünde bunu engellemek için her şeyi yapıyor: vicdanımıza girip durmadan

soru soruyor. Yine de kararlarımızı kendimiz vermek zorundayız; iyi ya da kötü yönde de olsa.

Biliyor musun aklıma İncil'den bir öykü geldi:

Babil Kulesi'nin yapımı. Orada Tanrı irademiz karşısında güçlü olmadığını kendisi itiraf eder. İnsanların dillerini birbirine karıştırdığında şöyle der:

"Ve Tanrı dedi ki: Tek bir halk ve tek bir dille sizi birleştiriyorum, bu sizin eylemlerinizin başlangıcı; yapmaya niyet ettiğiniz hiçbir şey hiç kimse tarafından engellenemez artık."

Bir önceki mektubumda her şeyin önceden belirlendiğini yazmıştım ama tam olarak kastettiğim bu değildi. Çünkü her şeye rağmen kiliseye gitmeye kendim karar vermiştim. Belki de Tanrı yüreğime girip beni bu konuda ikna etti.

Umarım benim düşüncelerimle ilgili olarak başlattığınız tartışma sona erer sevgili düşünürler!!!

Yeniden Augustinus'a dönmek istiyorum: Eğer zaman bizden bağımsız olarak yoksa ve yalnızca bilincimizin ürünü ise neden ölüyoruz?

Vittorio, Robinson Crusoe'yu biliyor musun? Şu anda onu okuyorum.

Her şey gönlünce olsun yakında görüşmek üzere

Nora

Essen 17 Nisan 1994

Sevgili Nora!

Bilsen Amerika'da ne sıkıntılar çektim! Her gün koşa koşa, beklediğim mektup acaba gelmiş midir diye posta kutusuna gittim - ama nafile. Üstelik on bir yaşında bir düşünür

olabileceğine inanmak istemeyen arkadaşlarımın alay konusu oldum. Neyse ki dün akşam kahvede biraz rahat nefes aldım; evet herkes heyecanla Nora'dan gelecek son haberleri bekliyordu. Mektubunu yüksek sesle okuduğumda hepsi kulak kesildi; bir süre mahçup bir sessizlik oldu ortalıkta. Sonunda Augustinus ayağa kalktı ve şöyle dedi:

"Evet özgür iradeye inananların yanılgısının da önceden belirlenmiş olduğunu sanıyorum. Bu yüzden onları sorguya çekmemeliyiz (ayrıca Nora gibi genç olanlar düşüncelerini rahatlıkla değiştirebilirler)."

"Çok doğru sevgili Augustinus, birbirimizle de bu kadar şiddetli tartışıp duyguları ve aklı göz ardı etmemeliyiz. Çünkü sonuçta hepimiz *gerçeğe* hizmet ediyoruz, sen kendi bildiğin gibi, bense - Nora'nın anlattığı gibi."

Augustinus tam öfkeden patlamak üzereydi ki ona elimde tuttuğum mektubunu salladım, o zaman birden içtenlikle güldü ve Descartes'a elini uzattı.

"Peki bir *gerçek* olduğunu, onu bilebileceğimizi ve onun hakkında konuşma yetisine sahip olduğumuzu nereden biliyorsunuz ki?" diye sordu Eski Yunan giysileri içindeki orta yaşlı, bakımlı bir beyefendi. "Öne sürülen üç iddiayı da kuşkuyla karşılıyorum."

"Oh!" diye ortaya atıldı Descartes. "Bununla ne kastediyorsun sevgili Gorgias? Yani *gerçeğin olmadığını* mı söylemek istiyorsun?"

"Ben ortaya iddia atmam, sadece görüşleri tartıp biçerim. Ama bir an için *gerçeğin olduğu*ndan kuşku duyalım."

"Ben de o zaman sana *gerçeğin olmadığı* iddiasının doğru olup olmadığını sorarım. Buna vereceğin yanıt nedir?"

"Ahh! Bu karşı soruyla, benim dönemimde yaşayan bir

köle hepimizi uzun süre meşgul etmişti."

"Olabilir, ama sorunun oldukça eski olması onu zayıflatmaz."

"Sana 'Bir an için *gerçek yoktur* önermemin doğru olduğunu kabul edelim' diye cevap verirdim."

"Sevgili Gorgias eğer *gerçek yoktur* doğru bir önerme olsaydı senin iddian çürürdü."

"Tamam ben de zaten önermemin yanlış olduğunu söylerim."

"Ama *gerçek yoktur* önermesi yanlışsa *gerçek vardır* önermesi doğru olur. Eğer iddianı kendin geri alıyorsan seni çürütmeme gerek yok."

"Sevgili Rene, ben de zaten bu yüzden hiçbir iddiada bulunmadığımı söyledim sana."

"Ama ortaya hiçbir iddia atmıyorsan seni nasıl ciddiye alabilirim ki? Seninle nasıl tartışabiliriz? Ortaya hiçbir iddia atmayanlar zaten düşünür sayılmazlar."

"Benim bu yaptığım çok da anlamsız sayılmaz. *Gerçeğin varlığı*ndan kuşkulanıyorum, ama bunun karşıtının doğru olduğunu öne sürmüyorum. Duruma göre her şeyden kuşkulanıp böylece özgürlüğümün tadını çıkarabilirim."

"Gerçekten her şeyden kuşku duyabilir misin?"

"Senin ve bu kahvenin varlığı yalnızca bir düş olabilir."

"Tamam, ama senin varlığın da sadece bir düş olabilir mi? Şunu düşün. Çıkış noktan kuşku. Bu senin tinsel bir eylem içinde olduğun anlamına gelir."

"Evet bunu kabul ediyorum."

"Ama eğer düşünüyorsan o zaman varsın - cogitas, ergo es."

"Rene, sevgili Rene ben okulda bunu şöyle öğrenmiştim: cogito ergo sum. Ama şimdi sen ikinci tekil kişi kullanıyorsun!" diye ikisinin konuşmasını kestim.

"Burada suç Nora'nın. Eğer Nora Tanrı'nın bile konuşmak için birisine ihtiyacı olduğunu söylüyorsa, o zaman Tanrı olmayan ama Tanrı'nın varlığını kanıtlamak isteyen ben, nasıl kendi içime kapanabilirim ki? Belki de diyalog, yalnızlık içinde düşünmekten çok daha verimli!"

Doğrusunu söylemek gerekirse şaşırıp kalmıştım - Rene öteki görüşlerine tamamen aykırı düşen bir itirafta bulunuyordu, bunun nedeni sendin!

Augustinus yeniden araya girdi. "Rene, 1-0. Hiç kuşkusuz *gerçek* vardır. Ama bunu aklımızla nasıl bilebiliriz? Yoksa ona sadece inanmak mı zorundayız?"

"Ah" diye yanıtladı Rene. "Keşke inanmak bu kadar basit olsaydı: Etrafta bizim inanmadıklarımıza inanan bir sürü insan var, onlar ve biz aynı anda haklı olamayız. İnancı bilgiyle birleştirmek zorundayız."

"Yani İncil'e inanmıyor musun?"

"Onun *gerçeği* içerdiğini itiraf etmeliyim - ama bu durumda İncil'e değil de Kuran'a inanan Müslümanları nereye koyacağız? Üstelik İncil'i temel aldığımızda onu yorumlamak o kadar da basit değil. Demek ki akla ihtiyaç duyuyoruz."

"İnançsız bir akıl ne kadar işe yarar ki?" diye sordu Augustinus. "Bu konuda Nora'nın ne düşündüğünü merak ediyorum. Ayrıca ona, zamanla ilgili düşüncelerinin beni çok etkilediğini söyle. Sınırlı öznelliğimizi aşmakla birlikte ölüm yine de gerçektir. Tam da bu yüzden yalnızca başkalarının ölümünü bilebiliyoruz. Kendimize ait en önemli özelliklerden birini farketmek ancak 'öteki'yle karşılaşmakla mümkün oluyor. Ölümden sonra ne olduğu konusunda bize yalnızca inancımız bilgi verebilir."

"Paskalyaya pek uygun bir konuşma" diye lafa karıştı orta yaşlı bir bey. Üzerinde on sekizinci yüzyıl giysileri vardı. Keskin ve melankolik bakışlı bu adamı daha önce de birkaç

kez görmüştüm. "Ben kendi adıma, metafizik sorulardan çok insanların görenekleriyle ilgileniyorum, bu yüzden de Nora'nın ilk sorusunu yanıtlayabilirim. Paskalya tavşanı ve paskalya yumurtalarının kaynakları çok farklı - bir tanesi bereket görüşüne dayanır (Avustralya'da çok az sayıda ada tavşanının nasıl hızla üreğini düşünün), öteki ise, yani oruçtan sonra yumurta yemek bir ortaçağ geleneğidir. Hıristiyanlık öncesinden gelen geleneklerin, Hıristiyanlığın en önemli bayramında yer alması dikkat çekici değil mi? Aynı şekilde artık Hıristiyanlıktan çok uzaklaşmış olan çağımızda hâlâ Paskalya ve Noel'in kutlanması da garip değil mi? Nasıl ki büyük nehirler daraldıktan sonra da sularını uzun süre denize taşımaya devam ediyorlarsa eski görenekler de tamamen ölmeden önce uzun süre yaşamaya devam ederler.

"Umarım mektup yazma geleneği ortadan kalkmaz" diye karşılık verdim. "Buna karşı direnmek için eve gidip hemen Nora'ya mektup yazacağım" - bakalım bu konudaki kuşkuların nedir?

Yürekten sevgiler
Vittorio

Sevgili Vittorio!

Amerika'da çektiğin sıkıntılara çok üzüldüm, ama yine mektubum biraz gecikecek. Sorularını düşünmem lazım. Sana yakında yazacağım.

Görüşmek üzere
Nora!

29 Nisan 1994

Sevgili Vittorio,

Mektubun için çok teşekkür ederim. Bazen mektupların üzerinde bir iki hafta düşünmek zorunda kaldığım için lütfen bana kızma. Beklemenin ne kadar usandırıcı olduğunu biliyorum, ama ben henüz bir çocuğum ve "tinin hızlı şimşeklerini" siz akıllı düşünürler kadar çabuk algılayamıyorum. Yine de gelecekte "daha hızlı düşüneceğimi" umuyorum!

Bu arada mektup pulları için çok çok teşekkürler! Pullar da beni mektubun kadar sevindirdi. Ne kadar çok arkadaşın var, Norveç'te bile! Onları çıkarıp (pulları, arkadaşlarını değil) albümüme yerleştirdim.

Gorgias'in tartışmaya katıldığı sırada ben de orada olmayı çok isterdim! Hâlâ Rene'den yanayım.

Rene, Gorgias'a açıkça şunu gösterdi: Her ne kadar durmadan değişiyor olsa da bir gerçek var! Çünkü eğer gerçek olmasaydı, biz insanların hiçbir hedefi olmazdı ve her şey bir düşten ibaret olurdu. Ama ben bu olasılığı sildim. Benim için gerçek var! Sanırım buna Platon da tıpkı Rene gibi karşı çıkardı. Çünkü ona göre gerçeksiz bir yaşam olamaz, çünkü ebedi düşünceler daima gerçektir. Biliyor musun, Gorgias'ın bir düşünür değil bir sofist olduğu hemen anlaşılıyor.

Düşünür olsaydı onda "bilgi sevgisi" olurdu. Tıpkı akıl ve inanç gibi: iyi bir düşünürde ikisi de vardır - ama Gorgias'da yalnızca akıl var. Onda eksik olan inanç, bu yüzden hedefi de yok. Akıl, inanç üzerine kurulur. İnançsız bir dünya hiç olurdu, çünkü tutunacak bir dalı olmazdı.

Cansız ve soğuk bir dünya. Fantazilere yer kalmazdı, bu zaman kaybı olarak görülür ve akıldışı diye nitelendirilirdi.

Momo'daki gri adamlar da böyle düşünüyordu. Değil mi? Hatta belki de akılcı olduğu düşünüldüğü için köleliğe bile geri dönülürdü. Ancak adalete olan inancın güvence altına alabileceği insan hakları da yıpranırdı böylece.

Sonuç olarak: Akıl son derece önemli, ama inançsız bir akıl tehlikeli olabilir.

Çok beklediğin halde bu mektup kısa olduğu için üzülmemişsindir umarım.

Avunasın diye sana, 10 Eylül 1993'de defterime yazdığım bir kompozisyonomu gönderiyorum:

Dünya Plantasyonu

Dünya, biz insanların
yaşamın meyvelerini toplamak,
sevgi ve özgürlük almak için çalıştığı
kocaman bir plantasyon değil mi?
Meyveler yükseklerde,
kocaman ağaçların tepelerinde.
Onları toplayabilmek için yükseklere tırmanmaya
çalışıyoruz.
Ama her defasında aşağı kayıyoruz.
Yükseklere ulaşabildiğimiz zamanlarda ise
köklerde bir kurt ortaya çıkıyor ve
çok yakınımızdaki bir meyve
dalından kopup işe yaramaz hale geliyor.
Ortaya çıkan bu kurt öteki arkadaşlarını da çağırıp
onlara nasıl kemireceklerini gösteriyor,
çünkü kurtlar meyveleri anlamıyorlar.
Ama gün gelecek anlayacaklar
ve bizler de bir daha aşağı kaymayacağız.

O zaman işimiz bitmiş olacak.

-Hala Robinson Cruose'yu okuyorum bu arada!

Çok selamlar
Nora!!!

Not: Kahvedeki düşünürlere söyle, onlardan biriyle buluşmak istiyorum. Kim olduğu önemli değil! İlginç olsun yeter.

Essen, 3 Mayıs 1994

Sevgili Nora!

Sorularımı yanıtlamak üzere zamana ihtiyacın olduğunu söylediğin için benden özür dilemene gerek yok! Önemli olan hız değil kalitedir. Tam tersine, senin yavaş adımlarla ilerlemeni çok beğeniyorum, çünkü ben genellikle hızlı yazmanın ve işleri çabuk halletmenin tuzağına düşüyorum. Oysa felsefe zorlamaya gelmez, tersine yavaş yavaş gelişir.

Mektubunda bir düşünürle karşılaşmak istediğini yazıyorsun. Birkaç arkadaşım seni gözlemliyor sanırım. (Biz düşünürler genellikle bir hata yaparız: dünyayı yalnızca gözlemler ama eylemde bulunmak için adım atmayız.) Çünkü mektubunu yazarken birisi yazdıklarına bakmış olmalı -ben mektubunu okumadan önce onunla tanıştım! Nasıl diye soracaksın şaşırarak. Anlatayım, hafta sonunu yollarda geçirdim (sadece yazmıyor, aynı zamanda geziyorum da). Yeni bir trene atladığımda boş bir kompartımana girdim. Aslında uyumaya niyetim yoktu, ama biraz dalmış olmalıyım çünkü uyandığımda vagonun öteki köşesinde iki adamın hararetli

hararetli birbirleriyle sohbet ettiklerini gördüm. Şaşırmıştım çünkü onları içeri girerken görmemiştim ve trene bindiğimde kompartıman kesinlikle bomboştu. Bu iki bey beni farketmemiş gibiydiler, ben de uykuma devam edebilirdim, eğer birden uzun boylu, ciddi ve üzgün bakışlı olanın, çok kısa boylu (sanırım sen bile ondan daha uzun boylusun), orta yaşlı, dünyaya berraklık ve neşeyle bakan kafasının vücuduna göre oldukça büyük olduğu diğerine şöyle dediğini duymamış olsaydım:

"Hayır Immanuel, bizim Nora gerçekten de haklı. Yalnızca akıl hiçbir şeyi çözmez. Neyse ki tam zamanında kurtulduğum bu dehşet verici yüzyıl, doruğa ulaşan akılcılığın ve en kötü suçların nasıl işbirliği yaptığını açıkça gösteriyor. İnsan bu durumda akla nasıl hak ettiğinden fazla değer verebilir ki?"

"Max, sevgili Max" diye karşılık verdi küçücük adam. "Aynı akıl kavramından söz etmiyoruz. Eğer Nora köleliğin ancak ve ancak akılla mümkün olduğunu düşünüyorsa, buna şiddetli biçimde karşı çıkarım. Pratik akıl köleliği yasaklar! Pratik akıl insan haklarının temelidir!"

"Belli bir ekonomik amaca ulaşmak için insanların iş gücünü sistematik olarak sömürmek neden akıldışı olsun ki? Hiç kuşkusuz köle tembelse ve zorla ona iş yaptırılamıyorsa, insanları maaşlı çalıştırmak daha etkili ve daha yararlı olacaktır. Ama bu tamamen içinde bulunulan koşullara bağlı. Köleliğin daha akılcı olduğu koşulları ben kişisel olarak düşünebiliyorum doğrusu."

"Anlaşılan sen akılcılığı belli bir amaca ulaşmak için kullanılan araç olarak tanımlıyorsun. Ama benim için akıl yalnızca aracın amaca uygunluğu değil, aynı zamanda amacın değerlendirilmesidir de. Eğer insanlığı kendinde bir amaç olarak dikkate alıyor ve ona göre davranıyorsan, pratik

olarak akılcısın demektir, kölelikteyse böyle bir şey yok."

"Ama bir başkasını niye dikkate alayım ki?" Immanuel'in yüzüne geniş bir gülümseme yayıldı," Başkalarını dikkate almak uzun vadede senin özçıkarlarına uygun düşer gibi bir yanıt bekliyorsan yanılıyorsun. Bu yanıt pratik aklın alanına başka bir deyişle ahlaka aykırıdır. Çünkü ahlak kendinde amaçtır; başka hiçbir amaca hizmet etmeyen bir kendinde amaçtır. Başkalarından saygı görmek veya göğe çıkarılmak amacıyla ahlaklı davranmak ahlaka aykırı düşer, ahlaka uygun olansa, bir eylemi salt ahlaki olduğu için gerçekleştirmektir. 'Ahlaklı davran' kategorik bir imperatiftir."

Max oldukça uzun bir süre sustuktan sonra, "O zaman bu kategorik imperatif mutlak bir şey; onu hiçbir mutlaklığın itibar görmediği çağımıza taşımak çok zor. Ama eğer sen haklıysan mutlak olmayan bir ahlak düşünülemez."

"Aynen öyle" diye yanıtladı Immanuel. "Yine de bu mutlaklık bizim ötemizde değil, tam tersine içimizde, o adeta bizim çekirdeğimiz."

"Ben aslında bir sosyolog olarak" diye karşılık verdi Max, "neyin doğru olduğundan çok insanların neyi doğru olarak gördüğüyle ilgileniyorum. Bu nedenle ikimizin aklı bu kadar farklı tanımlaması hemen dikkatimi çekti. Senin ve öncüllerin için akıl, ahlakı (Nora buna inanç diyor) dışlamayan, tam tersine kuşatan pozitif bir şey. Benim içinse akılcılık öncelikle iyi seçilmiş araçların alanına ait bir kavram. Acaba Avrupa tarihinde ne oldu da akıl gibi çok temel bir kavram böyle radikal bir biçimde değişebildi?"

Tam o sırada kompartımanın kapısı ardına kadar açıldı ve Alman köylü giysileri içindeki bir adam derin ve kurnaz bakışlarıyla içeriye seslendi: "Teknolojinin zaferi! Teknolojik yaşamımızı değiştirdiğinden bu yana aklı, teknolojik akılcılıkla eşdeğer tutuyoruz. Çevremizdeki her şey teknolojinin

büyüsü altına girerse, eski düşünme tarzımızı nasıl koruyabiliriz ki?"

"Ah Martin" dedi Max. "Teknolojik araçların yol açtığı bu büyü, aynı zamanda büyünün ortadan kalkması anlamına geliyor: Dünya daha önce sahip olduğu parlak gizemini yitirdi. İnsanların söylencelere ve masallara inandığı zamanlarda korku ve ürkütü onlara işkence ediyordu; ama şiddetli duygular yine de mekanik ve cansız bir dünyayı belirleyen kayıtsızlıktan daha iyi."

"Bundan kaçamazsın" diye gülümsedi Martin biraz da kızgınlıkla. "Sahip olduğumuz bir beceri bizi sürükleyip duruyor, insan gitmekte olan bir trenden aşağı atlayamaz."

"Beceriden söz etmek başlıbaşına bir masal" diye ortaya atıldı Immanuel kızarak. "Nora haklı olarak, bir gün kurtların da gerçeği göreceklerinden ve böylece meyvelerin elimizden artık kayıp gitmeyeceğinden söz ediyor. Çocukların yüreklerinde hissetikleri ve onlara koşulsuz ahlaki görevlerin olduğunu söyleyen düş gücü, bizlere de bilmediğimiz çıkış yollarını gösterebilir."

"Oh" diye inledi Max. "Umarım haklısındır. Ama modern kültür almış başını gidiyor. Tıpkı hızla yol alan bir tren gibi. Onun içinde hareket etme olanağımız var, restoranın bulunduğu vagonda rahatımıza bakabilir, pencereden görünen manzaranın tadını çıkarabiliriz ne var ki trenden inemeyiz, dışarıdaki dünyaya dokunamayız. Hatta bu trenin pencerelerini bile açamayız."

Allak bullak olmuştum. "Baylar, bu kadar yeter!" diye bağırıp imdat kolunu çekiverdim. Tren ani bir frenle durdu, beni öne doğru fırlattı, yeniden toparlanıp oturduğumda kompartımanda yapayalnızdım: Yolculuk arkadaşlarım kaçıvermişlerdi. Az sonra kondüktör gelip aksi bir suratla bana imdat kolunu niye çekdiğimi sordu.

"Trenin durdurulabileceğini o üç beyefendiye göstermek istedim."

"Hangi beyler?"

"Hiçbir iz bırakmadan ortadan kayboluverdiler."

"Benle dalga mı geçiyorsunuz?"

Kondüktör çok kızgındı, benim de yüklü miktarda bir ceza ödemekten başka çarem kalmadı. Senin mektubunu okuyana ve bazı şeyleri anımsayana kadar aklımdan kuşkuya düştüm -bu nedenle trende başıma gelenlerin yalnızca düşten ibaret olduğunu sanmıyorum.

Yürekten sevgiler
Vittorio

19 Mayıs 1994

Sevgili Vittorio,

Mektubun için çok teşekkürler. Yine cevap yazmakta geciktim; ama senin bunu önemsememen iyi.

Mektubun çok heyecanlıydı. O üç adam senin boş kompartımana nasıl geliverdiler ki birden!? Eğer bu bir düş olsaydı, onları karşılıklı olarak bu kadar "akılcı" konuşturamazdın. Düşler de anımsanabilir. Bir defasında birisi düşümde birdenbire şöyle demişti: Bazen insan bir şey arar, ama o aradığı yerde değil de bambaşka bir yerdedir! Bunun konuyla pek ilgisi yok ama ben de bunu anımsadım. Aklımızın sınırlarını aşan sorularla uğraştığımızı Kant da söylemiyor mu? Örneğin Tanrı var mıdır? Oysa bu, zamanın ve mekanın

dışında kalıyor. Bu soruyu sorabiliriz, ama asla yanıtlayamayız. Belki de insan Tanrı'yı bazen bulamayacağı bir yerde arıyor. Ama konumuz bu değil. Sanırım Kant'ın akıl anlayışını biraz olsun kavradım. (Ne yazık ki çok az insan ahlaka uygun davranıyor.)

Aklıma bir soru takıldı: Eğer Kant, iyiyle kötüyü birbirinden ayıran bütün ahlaki gelenekleri aklın alanına dahil ediyor ve inancın doğuştan geldiğini düşünüyorsa, ruhun ne önemi kalır? Acı çeken ve haz alan ruh değil midir? Ahlaki eylemden haz alan da yine ruh değil midir?

Sevgili Immanuel, ahlaki düşünmek inanmak anlamına gelmiyor mu? Çünkü mutlak olan Tanrı'dan gelmiyorsa nereden geliyor?

"Mutlak" olan, bir zamanlar henüz biz insan olmadan önce oluşmuş olmalı. Belki de "mutlak" olan Tanrı'nın bir parçasıdır. İnsan bu mutlaklığı farkettiğinde inanıyor demektir. Bu durumda inanç akıldan önce gelmiyor mu?

Düşünürlerle karşılaşmak için yaptığım çağrı sanırım etkili oldu, çünkü yine onlardan birine rastladım:

Hafta sonu küçük bir kaplıcaya gittik. Orada kuzenimin vaftizini kutladık. Kaplıcanın çok yakınlarında ağaçların, göllerin, çiçeklerin olduğu bir orman vardı. Gerçi yakında bir otoyol da vardı ama bu yol dardı. Burası yürüyüş yapmak için özellikle de köpeğim için çok uygundu. Yemeğimizi yerken babama "Baba sanırım köpeği dolaştırmalıyız!" dedim.

"Peki" dedi babam, "sen dolaştır, ama çabuk gel!"

Ve böylece köpeğimle ormana gitmek üzere yola koyuldum. Biraz uzaktaki küçük bir göle geldik. Gölün kenarında bir bank vardı. Her şey o kadar güzeldi ki, oturup doğanın tadını çıkarmak istedim. Sonra birden birisinin yanımda oturduğunu farkettim. Onu daha önce hiç görmemiş olmam garipti! Adamın hüzünlü bir yüzü vardı. Bu yüzü anımsıyor

ama kime ait olduğunu çıkaramıyordum.

"Günaydın, adım Nora. Bana birini anımsatıyorsunuz ama kim olduğunu çıkaramıyorum. Acaba adınızı öğrenebilir miyim?" diye sordum ürkek bir sesle.

"Tabii Nora, ben Max Weber."

"Ah Max! Demek sensin. Nereden geliyorsun böyle?"

"Bu önemli değil! Önemli olan burada olmam."

"Oh, ben henüz hayatta olduğum için nedensellik yasasına fazlasıyla bağlıyım."

"Evet. Sen beni nereden tanıyorsun Nora?"

"Vittorio Hösle sizi bana tarif etmişti. Bu yüzden sizi anımsayabildim."

"Ah Hösle, evet, bu kısa bir süre önce şu imdat frenini çeken adam değil mi?

"Evet o. 'Teknolojinin treni'nde oturduğunu sanmış. İmdat frenini bu yüzden çekmiş."

"Bu trenlerde imdat freninin çekilebilmesi iyi bir şey. Sanırım teknolojinin treninde bu olanaksız. Çünkü orada da eminim bazı kondüktörler gelip imdat freninin gereksiz yere çekildiğini söyleyeceklerdir. İmdat frenini çekmek için daha önceden herkesin onun çekilmesi gerektiğine inanması lazım. Ama bu olanaksız. Dünyanın sonu gelene kadar 'kurtlar' hep var olacak."

"Ben senin çok karamsar olduğunu düşünüyorum Max. İnsanlara neden inancın yok ki? Onlar içlerinde ahlak ve inancı taşıyorlar, çünkü bu onlara verildi. Elbette freni çekmeyi denemek zorundalar! Ama asıl sorun teknolojinin de iyi bir yanı olması. Teknolojik bütünüyle kötü değil. Örneğin gemiler, trenler ve uçaklar olmasaydı başka ülkelere gidemezdik. Teknolojik olmadan bilim de bu kadar ilerleyemezdi. Tıp geri kalır, kanser gibi hastalıklar iyileştirilemezdi. Belki de trenin raylarını değiştirmek zorundayız. O zaman

uçuruma doğru gitmesini engellemiş oluruz."

"Ah bilemiyorum. Bilgisayar çılgınlarının bunu isteyip istemediklerinden emin değilim. Dünyanın sonu tahmin ettiğimizden daha önce gelecek!"

"Ama Platon'un düşünce öğretisine inanırsak dünya batmaz. Çünkü dünya fikri ebedi! Etrafa gölgelerini saçıyor. Belki de yeni baştan başlamak zorundayız."

"Evet haklı olabilirsin" dedi Max, sanırım yüzündeki gerginlik biraz olsun gitmişti.

"Oh" dedim birden, "hemen gitmek zorundayım, aslında bu kadar uzun kalmayacaktım. Hoşçakal Max, hoşçakal!"

"Hoşçakal!"

Sonra koşa koşa eve gittim. Umarım bu konuşmamız Max'ı biraz olsun avutmuştur.

Biliyor musun Max, henüz zamanımız var. Çünkü teknolojik her yere yayılmadı daha. O güzel ormanı düşünsene bir. Yakındaki otobanı biraz daha daraltmamız lazım yalnızca. Sanırım bu yeterli olur. Annem kaplıcalarda olduğu için bu mektubu sana postayla göndereceğim. "Sofi'nin Dünyası"na yalnız başıma devam ediyorum. Kant bölümünü bitirdim. Şimdi romantiklere, Rousseau ve Kierkegaard'a başlıyorum.

Görüşmek üzere
Nora

Essen 24 Mayıs 1994

Sevgili Nora,

Teşekkür borçlu olduğum mektubun üzerine, kilisede oturmuş düşünürken başıma garip bir şey geldi. Tam önümde dudakları aşağı sarkık, büyük burunlu ve derin bakışlı bir adam oturuyordu, üstündeki giysiye bakılırsa on dokuncu yüzyılın sonlarından gelmiş gibiydi. Bana hiç yabancı gelmiyordu, yanımdakine fısıldayarak önümüzde oturanın kim olduğunu sordum. "Kimse oturmuyor" diye tısladı ve garip garip yüzüme baktı. Hmm diye düşündüm kendi kendime, günümüzde pek popüler olan üç boyutlu resimlerin tam tersi geliyor başıma. Üçüncü boyutu görmeyi ben bir türlü başaramadım, şimdi de yanımdaki adam sanki başka bir boyutta hareket eden bu görüntüyü algılamayı başaramıyor.

Ayinden sonra belli etmeden onu takip ettim, bir de ne göreyim - artık senin de çok iyi bildiğin kahveye doğru gidiyordu. Tam o sırada onun kim olduğunu çıkardım - resimlerinden birisi kütüphanemde duruyor: tabii ya, bu Hegel'di. Kutsal ruhun bayramı Paskalya'da o hep bizzat kiliseye gider. Onu kahvenin kapısında yakalayıp kendimi hayranlarından birisi olarak tanıttıktan sonra senin mektubunu gösterdim. İçeri girdik, kahve neredeyse bomboştu, yalnızca en köşede küçük bir masada zayıf, kıza benzeyen, iri gözlü ve sivri çeneli genç bir adam oturuyordu.

"Nora'dan mektup mu var?" diye seslendi hemen.

"Evet Soren, ama biraz sabret" diye karşılık verdi Hegel ve mektubu ona vermeden önce kendisi okudu.

"Sen Nora'yı nereden tanıyorsun?" diye sordum Soren'e, şaşırmıştım.

"Ben aslında kendi kendimle uğraşmayı severim, ama

bundan sıkıldığımda benimle ilgilenen insanlarla da uğraşırım. Bu yüzden pazartesileri senin Kierkegaard seminerlerine katılmaktan hoşlanıyorum (tabii sen beni görmüyorsun ama ben yine de orada oluyorum, çünkü 'iç', 'dış' değildir)" –bu arada büyük bir ciddiyetle ve meydan okurcasına Hegel'e baktı– "Nora'nın annesi beni genellikle Hegelciler ve Marksistler karşısında savunduğu için çoğunlukla onun yanına oturuyorum. Sana seminerden sonra vereceği Nora'nın mektuplarını sıranın üzerine koyduğu için, bu mektupları da genellikle senden önce okumuş oluyorum. Ama kıskanmana gerek yok, çünkü en azından annesi kaplıcalarda olduğu için, Nora son mektubu sana postayla gönderdi - yani ben bu mektubu henüz okumadım."

Soren mektubu alıp köşesine çekildi, ben de Hegel'e "Peki Wilhelm, Tanrı ve mutlaklık arasındaki ilişki nedir?" diye sordum.

"Tabii ikisi de aynı ve bir; ben 'mutlak' sözcüğünü kullanmayı tercih ediyorum, ama bununla kastettiğim, inananların 'Tanrı' dedikleri varlık. Tanrı son nedendir, eğer ahlak yasası mutlak bir şeyse aynı zamanda Tanrı'nın bir parçası olarak Tanrısaldır da. Başka bir deyişle Tanrı'nın kendisi mutlak ahlakidir."

"O zaman Tanrı ve ahlak yasası elele gidiyor. Ama şunu bilmek istiyorum, bir şey Tanrı istediği için mi ahlakidir, yoksa bir şey ahlaki olduğu için mi Tanrı onu ister?"

"Tanrı zaten ancak ahlaki olanı isteyebilir."

"Ama o zaman ahlaki olan, Tanrı'nın iradesinden bağımsız hale gelir" diye seslendi Soren.

"Böylece Tanrı'nın gücünü zayıflatmış olursun."

"Ama sırf Tanrı istiyor diye bir şey iyi olsaydı, o zaman Tanrı'nın emretteği kötü bir şey de iyi olurdu."

"Öyle de oldu zaten" diye yanıtladı Soren. "İbrahim ve

İshak'ın öyküsünü anımsa. Masum bir çocuğu kurban etmek ahlak dışı değil mi? Ama İbrahim'e bu emri veren Tanrı'ydı!"

"Tanrı bana Nora'yı kurban vermemi emretseydi, bunu asla yapmazdım" diye bağırarak söze girdim. (Herhalde buna bir diyeceğin yoktur, yoksa var mı Nora, sence ne yapmalıydım böyle bir durumda?)

"Ama İshak, eninde sonunda öldürülmedi" dedi Hegel. "Belki de Tanrı İbrahim'i yalnızca denemek istedi - ve belki de İbrahim en başta: Tanrım, söylediğin her şey adil, ama masum bir çocuğu öldürmemi istiyor olamazsın, seni yanlış anlamış olmalıyım demiş olsaydı, bu sınavı başarıyla vermiş olurdu."

"Hayır" dedi Soren. "İnanç aklı aşar. Pratik akıl çocuk cinayetini yasaklayabilir, oysa inanç bilir ki, akla aykırı olan bir şey doğru ya da Tanrı'nın iradesi olabilir."

"İnanç akılla çelişemez" diye tekrarladı Hegel. "İnanç belki akla kapalı kalan alanlan görebilir, ama onunla çelişemez. Çünkü o zaman çifte bir gerçek olurdu, aklınki ve inancınki, buysa çok saçma."

"Credo quia absurdum" diye heceledi Soren.

"Peki başka inançları olan insanlar ne olacak?" diye sordum ona.

"Onlar yanılıyor."

"Peki sen yanılmadığını nerden biliyorsun?"

"Bunu bana inancım söylüyor."

"Ama başkalarının inançları da, örneğin Müslümanlarınki, onlara doğruyu söylüyor."

"Tabii" dedi Hegel. "Çeşitli inanç sistemlerinin ötesinde birbirimizle konuşmamızı sağlayan bir merciye ihtiyacımız var, işte bu da akıldır."

"Ne kadar da doğru!" diye birden kafasına türban

takmış bir adamın sesi duyuldu, yakın doğululara benziyordu, kahveye az önce gelmiş olmalıydı. "Tek tek dinler, temelde ancak aklın bilebileceği aynı gerçeğin birer yansımasıdır. Ancak insanlar, biz her ne kadar öyle istesek de, ne yazık ki akılcı olamadıkları için, genellikle karşılıklı nefreti kışkırtmalarına rağmen farklı dinlerden vazgeçilemiyor. Ben aydınlanmış bir Müslüman olarak (adım Farabi), aydınlanmış Hıristiyanlar, Museviler ve diğerleriyle çok iyi anlaşabiliyorum. Ama inancı taşlaşmış ve akla karşı çıkan birisiyle konuşmak çok zor."

"Siz iflah olmaz akılcılara göre" diye söze girdi Soren, "tek bir akıl var, o da Tanrı'nın aklı, biz de ondan payımızı alıyoruz. Peki bireysel olan ve beni diğerlerinden ayıran ruh ne olacak? Belli bilgiler genel geçer olabilir ama benim onları nasıl algıladığım ve yorumladığım kişisel bir sorun. Nesnel bir gerçek olsa da, onu kendime mal eden benim."

"Kabul ediyoruz ki" diye söze girdi Farabi ve Hegel aynı anda, "bizim görüşlerimizde öznellik oldukça gözardı edildi ama sevgili Soren, sen de nesnel gerçeği oldukça gözardı ediyorsun - eğer ruhumuzun sınırlarını aşan düşünceler olmasaydı birbirimizi anlamamız olanaksız olur, her bir öznellik içine kapanır, ne dünyayı ne de ötekini görebilirdik."

"Kesin olan birbirimizi anlıyor olmamız. Yanlış anlamalar olsa bile, bir süre sonra birbirimizi anlamadığımızı ve yeniden denememiz gerektiğini anlıyoruz" diye sohbeti kapattım, "Sanırım Nora'yı anlıyorum ve Nora da sizin konuşmalarınızı anlıyor, her ne kadar birbirimizi tam olarak anlamak uzun bir süreç gerektirse de. Eğer Nora, Max'ı insan ve teknolojik konusundaki dengeli yargısıyla mutlu edebildiyse, anlamak prensipte mümkün görünüyor –büyük yaş ve zaman farklarına rağmen. Çünkü bütün insanlara açık olan bir düşünceler dünyası var, işte bu dünya üzerinden insanlar

birbirleriyle iletişim kurabiliyorlar. Böyle olmasaydı tabii birbirimizle konuşamazdık... Ben de çok severek ve bir an önce yanıtını bekleyerek Nora'ya mektup yazamazdım!"

İçten sevgiler
Vittorio

Sevgili Vittorio,

Mektubun için sağol. Beni çok sevindirdi; yine de sana ancak şimdi cevap yazabiliyorum. Biliyor musun geçtiğimiz günlerde birçok kez okulun sahneleyeceği müzikalin provalarını yaptık, buna bir de üç sınav eklendi, böylece sana daha önce yazma olanağı bulamadım. Umarım bana kızgın değilsindir.

Buna karşılık, bu mektupla birlikte sana bir müzikal bileti ve metin gönderiyorum. Böylece neyle uğraştığımızı biraz anlayabilirsin. Machiavelli'yi de (ya da Mac) artık biraz tanıdım. Bizim müzikalde o da var. Hoşuma gidip gitmediğinden henüz emin değilim. Ama tabii onunla ilgili çok fazla bir şey bilmiyorum. Heyecanla bir sonraki mektubunu bekleyeceğim, belki ona da rastlarsın.

Gelelim senin mektubuna:

Hegel'e bir sorum var: "Sevgili Bay Hegel. Dua etmeyi biliyor musunuz?! Çünkü size göre Tanrı bir kişi değil, öyle değil mi? Ama insan bir 'töz'le konuşamaz ki! Onu nesnel olarak değerlendirebilirsiniz, ama ona dua edemezsiniz. Yine de size bunu sormak istedim. Belki de siz bunu başka türlü görüyorsunuz."

Tanrı'nın ahlaki olup olmadığını, bu durumda iki mutlaklığın ortaya çıkabileceğini tartıştınız. Bir yanda Tanrı, öte

yanda ahlak. Bu olmaz. Belki Tanrı insanlara özgürlük vermek istiyor. Ama bunu Tanrı'dan ancak ahlaki davrandığımızda talep edebiliriz. Çünkü eğer özgürlüğü başka yollarla, örneğin cinayetlerle elde etmeye çalışırsak, içimizde Tanrı'nın ve ahlak yasasının küçük de olsa bir kıvılcımını taşıdığımızdan dolayı özgürleşemeyiz. Bu kıvılcım vicdan azabıdır ve bize eziyet eder: bu da özgürleşmek anlamına gelmez.

Tanrı her zaman ahlaki davranır! Ve her zaman iyiyi emreder; çünkü İshak, öldürülmedi Soren! Tam tersine: İbrahim ve İshak dağa çıktıklarında Tanrı İbrahim'e kesinlikle İshak'ı değil, onun yerine yakındaki bir koçu kurban etmesi gerektiğini emretti. Yani Tanrı, çocukların ya da insanların kurban edilmesini kesinlikle istemedi. Vittorio, senin de için rahat etsin, Tanrı sana beni kurban etmeni asla emretmez. Ayrıca çağımızda çocukların ya da hayvanların kurban edilmesi çok anlamsız kaçar. Bu örnek bütün insanlar için. Ahlaka, başka bir deyişle akla uygun. Bütün insanlar, insan kurban etmenin yasak olduğunu biliyor. Ama herkesin bu öyküyü nasıl anladığı ve ona inanıp inanmadığı kendisine kalmış.

Öyle anlaşılıyor ki, topluluk için akıl, birey için de inanç daha önemli. Çünkü yalnızca akıl anlaşmamızı sağlıyor ve bizi kurallarla birbirimize bağlıyor.

Annem döndü! Pazartesi senin seminerindeydi. Acaba Kierkegaard yine annemin yanına mı oturdu? Neyse, zaten mektubumu gizlice okuyamazdı bu defa, çünkü onu henüz bitirmemiştim. Belki yarın okur?!

Yakında iki haftalığına İtalya'ya (senin doğduğun ülke) gidiyoruz, Cinque Terre'ye. Geçen tatilde de oraya gitmiştik. Orası gerçekten çok çok güzel!!!

Kim bilir belki orada da düşünürlerden birine rastlarım.

Salı günü karnemi alıyorum. Latincem iki gelecek, biliyorum.

"Sofi"de annemle birlikte Hegel'deyiz. Onu tek başıma tam olarak anlayamadım.

Görüşmek üzere
Nora!

Not: Kağıdın arkasında ilk yayınım var:

Kobra

İşte cam kafesinde bir kobra
boyu tam olarak
bir buçuk metre;
kobra yemeğini biraz evvel yemiş.
Burada avlanmasına gerek olmadığı için
yemeği önüne geliyor onun.
Doğada yaptığı gibi tıslamıyor,
öylece yatıyor yalnızca.
Dişleri de zehirli değil artık.
Bu yüzden de gerçek bir yılan sayılmaz.
Nasıl avlanacağını bile bilmiyor,
avcılardan korkmanın ne demek olduğunu da bilmiyor.
Balta girmemiş ormanların ne kadar güzel olduğunu da,
bildiği tek şey
bir buçuk metre boyundaki kafesi.

(Bu şiiri 5. Sınıfta yazdım. Birkaç gün önce de okul gazetesinde yayınlandı.)

Not: Tatilde bir yere gidecek misin?

Jena Yolculuğu, 22 Haziran1995

Sevgili Nora,

Kierkegaard ve Hegel üzerine bir konuşma yapmak için gittiğim Köln'den döndüğümde mektubunla karşılaşmak beni yine çok sevindirdi -eğer mektubun daha önce elime geçmiş olsaydı, benim konuşmam da çok daha iyi olurdu, çünkü anlattıkların bana çok yardımcı oldu. Bu arada Cooltour için gönderdiğin davetiye için de çok teşekkür ederim -yapmakta olduğum yolculuklar yüzünden onu göremeyeceğim için gerçekten çok üzgünüm. Ama eğer izleyebilseydim, büyük zevk alacağıma eminim, yalnızca Mac yüzünden değil, aynı zamanda ahlaki değerlerle ilgili olduğu için de. Seni sahnede görmek de benim için büyük bir zevk olurdu.

Yine de sana bu konuyla ilgili bir soru sormak istiyorum: Bir tiyatro oyununun kişileri nasıl oluyor da var olabiliyorlar? Tabii oyuncuları değil, oyuncuların canlandırdığı kişileri kastediyorum. Eğer Mac gibi gerçekte yaşamış olan insanları canlandırıyorsanız, bu sorunun yanıtı o kadar zor değil; ama bazı tiyatro oyunlarında gerçekte yaşamamış olan kişiler de var - örneğin senin yakın zamanda gördüğün oyundaki Katharina gibi. O var mı? Yoksa yok mu? Ayrıca bir yazar tarafından düşünülen ama bitirilmeyen yapıtlardaki kişiler için ne düşünüyorsun? Senin bir gün büyük bir yazar olacağına inandığım ama başladığın her yapıtı bitirmeyeceğini düşündüğüm için, bu sakat doğumlar konusunda endişelerim var.

Kobra adlı o güzel şiirini okuduğumda birkaç hafta önce başımdan geçen garip bir olayı birden anlayıverdim. Biliyorsun bir süre önce annenle görüştüm. Onunla nehir kenarında yürüyüş yaparken küçük bir kayık gördük. Koca kafasındaki

kardinallere benzeyen kırmızı şapkasıyla ve düşünceli gözleriyle bir adam kürek çekiyordu. Kıyıya yanaşıp kayığını bir ağaca bağladı ve karaya çıktı. Bir taşın üstüne oturup, ahşap bir flüt yapmaya koyuldu. Sonra onu çalmaya başladı, asıl gariplik ondan sonra oldu: Ona doğru yaklaşan bir kobra kafasını doğrultup dans etmeye başladı. Ama ben onun bir kobra olduğunu bir süre sonra farkettim, çünkü kobra camdan yapılmış gibiydi, şeffaftı ve onun bir kobra olduğunu anlamak için çok dikkatli bakmak gerekiyordu. Ama asıl tuhaf olan, kobranın yalnızca kafası ve kuyruğu olmasıydı; yani bedeninin ortası eksikti. Annen ve ben hayretler içinde kaldık; sonunda adama orada ne yaptığını sorduk.

"Yaradana öyküdüm" diye yanıtladı bizi. "Ve böylece doğada olmayan bir şey yarattım.

Biktiler ve hayvanlar çok eski zamanlardan beri varlar, ama flütü biz insanlar yapıyoruz Böylece yeni bir şey yaratıp varlık alanını zenginleştiriyoruz. Yoksa varlık alanının değişmez olduğunu mu sanıyorsunuz? Hayır değil, biz ona beceri ve tekniğimizle katkıda bulunuyoruz. Ama flütlerin de bir biçimi ve hammaddesi var. Asıl büyüleci olan, yazarların ve sanatçıların yeni bir şey yaratmaları; çünkü onların yapıtlarında her zaman maddeden söz edemeyiz. Bu kobra doğal bir kobra değil; o geçen yıl küçük bir kız çocuğunun yazdığı şiirdeki kobra. Ama şimdiye kadar varlığını yalnız düşüncede, belki de bu kız çocuğunun defterinde sürdürdü - dünyaya açılmadığı için de bedeninin ortası eksik. Ancak ben bunun yakında değişeceğini düşünüyorum - eğer bu şiir yayınlanırsa kobranın varlık biçimi de değişecektir. Yine böyle camdanmış gibi olacak, ama bedeni tamamlanacak, çünkü şu anda var olmakla olmamak arasında o, yani korkunç bir ara durumda."

"Bu çok garip" dedi annen. "Ama bu geniş şapkan ve

sakalınla sen de garipsin. Nereden geldin?"

"Benim evim Mosel nehridir, bu şapkayı ise bana çok ama çok uzun bir zaman önce Papa verdi. Bilgeliği ve Tanrı'yı arıyorum, Onu görmek istiyorum"

"Ama bunu nasıl başarabilirsin ki?" diye sordum.

"Tabii yüzümde gördüğün gözlerimle değil, ruhumdaki gözlerimle. Bana göre Tanrı karşıtların birliğindedir. Bakın." dedi ve çantasından artık bugünlerde pek de görmediğimiz bir topaç çıkardı. Ona vurarak gittikçe hızlı dönmesini sağladı. "Bakın başlangıçta bunun üzerindeki belli bir nokta önce bizden uzaklaşıyor, sonra yine bize yaklaşıyor, görüyor musunuz? Buradan onun hareketli olduğu sonucu çıkmaz mı?"

"Elbette Nikolaus" diye seslendim ona, çünkü onu sonunda tanımıştım.

"Şimdi onun gittikçe hızlandığını düşünün. A noktası da böylece bize daha büyük bir hızla geri dönecektir. Peki bu devinim sonsuz bir hıza eriştiğinde ne olur?"

Bir an susup sonra "A noktası yere göre hep aynı konumda kalır."

"Ama bu da hareketsizlik anlamına gelir! Sonsuz hareket ve hareketsizlik böylece çakışır. İşte bütün karşıtlıklar Tanrı'da böyle birleşirler."

"Benim başım döndü!" dedim. "Sanki onun yerine ben dönüyorum. Söylediğin inanılır gibi değil. Eğer haklıysan, Tanrı'da iyinin ve kötünün buluştuğunu da söyleyebiliriz."

"Tamamen öyle" dedi birden bir ağacın arkasından gelen bir ses. Aristoteles'i hemen tanıdım. "Bu balıkçıya inanmayın!" diye devam etti sözlerine heyecanla. "Her agümanın temelinde var olan mantığı bozuyor o. Çünkü şu önerme tartışılmaz bir önermedir: Bir şey ya A'dır ya da A değildir, ama ikisi birlikte kesinlikle olamaz."

"Neden olmasın?" diye sordu Nikolaus.

"Demek bu söylediğimi tartışmak isiyorsun? Evet mi, hayır mı?"

"Evet"

"Eğer bunu tartışmak istiyorsan bana hak vermiyorsun; oysa sen haklı olsaydın haklı olmak ve olmamak arasındaki fark ortadan kalkardı."

"Eğer tartışma önkoşul olarak çelişme önermesini gerektiriyorsa senin haklı olduğunu tartışmıyorum ben."

"Evet, o zaman da ben haklı oluyorum!"

"Oh Aristoteles, çelişme önermesinden kaçılamayacağını ben de biliyorum. Ama bu fani dünya için geçerli. Bu önerme Tanrı'da ortadan kalkıyor."

"Asla! Çelişme mutlaktır, Tanrı için de mutlaktır."

"Sen Tanrı'yı yaratılmış bir dünya modeline göre düşünüyorsun. Oysa Tanrı bu dünyayı aşıyor, bizim de ona ulaşabilmek, onu bilebilmek için şu anda sahip olmadığımız becerilere gereksinimimiz var -sadece fani dünya için yeterli olan anlak'a değil, aynı zamanda akla. Tanrı'ya fani dünyaya yaklaştığın argümanlarla yaklaşabileceğini sanıyorsun."

Nikolaus kırmızı şapkasını çıkarıp onu heyecanla salladı -işte tam o sırada olan oldu, annen anlattı bunu sana, polenler havada uçuşmaya başlayıp gözüme kaçınca alerjim olduğu için birkaç saat boyunca ne doğru düzgün görebildim ne de düşünebildim; doğrusunu istersen bugüne kadar da kimin haklı olduğuna karar veremedim. Ama bu sorun benim için çok önemli ve senin yardımını istiyorum!

Sana içten selamlarımı gönderiyor ve ilk ama kesinlikle son olmayacak yayının için seni yürekten kutluyorum benim sevgili şairim.

Vittorio

6 Haziran 1994

Sevgili Vittorio,

İlginç mektubun için teşekkür ederim. Onu gerçekten heyecanla okudum! Nikolaus'u hiç tanımıyordum. Bir mistik galiba o?! Ama ne olursa olsun karşıtların Tanrı'da ortadan kalktığı düşüncesinden çok etkilendim.

Ama önce sana İtalya'nın ne kadar güzel olduğunu anlatmak istiyorum: Kaldığımız küçücük ev bir dağın eteklerinde ve çam ağaçlarının arasında. Çok romantik bir deniz manzaramız var ve her şey öyle sakin ki. Buradan araba geçmiyor. Bir tek çekirgelerin sesi duyuluyor, ama onlardan hiç rahatsız olmuyoruz. Bilsen ne çok ağaç ve çiçek çeşidi var burada! Ama sen biliyorsundur bunları. Biliyor musun, buranın havası bana biraz da melankolik geliyor.

Dün Pisa'daydık. Oraya beş yaşımdayken gitmiştim, unutmuşum. Sana da bir kart gönderdim oradan. Sen de eminim Pisa'daki o eğri kuleyi ve o harika kiliseyi gezmişsindir. Ne yazık ki çok vaktimiz olmadığı için daha uzun kalamadık orada. Pisa'da görülecek daha o kadar çok kilise var ki...

Yine de Pisa'dan genel bir izlenim edindiğimi söyleyebilirim. Kiliselerin kubbelerine baktığımda başım döndü. Acaba insanlar bu mimari yapıtları yaratırken ne düşündüler? Herhalde çok mutlu olmuşlardır... Piskoposluğun kilisesi de bir harikaydı! Biliyor musun, bir şey özellikle dikkatimi çekti: bu enfes kilisede sanat ve erdem tanrılarının kadın olmaları. Bu bana komik geldi, çünkü 12.-14. yüzyıllarda hem devlet hem de toplum kadınlara değer vermiyordu. Felsefe için de elinde bir yerküre olan tanrıça yapmışlar. Bu kocaman kilisede kendimi çok güven içinde hissettim. Orayı gezdikten

sonra küçük Yahudi mezarlığına da gittik. (İtalya gerçekten olağanüstü güzellikte bir ülke, ama şimdiye kadar girdiğimiz her kahvede bir televizyon vardı.)

Gelelim senin sorularına:

Sanırım, tiyatro yapıtlarındaki kişiler ya da tiyatro oyunları tıpkı bayramlar ve kutlama günleri gibi (örneğin noel, doğum günü, paskalya, İsa'nın göğe yükselişi...) Her sahnelenişinde sanki oyunun içindeki eylem o an oluyormuş gibi. Sanki her seferinde ilk kez sahneleniyormuş gibi. Örneğin Noel de yalnızca İsa'nın doğum gününü anmak için kutlanmıyor. Aslında kutlanan şey tekrarlanıyor, sanki o an oluyormuş gibi. (Sanırım ne söylemek istediğimi pek anlatamadım) Bu, değinmek istediğim ilk nokta. Öteki ise, tiyatro kişilerinin özgür olmadıkları. Onlar kendi istediklerini değil, ancak yazarın onlara söyletmek istediklerini söylerler. Ve böylece ortaya belli karakterler çıkar.

Yarım kalmış yapıtlara gelince...

Onların özgürlüğü "daha da kısıtlı". Çünkü onlar yazarın bilincinden hiç kurtulamıyor, oysa bitmiş yapıtlar başkalarının önüne çıkıp onlar tarafından tanınıyor. Bu "bitmiş" oyun kişileri deyim yerindeyse sonsuzluk çemberinin içine giriyorlar, çünkü her yerde oynanıyorlar ve herkes onları tanıyor. Oysa "bitmemişler" bilincin sınırları içinde kaldıkları için, onların yalnızca kafaları olabiliyor, ama bedenleri eksik kalıyor (Kobra gibi).

Bir de, bu oyun kişilerinin gerçekte var olup olmadığını soruyorsun. Bence varlar, ama başka bir dünyada yaşıyorlar. Bu dünya görünmez bir dünya ve ancak fantazi yoluyla kendini görünür kılıyor. Belki de bu dünyayı fantazi olarak adlandırmak gerekir. Bilemiyorum. Ama en azından onların var olduklarını sanıyorum. Çünkü onlar düşünceleri temsil ediyorlar. Ama bu düşünceler Tanrısal değil insani.

Şimdi sıra Tanrı'da karşıtların birleşip birleşmediği sorusunda. Bu soruya bir yanıtım var, ama bu yanıtı başımdan geçen bir olaydan sonra verdim. İtalya'ya geldiğimiz gün biraz etrafta dolaştım, deyim yerindeyse bir "keşif gezisi"ydi bu. Yoldan biraz uzaklaştığımda kendimi birden kurumuş otların ve çimenlerin içinde buldum. Biraz ileride dağlardan kopup düşmüş olan birkaç büyük taş vardı. Ve orada ne gördüm dersin? Genç bir adam bu taşlardan birisinin üstüne oturmuş kocaman bir büyüteçle elindeki iki böceğe bakıyordu. Böcekler canlıydı ve hareket ediyorlardı. Bu bana çok komik geldi - kendimi tutamayıp güldüm. Adam ürküp başını kaldırdı.

"Oh" diye seslendi.

Yaptığımdan utandığım için özür dilemek istedim ve bu nedenle "Scusi. Mi dispiace." dedim. (Tabii bu adamın İtalyan olduğunu düşünmüştüm)

Ama o "Önemli değil, bilim yapmaya dalmışım." diyerek şaşırttı beni.

"Bilim?"

"Evet, bu iki böceğin arasındaki farkları ve hangi böceğin özelliklerini geleceğe taşıyacağını ya da onların yaşama şanslarının olup olmayacağını bulmaya çalışıyorum. Sen kimsin?"

"Ben mi? Adım Nora. Siz de acaba Bay Darwin misiniz?"

"İyi bildin çocuğum. Sana Dino-Nora demiyorlar mı?"

"Evet, düşünürler bana böyle diyorlar."

Sonra ben de Charles'ın yanına oturdum. Uzun uzun sobet ettikten sonra laf senin sorunun olan karşıtlara geldi. Bunun üzerine Charles bana büyüteci verip böceklere bakmamı söyledi. Bir böceğin bacaklarının ötekinden daha uzun olduğunu gördüm. Kanatları ve duyargaları da daha

uzundu. Sonra bakışlarım yavaş yavaş böceklerden uzaklaşıp taşın üstünde oraya buraya koşturmakta olan karıncalara kaydı. Renkleri kahverengi ve kızıldı. Bu kadar çeşitli karınca olması gerçekten bir mucizeydi. Hiçbiri tam olarak bir diğerine benzemiyordu. O zaman senin sorunu mırıldandım kendi kendime: "Eğer Tanrı için karşıtlar geçerli değilse, neden dünyayı karşıtlar üzerine yaratmış olabilir?"

"Ben de böyle düşünüyorum. Tanrı öyle çok karşıt yaratmış ki, onlar karşısında kayıtsız kalması olanaksız. Kaldı ki insanlarla hayvanlar arasındaki farkı emirlim göz ardı etmiyordur! Ama benim felsefem bundan ibaret değil. Ne yazık ki artık gitmek zorundayım. Okyanustaki Galapago Adaları'nda araştırılacak çok şey var."

"Çok yazık! Seni bize bir kahve içmeye davet etmek isterdim."

"Çok teşekkürler, bir başka zaman. Birbirimizi bir kez daha göreceğimize eminim. Yakında görüşmek üzere Dino-Nora."

Yeşil şapkasını giydi ve sonra da sanki yer yarıldı içine girdi.

Böylece, Tanrı'da da karşıtlar olduğu kanısına vardım. Aristoteles'e katılıyorum. Çünkü Tanrı'nın bütün yarattıkları karşıtlar üzerine kurulu. Daha Tanrı'nın ilk eyleminde görülüyor bu: O karanlıktan ışığı yarattı ya da sudan karayı.

Ayrıca senin iyi ve kötüyle ilgili söylediklerine de aklım yattı. Çünkü eğer Tanrı'da iyi ve kötü karşıtlığı olmasa insanların da iyi veya kötü olması onun açısından bir önem taşımazdı. Ama bu Tanrı için önemli. Yoksa İbrahim ve İshak'ın işine karışmazdı. Ama yine de Nikolaus Cusanus'a söyle, onun söylediklerini yeniden düşüneceğim. Belki birgün ben de onun gibi düşünmeye başlarım... Zaten onun düşüncelerini çok etkileyici buldum.

Vittorio, tiyatro oyunlarındaki kişilerle ilgili bir soru daha takıldı aklıma: Acaba biz insanlar da tiyatro kişileri olarak adlandırılabilir miyiz? Bu durumda bizim yazarımız Tanrı oluyor. Onun bizi örneğin melek olarak değil de insan olarak yaratması bakımından bizler de özgür değiliz; bu da içimizde kötüyü taşıdığımız anlamına gelir. Acaba biz de Tanrı'nın bilincinden dışarı çıkabilir miyiz? Örneğin oyunumuz yani yaşamımız sona erdiğinde? (Galiba bu saçma bir soru oldu.)

Şu sıralar Martin Luther King'in otobiyografisini okuyorum. "Sofi"yi bir hafta önce bitirdim. Sonu gerçekten çok heyecanlı. Hegel'den sonra Kierkegaard, Marx, Darwin, Freud, Nietzsche ve Sartre'ı okudum.

Görüşmek Üzere
Nora

Not: Amerika'ya gidip gitmek istemediğini bir kez daha düşün. Buna gerçekten üzülüyorum!

Not: Yarın Floransa'ya gidiyoruz.

11 Haziran 1994

Sevgili Vittorio, bu da sana mektubumda sözünü ettiğim kart. Dediğim gibi, hepimiz Pisa'dan çok etkilendik, Bettina da etkilendi. Dün Floransa'daydık. Ama ne yazık ki pek çok müze kapalıydı.

Selamlar, Nora

Essen, 14 Haziran 1994

Sevgili Nora!

Mektupların beni çok sevindiriyor, annemin yurdundan babamınkine gönderdiğin son mektup ise özellikle derin anlamlı ve öğreticiydi. Kimlerle karşılaşmışsın öyle! Tatilini değerlendirirken ait olduğumuz bu güzel dünyaya, kültürün ve doğanın dünyasına bakmayı ne güzel de biliyorsun. Hem Platon'un hem de Aristoteles'in, felsefenin şaşırmakla başladığını düşündüklerini biliyorsun, ben de aslında şaşırmayı unuttuğumuz için günümüzde artık az sayıda iyi düşünür olduğunu sanıyorum. Bizleri bu talihsiz "deja vu" zihniyetinden ancak çocuklar kurtarabilir (tabii her çocuk değil, yalnızca ve özellikle senin gibi uyanık olanlar) - yetişkinler dünyaya şaşırmasalar bile senin şaşırma yeteneğine hayret etmekten alamazlar kendilerini.

Pisa'daki kilisede sanatları ve erdemleri kadınların temsil ettiğini gözlemiş olmandan çok etkilendim. Ortaçağda kadına önem verilmemesi yüzünden şaşırtıyor bu seni. Ama kahvede düşünürlerle karşılaştıktan sonra sana yazdığım ilk mektubu anımsa, eski zamanlara çok tepeden bakmamamız gerektiğini yazmıştım. Hiç kuşkusuz ortaçağda kadınlar siyasi haklarını elde etmemişlerdi. Ama ortaçağ, her insanın, erkek ya da kadın olsun, ölümsüz bir ruhu olduğuna ve onun bir gün Tanrı'nın karşısına çıkıp hesap vereceğine inanıyordu. Erdemler ruhları soylulaştırıyordu, bu bağlamda kadınlar da erdemli olabilirlerdi. Dante'nin Beatrice'ye nasıl derin bir saygı duyup onu nasıl sevdiğini biliyoruz, oysa modern dünya bu tür ilişkileri tanımıyor. Ortaçağın kadın karşısında geliştirdiği dinsel coşku pek çok eksiği telafi ediyordu. Hiç kuşkusuz bugün kadın için de erkek için de daha çok özgürlük

ve eşitlikten söz edebiliriz; ama modern çağ, erdemlerden biri olan adalet konusunda büyük atılımlar yaptığı için bizler de adil olup ortaçağ insanlarının sahip olduğu erdemleri kabul etmeliyiz - gerçekten de insan kendini Pisa kilisesinde Essen Üniversitesi'nde olduğundan daha güvende hissedebilir.

İtalya gibi sanat değerleri çok yüksek olan bir ülkede insanların görkemli yaratılarına hayranlıkla bakmak yerine televizyon seyretmeyi yeğlemeleri çok yazık. Annem babam bir defasında dostlarıyla birlikte Viareggio'daki ünlü karnavala (Toskana'da da yapılır bu karnaval) gitmişlerdi. Karnavalın en heyecanlı ve güzel anlarında dostları anneme ve babama şu sözleri söyleyip ayrılmışlar oradan: "Eve dönelim artık. Viareggio karnavalı televizyonda yayınlanacak..." İnsanların gerçek yerine kopyayı yeğlemeleri bir tür delilik değil mi? Ama başka bir delilik de duyusal gerçekliği düşüncelerden üstün görmemiz. Televizyonun önüne çökenler (böyle yapmadıkları için annene babana bu konuda teşekkür etmek isterim) cehennem içindeki bir cehennemde oturuyorlar aslında, onlar televizyonun içinde televizyonun önüne çöküyorlar aslında. Çünkü senin de çok doğru olarak belirttiğin gibi, dünya Tanrı'nın yönetmenliğini yaptığı bir tiyatro oyunu. Senin bu düşünceni hiç saçma bulmadım, tam tersine çok derin buldum. Ama öte yandan insanların (tıpkı Sofi gibi) Tanrı'nın bilincinden dışarı çıkabileceğini sanmıyorum. Bunu yapabileceğimizi sanıyoruz yalnızca, ama bu yanlış izlenime kapılmamız da yine Tanrı'nın iradesiyle oluyor. Tanrı'nın bilincinin derinliklerine girip sahnelediği bu oyunla ne yapmak istediğini kavrayabilmeyi ummalıyız bence. Ama bu dünyada onu bütünüyle kavramamız olanaksız.

Charles Darwin'le karşılaşmayı ben de çok istiyorum. Mektubunu alınca onunla karşılaşırım umudu içinde hemen

kahveye koştum, ama kapının üstünde şu tabelayla karşılaştım: "Ölü ama hep genç kalan filozofların da tatile ihtiyaçları olur. Yazın kapalıyız." Uğradığım düş kırıklığını düşünebiliyor musun?

Sanırım filozoflar ya doğup büyüdükleri ya da yaşarken etkili oldukları yerlere gittiler. Tabii bu tahminim boş bir varsayım değil, yaşadığım bir olay benim böyle düşünmeme yol açtı. Sana son mektubumu Jena'ya giderken trende yazmıştım, oraya varır varmaz da mektubu sana attım. Alman felsefe ve edebiyat tarihi içinde büyük anlam taşıyan bu kente gelmiş olmaktan heyecan duyuyordum, hemen kentin mezarlığını (örneğin Arthur Schopenhauer'in annesi de orada yatıyor), Goethe ve Hegel'in sık sık gittikleri Botanik Bahçesini ve Fichte'nin evini ziyaret ettim. Bilsen orada başıma ne geldi.

Evdeki odalardan birinde yalnız başımayken (bekçi dışarı çıkmıştı o sırada) oradaki büyük aynaya yaklaştım. Aynanın içinden bana bakan adam bana benzemekle birlikte sol eliyle kafasını kaşıyordu, oysa ben genellikle sağ elimle kaşırdım kafamı. Aynadaki adam bundan dolayı çok eğleniyor gibiydi, ben de yalnız oluşumu fırsat bilerek onun eline vurdum. O da aynı hareketi yapınca aynanın yüzeyinde buluştuk. İşte tam o sırada tuhaf bir şey oldu! Aynanın yüzeyi gümüşten bir su ya da cıva gibi titremeye başladı, öteki el beni kolumdan tutup yakaladı ve aynanın içine çekiverdi. Bağırmaya bile fırsat bulamadan bir çırpıda kendimi biraz evvel içinde bulunduğum odanın bir benzerinde buldum. Ama orada bazı gariplikler vardı. Gözüme bir tabela çarptı, üstünde şöyle yazıyordu: RITKASAY KAMNUKOD AYANYA; bu yazıyı çözebilmek için bir süre düşündüm ve onu anlayınca kendime gelir gibi oldum! Bana bir şeyler oluyordu. Ak saçlarım eski haline dönüyor, yüz kaslarım gerginleşiyor, altın

dişlerim yok olup yerine eskileri geliyor, gençleşiyordum. "Bana ne oluyor?" diye dehşet içinde bağırdım ve paniğe kapıldım, ta ki ne olup bittiğini anlayana kadar: gençleşiyordum, çünkü bu odada zaman geriye doğru akıyordu! Düşünebiliyor musun Nora? Leyleğin beni bir çırpıda kapıp götürmesinden korkuyordum (bana anlatılanlara bakılacak olursa ayna dünyasında yetişkin insanlar bir tek leylek hikâyesini ciddiye alıyor, bir tek çocuklar başka türlü düşünüyorlardı); ama şansım yaver gitti, evin bir yerlerinde okumuş olduğum bir cümleyi söyleyerek kurtuldum diye bağırdım ve böylece gençleşmem durdu, ama on bir yaşıma dönmüştüm bu arada. Rahatlayıp hemen kendimi evden dışarı attım, bir de ne göreyim! Korkunç bir değişimle karşı karşıyaydım: Arabalar ortadan kalkıyor yerine at arabaları geliyor, gökdelenler bir bir yıkılıp onların yerlerindeki eski ağaçlar yeniden ortaya çıkıyor, insanların giysileri değişiyordu. Evden dışarı adım atmaya korkuyordum, başıma neler geleceğini bilemiyordum, kimliğimi kaybedebilirdim - üstelik hâlâ yıkılmakta olan gökdelenlerden birinin altında kalma tehlikesi de vardı. Ayrıca kimliğimi yitirip bir başkası olmak hiç var olmamaktan bile daha acı vericiydi. Sonra aklıma okumuş olduğum başka bir cümle geldi ve hemen onu söyledim.

İşte o zaman dışarıdaki yaşam normale dönmeye başlayıp devinim durdu, ama karşımdaki dünya kitaplardan tanıdığım bir dünyaydı. Neredeydim ben? Tabii Jena'da. Ama zamanı kestiremiyordum. Zaten asıl sorunum buydu.

O sırada bana doğru yaklaşmakta olan birisine "Özür dilerim, acaba zamanı söyleyebilir misiniz bana?" diye sordum.

Adam yeleğinden bir cep saati çıkarıp "Saat dört" diye yanıtladı.

"Aslında saati sormak istememiştim. Tarihi öğrenmek istiyorum."

"Yani bugün ayın kaçı olduğunu bilmiyorsun, öyle mi? 22 Haziran."

Bunu bildiğim halde başımı sallayarak teşekkür ettim. Ama asıl öğrenmek istediğim hangi yılda olduğumdu, benim geri zekalı olduğumu düşünürler kaygısıyla bunu soramadım - çünkü normal koşullarda insan hangi yılda yaşadığını bilir! Sonra aklıma bir kurnazlık geldi. Çukur ve koyu renk gözlü, kocaman burunlu bir adam romantiklerin, başka bir deyişle Fichte'nin evine doğru yürüyordu; onun önünde hafifçe eğilerek "Özür dilerim, acaba Fransız Devriminden bu yana kaç yıl geçti?" diye sordum.

"Beş yıl" diye yanıtladı adam. "Halkların yönetimlerden düşünce özgürlüğü talep etmelerinden bu yana beş yıl geçti."

"Demek ki 1794'deyiz" diye mırıldandım. "Siz şu meşhur Profesör Fichte misiniz?"

"Ta kendisi. Demek beni çocuklar bile tanıyor." dedi gülümseyerek.

"Nora adında bir arkadaşım var, o yalnızca sizi değil, neredeyse tüm düşünürleri tanır - Dinozor-Nora."

"Dinozor Nora mı? Dinozor ne demek?"

"Çok eskiden yaşamış ve yüzyıllar önce soyu tükenmiş olan bir canlı türü. Nora ise geleceğe ait. Eğer büyülü sözü söylememiş olsaydım, dinozorların yanına dönebilirdim, oysa yeniden Nora'nın yanında olmak istiyorum."

"Dinozorlar? Nora? Geçmiş? Gelecek? Ben? Ben değil? Bak oğlum, sanırım sen sayıklıyorsun."

"Hiç de değil. Sizi çok iyi tanıyorum, pek çok yapıtınızı da okudum."

"Hangi yapıtlarımı okudun?"

"Örneğin 'Bilimsel Öğretinin Temelleri'" - Fichte hoşnutluğunu belli ederek başını salladı - "bir de 'Doğal Hukukun Temeli'"

Bunu söylediğimde büyük bir şaşkınlık içinde yüzüme bakakaldı.

"Yalan söylüyorsun!" diye bağırdı. "'Doğal Hukukun Temeli'ni henüz okumuş olamazsın, çünkü daha yayınlanmadı. Üstelik onu yazmaya hâlâ devam ediyorum, henüz bitirmedim."

"Evet evet biliyorum, kitabınız iki yıl sonra yayınlanacak. Üstelik bu kitapta her şeyi çözmemiş olacaksınız. Özneler arasılık kavramının kanıtları üzerinde daha çok çalışmanız gerekirdi."

"Seni küçük canavar!" dedi Fichte bembeyaz kesilerek. "Önümüzdeki iki yıl içinde neler düşüneceğimi nasıl bilebilirsin ki?"

"Bundan daha fazlasını biliyorum ben. Hem Fransız Devrimi hem de Ben ile ilgili düşüncelerinizde de pek çok değişiklik olacak."

"Ama o zaman benim özgürlüğüm sadece bir yanılsamadan ibaret! Gelecekte neler yapacağım öngörülebiliyorsa, hiçbir özgürlüğüm yok demektir."

"Doğrusunu söylemek gerekirse ben gelecekten geldim buraya - siz de bu nedenle benim için geçmişsiniz. Geçmişi değiştirmeye de kimsenin gücü yetmez (Tanrı'nın bile, ama bunu yine de Nora'ya sormalıyım.)"

"Gelecek değil ama geçmiş değiştirilemez."

"Garip olan da bu" diye karışılık verdim ona. "Mutlak değişmezliğin geleceğe değil de geçmişe ait bir öğe olması aslında ikna edici değil, üstelik geçmişle gelecek arasındaki fark şimdi'ye göre değişiyor - onları adlandırmak için şimdiyi referans alıyoruz. Şimdi gelecek olan, bir süre sonra geçmiş olacak."

Fichte uzunca bir süre düşündükten sonra: "Eğer özgürlükten söz edeceksek, bu ancak şimdinin özgürlüğü. Ama

insan senin gibi zamanın içinde yolculuk yapıp geçmiş ve gelecek arasındaki mesafeyle istediği gibi oynayabildi mi özgürlük tehlike altına giriyor. Özgürlük adına zaman geriye işlememeli! Bu tür yolculuklar kategorik olarak yasaklanmalı! Çabuk git buradan ve bir daha da gözüme görünme, yoksa seni pataklarım."

Onun özgürlük uğruna her şeyi yapabileceğini farkedip yeniden evdeki aynaya doğru koşmaya başladım, çünkü yolumu tıkayan bu aynaydı.

"Gelecekten gelip gümrükten geçirdiğin mallara da el koyacağım" diye bağırdı arkamdan Fichte, ödüm patladığı için hemen eve girdim - aynanın önüne geldiğimde hiçbir çıkış yolum olmadığını fark ederek dehşete düştüm - ama o sırada aynadaki elim beni yakalayıp aynanın içine çekti... tekrar Jena'ya ve 1994'e geri dönmüştüm, 34 yaşındaydım.

Bekçinin bana kızdığını duydum: "Aynaya dokunmayın! Onun tarihsel değeri var!"

"Evet, tabii" dedim "bir daha kesinlikle dokunmam! Çok haklısınız!"

Kıssadan hisse: aynalara dikkat.

İçten selamlar
Vittorio

Not: Aynanın içindeki insan sence ben miydim? Bedenim başkaydı çünkü. Sence kimliklerimiz neye bağlı?

27 Haziran 1994

Sevgili Vittorio,

Eğer on bir yaşında bir çocuk olarak kalabilseydin bu benim için çok heyecan verici olurdu, birlikte okula giderdik, zaten sana bunu hafta sonu bize geldiğinde de söylemiştim. Bize gelişin beni çok sevindirdi. Şu sıralar "Alice Harikalar Diyarında"yı okuyorum. Çok hoşuma gitti, ama henüz kitabın tam olarak ne söylemek istediğini anlamış değilim. Bu konuda biraz daha kafa yormam gerekecek. Kitaptaki kişilerin Alice'e tepeden bakmaları bana komik geldi, çünkü onlar Alice'den çok daha aptallar. Ama bu belki de onların yaşadığı ülkeyle ya da "töreleriyle" ilgili bir şey?!

Bana karnavalla ilgili anlattıkların, karnavalın kendisinin değil de kopyasının yeğlenmesi beni ürküttü. Bazı insanlar gerçekle ilgilenmiyor. Başkalarının yaptıklarına bakmakla yetinip kendileri bir şeyler yapmayı düşünmüyorlar hiç. Belki de bunu istemiyorlar! Modern teknoloji insanların elinden yaratıcılıklarını alıyor. Tabii bu teknoloji olmasaydı bu kadar yol alamazdık. Ama bazı insanlar bu uyuşukluğa ve rahatlığa öylesine alışıyorlar ki, teknolojisiz bir yaşamın anlamını bulamayacak hale geliyorlar. Her çağın iyi ve kötü yanları var. Ortaçağ adaletten yoksundu, yeni çağ ise yaratıcılıktan, düşüncelerden ve ortak çalışmadan yoksun. Böylece insanlar yalnızlaşıyor, örneğin artık hasat eskiden olduğu gibi ortak çalışmayla değil traktörle gerçekleştiriliyor. Modern teknolojinin insanın kendisinden önemli hale gelmemesi için çaba harcamalıyız. O bizden değil, biz ondan üstün olmalıyız. Biliyor musun aklıma bir film geldi. Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar" filmi. Bu filmi Almanca öğretmenimizle birlikte seyretmiştik, ben çok beğendim. Sen de görmüşsündür mutlaka.

Tanrı'nın bilincine girmemiz ve ondan kurtulmamamız gerektiğini söylemen aklıma yattı.

Çünkü Tanrı'nın bilincinin sınırlarından dışarı çıkabilseydik sanırım gerçek ve mutlu insanlar olamazdık. Belki de Tanrı'nın bize verdiği ve içimizde taşıdığımız yaşam soluğu sönüp giderdi. Belki var olmaya devam ederdik ama, tıpkı ruhu olmayan hayvanlar gibi olurduk.

Bu yüzden ben de artık Tanrı'nın bilincine iyice girebilmeyi ve yaşamımızın anlamını öğrenebilmeyi çok heyecan verici buluyorum. Ama sen bunu yaşarken başaramayacağımızı söylüyorsun. Buna önce biraz üzüldüm, ama sonra bunu belki de ölümden sonra yapabileceğimizi düşündüm. Çünkü öldükten sonra Tanrı'ya geri döneceğimize ve ona kavuşacağımıza inanıyorum. Ama ben ne olursa olsun insanların gerçeği bulmak istemelerine katkıda bulunacağım.

Gelelim senin sorularına:

1. Tanrı'nın geçmişi değiştirebileceğini düşünmüyorum ben. Tanrı olsa olsa eylemlerimizi bağışlar ya da cezalandırır. Tıpkı Adem'le Havva'yı bilgi ağacının elmasından tattıkları için cennetten kovarak cezalandırdığı gibi. O andan itibaren insanlar özgürleştiler ve Tanrı onlara hakim olmamaya başladı. Ama Tanrı insanları zamanın ve mekanın içinde var etti, biz geçmişten söz edebiliriz ama bu Tanrı için geçerli değil. Belki de Tanrı için geçmiş diye bir şey yok. O hep şimdide var ve onun için geçmiş de şimdi...Ama dur! Kafam iyice karıştı. Yazdıklarımın doğru olup olmadığını bilmiyorum.

2. Senin aynanın içinde Fichte ile karşılaşan kişiyle aynı olduğuna eminim. O sırada on bir yaşında bir çocuğun bedenine sahiptin ama o büyülü sözü söylediğin için 34 yaşındaki kimliğini yitirmedin. (Zaten on bir yaşında bir çocuk olarak "Doğal Hukukun Temeli"ni okumuş olamazdın, öyle

değil mi?!) Bence kimliğimizi "şimdi" oluşturuyor. Önemli olan aynı kişi olman. Bu yüzden Fichte'nin söyledikleri doğru: İnsan "şimdi"yle oynamamalı, çünkü oynarsa özgürlük tehlikeye giriyor. Ve Tanrı bize özgürlük verdiği için ona sıkı sıkıya tutunmalıyız. Zaten sen de bundan sonra tarihi aynalara dokunmak istemiyorsun; "özgürlük uğruna!"

Ben artık yatmak zorundayım!

Yarın bir çiftliğe gidip orada bir hafta kalacağım.

Selamlar
Nora

Not: Biliyor musun Anne Frank'da bir şey dikkatimi çekti. Onunla o kadar çok ortak noktamız var ki. Yani düşüncelerimiz çok benzeşiyor.

Not: Ayna dünyasında zaman geriye gidiyorsa, bu orada özgürlük yok anlamına mı geliyor?

Essen, 2 Ağustos 1994

Sevgili Nora!

Her zamanki gibi bugün elime geçen mektubun beni çok sevindirdi, hemen cevap yazmaya başladım. (Bu arada sen de iyi ki biraz geç yazmaya başladın - yoksa posta bize yetişemeyecek hale gelecek.) Evet, doğrusu ben de küçük bir çocuk olarak kalmayı isterdim –tabii asıl seninle birlikte büyüyebilmek için. Ama dur! Aynanın içine girip 18. yüzyıla geri döndüğümde seninle birlikte okula gidemezdim zaten–

bu yüzden 20. yüzyılda yaşayıp 34 yaşında olmak daha iyi! Çünkü seninle tanışma zevkinden mahrum kalmak istemem. Ayrıca aramızdaki yaş farkının avantajları var, ben böylece on bir yaşımdayken kafamı epey karıştıran dünyayı senin için daha anlaşılır hale getirebiliyorum (O zamanlar henüz Fichte'yi okumamıştım, gerçi onun kafamı karıştırdığını pek söyleyemem; ayrıca Jena'da ona rastlamaktan pek hoşlanmadım - bu adam kabagüç kullanmaya eğilimli). İşte senin de evde bir büyükanneyle büyüyor olman bir şans, böylece onun yardımıyla geçmişe daha derinlikli bakabilirsin.

Modern teknolojik dünyada insanların yalnızlaştığı konusunda haklısın, ama unutma ki bu dünyada çoğunluğun yanılgılarına düşmeyip birbirlerine dostça bağlı olan pek çok ahlaklı insan da var; işte bu bağ ölmüş olanları bile içine alıyor - tıpkı kendini benzettiğin Anne Frank gibi. (Tam olarak hangi konularda benzeşiyorsunuz?) Çocuklukla ilgili söylemek istediğim bir şey daha var, o da bazen hâlâ on bir yaşında bir çocuk gibi olmam - belli ölçüde bir naifliği ve kendiliğindenliği hâlâ koruyorum, bunları yitirmemem de sen de bana çok yardımcı oluyorsun.

Bu yüzden arada bir bazı komik insanlar bize tepeden bakabilir, tıpkı Alice'e baktıkları gibi, çünkü ne yazık ki aptallık ve kendini beğenmişlik bizim dünyamızda da var; ama biz bunun farkında olduğumuz için aldırmayabiliriz.

Her ne kadar senin kafan karışmış olsa da Tanrı hakkında söylediklerini çok doğru buluyorum: aslında ben de Tanrı için sadece sonsuz bir 'şimdi'nin var olduğuna inanıyorum. O zamanın dışında ve bir milyar yıl önce de tıpkı bugün gibi Nora K.'nın şu saatlerde bir çiftlikte olacağını, ata binerken de Decartes'ın hayvanların bilinci hakkında düşündüklerine katılmayacağını biliyordu. İşte zaten sorun da

burada. Eğer Tanrı çok uzun zaman önce senin ata bineceğini biliyorsa, senin ata binmek gibi özgür bir kararın olabilir mi? Yoksa senin bütün kararlarını Tanrı belirlemiyor mu? Kahvede bir keresinde bu konunun nasıl heyecanla tartışıldığını anımsa. Her şeyin önceden belirlenmiş olduğu görüşünün öne sürdüğü argüman geçmişin değiştirilemeyeceği (bunu Tanrı da başaramıyor); ama geleceğin değiştirilebilir olması. Çok garip, özellikle de geçmiş ve gelecek arasındaki sınırlar oynadığında: dün gelecek olan bugün geçmiş olduğunda. Geçmişle gelecek arasındaki mesafe ortadan kalktığında özgürlüğü tasavvur etmek de çok zorlaşıyor.

Birkaç saat önce cebimde senin mektubunla kahvenin yolunu tuttuğumda işte bu sorunla doluydu kafam. Kahvenin tatilde kapalı olduğunu unutmuştum, ancak kapıya geldiğimde aklıma geldi kimseyi bulamayacağım. Ama kapı garip bir biçimde kendiliğinden açıldı ve ben içeri girdim. Kahvede kimse yoktu, o sırada salonun dibinde iki büyük aynanın karşı karşıya durduğunu farkettim. Aynalardan birinin durduğu karanlık köşede bir siluet belirdi. Çevresine bakınan ve bıçak gibi keskin ince dudaklarında müstehzi bir tebessüm olan, kısa boylu bir adamdı bu. Biraz ürkütücü ve tehlikeli bir hali vardı, ben de hiç kıpırdamadan ve biraz da korkarak bakıyordum ona, tam o sırada alçak ama emir verici bir tonda bana: "Hadi bakalım! Nora'nın mektubunu ver bana." dedi.

Ama doğrusunu istersen bu emir benim üzerimde pek etkili olmadı ve belki de yapmamam gereken bir şey yaptım (bilmem sen ne düşüneceksin?) - yalan söyledim.

"Yanımda değil Nora'nın mektubu" diye karşılık verdim, ama o sabırsızlık içinde bana doğru gelip cebimden ucu görünen mektubu aldı ve alaycı bir sesle: "İşte asıl şimdi yok mektup cebinde" deyip hızla onu okumaya başladı. İnanılmaz

bir hızla okuyordu; sonuna doğru başını sallayıp: "Zavallı çocuk! Kimlik sorununa verdiği yanıt çok zayıf. Anlaşılan kısır döngü içinde. Kimlik kendisi olmak demek -bu açıdan da kimlik için önemli olanın kendisi olduğunu öne sürmesi hiçbir şey açıklamaz. Bu çok bildik bir yanıt. Bense neden kendim olduğumu bilmek istiyorum. Bedenin aynılığı var mıdır? Bir başkasının bedeninde de aynı kalabilir miyim? San Casciano'daki kişiyle aynı olduğumu söyleyebilmem için geçmiş yaşantılarımı anımsayabilmek zorunda mıyım? Ama diyelim ki, geçmişle ilgili her şeyi unuttum - o zaman da hâlâ aynı kişi mi olacağım?"

"Evet Mac" dedim, çünkü bu arada onu tanımıştım. "Bedenin başka olsa da, anımsama yeteneğini kaybetmiş olsan da aynı kişisin sen. Ama dünya karşısındaki tutumun değişmedi. Hâlâ eskisi gibi güç istiyorsun. Neden buradasın sen? Ölmüş filozofların da tatil yaptıklarını sanıyordum. Nora'nın mektubunu neden bu kadar merak ettin?"

"Birinci sorudan başlayalım: Güç peşinde koşan insanlar ne yazık ki tatil yapamazlar. Her zaman her yerde entrika peşinde koşup komplolar düzenlemek zorundayım; başkalarının niyetlerini ortaya çıkarmak için onları kandırmalıyım. Geceleri bile pek uyumuyorum. Tatil, tatil - bu ancak düşüncelere dalıp duran tembeller için geçerli! Benimse sorumluluklarım var - zamanımı boşa harcayamam. Biliyor musun, bir sürü Alman felsefeci bana danışmak için telefon edip duruyorlar. Tanrı'nın güçlü olduğu zamanlar bitti. Artık sıra güçte."

"Peki ya ikinci sorum?"

Bunun üzerine Mac biraz mahçup oldu, hatta kızardı.

"Biliyor musun, pek çok ajanımdan öğrendiğime göre Nora bir mektubunda, benden hoşlanıp hoşlanmadığına henüz karar veremediğini yazmış. Karar verdi mi diye merak ettim."

"Neden?"

"Doğrusunu söylemek gerekirse ben de buna karar veremediğim için."

"Onun seni sevip sevmediğine mi?"

"Hayır kendimi sevip sevmediğime. Kendimle bütünleşmiş değilim. Bu yüzden de kimlik sorunuyla çok ilgileniyorum: bazen kendimden nefret ediyorum - nefret eden ve edilen aynı kişi olmasına rağmen. Bu nasıl olabiliyor?"

Mac tekrar geriye doğru gidip tam iki aynanın ortasında durdu, böylece ortaya sonsuz sayıda Mac çıktı. İşte tam o sırada çok garip bir şey oldu. Sağ tarafındaki aynada beliren görüntüsü konuşmaya başladı.

"Ben gerçekten bir canavarım" dedi. "Masumlara eziyet edebilmeleri için zorbalara parlak önerilerde bulundum. Kabagüç, yalan, ihanet... Bütün oyunları bilirim. Şunu çok iyi bilin ki, bu araçları kullanmadığınız zaman başkaları kullanır ve siz yenik düşersiniz. Çünkü insanlar kötüdür ve sizlerin de onlara karşı kötü olmaya hakkı var, hatta kötü olmak zorundasınız."

Aynadaki görüntü bunları söylerken acımasızca gülümsüyordu. Ama öteki aynadaki görüntü de konuşmaya başladı.

"İnsanlar benim gaddar olduğumu düşünüyorlar. Oysa ben yalnızca kötülerin gaddarlığını anlattım. Beni bir zorba dostu olarak görüyorlar. Oysa ben kitabımda zorbaların nasıl aşağılık olduklarını sayıp döktüğüm için halka hizmet etmiş sayılırım. Çünkü zorbaların zaten benim yardımıma gereksinimleri yoktu - onlar benim anlattıklarımı zaten yapıyorlardı. Susmam onların işine gelirdi. Eğer ben gerçekten Makyavelist olsaydım, dinsel işlerle uğraşır insanların dikkatini zorbaların yaptıklarına çekmezdim."

"Teşekkürler Mac" diye seslendi öteki aynadaki görün-

tü. "Belki şimdi benim iyi bir insan olduğumu düşünür herkes, cesur bir insan olmasam da. Böylece onların güvenini kazanıp, onları zorbaların eline daha büyük bir kolaylıkla teslim edebilirim."

"Oh Mac" diye bağırdı öteki görüntü. "Sen gerçekten de büyük bir oyuncusun. Tam seni ele verecek gibi olduğumda yine kurtardın kendini. Tebrikler!"

"Bana ahlak dersi vermeyi kesip beni güçten başka bir şeyin ilgilendirmediğini kafana sokmazsan seni öldürtürüm." diye bağırdı Mac 1, yüzü öfkeden çarpılmıştı.

"Oh Mac, gerçekten de iyi yürekliliğin sınır tanımıyor! Erdemli bir insan olarak tanınmaktan öyle utanıyorsun ki, hemen vahşi adamı oynamaya başlıyorsun." diye karşılık verdi gülmekten katılmak üzere olan Mac 2. "Ahlaktan çok fazla söz edenlerden kuşkulanırım hep, ama sana tapıyorum!"

İki aynanın ortasında hiç kıpırdamadan duran Machiavelli umutsuzluk ve düşkırıklığı içinde bana baktı. Öne doğru ilerlediğinde aynadaki görüntüler kayboldu.

"Şimdi neden kimlik sorunum olduğunu anlıyor musun? Artık gerçekten kim olduğumu bilmiyorum. İyi bir insan mı yoksa bir canavar mıyım ben? Kendimi sevmeli miyim yoksa kendimden nefret mi etmeliyim? Bana yardım edebilecek tek kişi Nora."

Mac bu sözleri söyledikten sonra birden kontrolünü kaybedip omzuma yaslandı ve hüngür hüngür ağlamaya başladı.

"Nora'yla konuş bu konuyu. Onun beni sevip sevmediğini öğrenmeliyim!"

"Sakin ol, topla kendini Mac" dedim. "Her şey o kadar da kötü değil. Dünya senin düşündüğünden daha iyi, ayrıca Nora senin sorununu çözebilir. Ona bugün hemen bir mektup yazacağım, yanıtını da sana getireceğim - ajanlarını

göndermene ya da mektupları çalmana gerek yok. Ben sana onu seve seve getiririm."

Böylece hemen eve dönüp sana bu mektubu yazdım, zavallı adamı fazla bekletmek istemedim. Çünkü gerçekten acı çekiyor.

Candan Sevgiler
Vittorio

23 Ağustos 1994

Sevgili Vittorio,

Mektubun ve o güzel pullar için çok çok teşekkür ederim! Artık 7. sınıfa geçtim. Yeni dersimiz İngilizce. İngilizce dersini seviyorum, sevmem iyi, çünkü dünyada olan bitene yetişmem için ilerde bu dili akıcı bir biçimde konuşmam gerekiyor. Doğrusu coğrafya da çok heyecan verici! Tabii Latinceyi de seviyorum, mastar ve gelecek zaman konularını pek anlayamamıştım, ama şimdi anlıyorum.

Gelelim senin sorularına:

1. Evet, Anne Frank'ı hangi konularda kendime yakın buldum?... Sanırım bazen o da benim gibi çok öfkelenip ne yapacağını bilemiyor. Bunun dışında amaçları var: örneğin gazeteci olmak istiyor. Bu da bir tür yazarlık, zaten sonra sanırım yazar oluyor. Öğrenmeyi çok seviyor ve dünya hakkında bir şeyler kapmak için hangi koşullarda olursa olsun elinden geleni yapıyor. Sonra pek çok konuda benim gibi düşünüyor, örneğin doğa korunduğu sürece yaşamın çok güzel olacağını savunuyor... Anne Frank felsefeyle de ilgileniyor, ben de felsefeye aşığım.

Kendi iç dünyasını kendisinin kurmak zorunda olduğunu söylüyor, ben de öyle düşünüyorum.

Ayrıca öykü yazmayı da seviyor. Kısacası onunla tanışsaydık eminim iyi arkadaş olurduk.

2. Tanrı'nın belki de benim bir çiftliğe gidip ata bineceğimi çok önceden bildiğini yazmışsın. (Bu arada çiftlikte çok güzel vakit geçirdim.) Ama Tanrı'nın bunu biliyor olması pek hoşuma gitmedi. Gerçi ben de önceki mektubumda aynı şeyi yazmıştım, ama yine de bilemiyorum... Tanrı'nın "yaşamıyla" bizim "yaşamımızın" çok farklı olduğunu ve birbirleriyle karıştırılmamaları gerektiğini düşünüyorum. Tanrı kendi dünyasında sonsuz bir 'şimdi'de yaşıyor. Dönüp insanlara bakmak istediğindeyse onların dünyasına inmesi gerekiyor. Böylece insanların yanında olup yardım ediyor onlara. Eğer Tanrı her şeyi başta biliyorsa özgür eylemimiz tehlikede demektir. Bu durumda benim çiftliğe gitmem kendime ait özgür bir karar olamaz. Ya da en azından bütünüyle bana ait olamaz.

3. Geleceğin değiştirilebilir, ama geçmişin değiştirilemez olması gerçekten çok garip. Ama ben geçmişle gelecek arasında bir fark olduğunu düşünüyorum. Tanrı'nın öngörüsüne inanmadığım için de bu düşüncem tutarlılık kazanıyor. Çünkü gelecek Tanrı'nın değil insanın yaptığı bir şey, bu nedenle de geçmişin karşıtı olabilir. Önemli olan geçmiş ve geleceğin daima hareket içinde olması!

4. Evet, sevgili Mac! Benim kimlikle ilgili bir hata yapmış olmam seni bu denli heyecanlandırmasın. Herkes hata yapabilir. İyi ki gelecek var - hatalarımızı gelecekte düzeltebiliyoruz. Ayrıca sen de yaşamın boyunca pek çok hata yaptın!

Senin gaddar ve yıkıcı bir yanın olduğunu söylemek zorundayım! Ama buna üzülmemelisin, çünkü öte yandan

sana sempati duymuyor da değilim! Neden, biliyor musun? Birincisi hatalarını görebildiğin için, ikincisi de tutkulu bir insan olduğun için. Görüyor musun - iyiden kaçamıyorsun, çünkü içinde hâlâ iyi yanlar var. Aynada kötü yanın neredeyse yenik düşüyordu. Ama tabii güçlülerle işbirliği yaptığın bir gerçek. Sanırım bu noktada kendini pek savunamazsın ama dediğim gibi önümüzde gelecek var!

Şimdi sana bir soru sormak istiyorum Mac: Güç mü yoksa insanların üzerinde olumlu bir etki bırakmak mı daha iyi sence?

Ah evet, bu arada sana hangi filozoflar telefon ediyor? Örneğin Vittorio'nun etmediğine eminim ben!

Gelelim senin kendini sevme sorununa: Düşün bakalım, hayatında hiç iyi bir şey yaptın mı! Eğer yapmadıysan, bundan sonra elinden geleni yap, eğer yaptıysan sevme yeteneğine sahipsin demektir ve bundan sonra da ona sıkı sıkıya sarılmalısın. Ayrıca artık senin de dostların var!

(Vittorio kahveye gittiğinde mektubun bu bölümünü ona yazdığımı söyle!)

Evvelsi gün "Ben Hur"u bitirdim, şimdi de Ernst Schnabel'in yazdığı Anne Frank biyografisini okuyorum. Bu arada senin gazetedeki makaleni de okudum. Onu çok beğendim, ama bir masal kahramanı gibi betimlenmiş olman sana uygun değil.

Ayrıca senin eski zamanlarda yaşamak istediğin söyleniyor, değil mi? (Bunu ben de istiyordum eskiden!) Ama bu da sana pek uygun değil, çünkü sen hep olgulara bağlı kalarak düşünüyorsun! Asıl istediğin eski düşünceleri (örneğin Hegel) yeniden ele almak, öyle değil mi?

Hoo Nam bizi telefonla aradı, belki yakında Hamburg'a gideceğiz.

Sen ne yazık ki İspanya'ya gidiyorsun. Ama orada çok

iyi vakit geçireceğine eminim!

Annem de senin İspanya ve Portekiz gezinin çok hoş geçeceğinden söz etti bana. Bana İspanya'dan da yazacak mısın? Bende ne yazık ki senin oradaki adresin yok. Adresini gönderirsen sevinirim.

En geç bir ay sonra görüşmek üzere
Nora!

Not: Düşünürlere söyle, arada bir bana da uğrasınlar. Onlarla karşılaşıp tanışmak çok ilginç oluyor. (Teşekkürler!)

Aranjuez, 31 Ağustos 1994

Sevgili Nora,

Mektubun tam zamanında geçti elime, çünkü onu aldıktan birkaç saat sonra tatile gitmek üzere yola çıktım. Doğrusunu istersen senin Mac'e sempati duyduğunu yazmış olman heyecanlandırdı beni, çünkü bunun onun için ne denli önemli olduğunu ve onu İspanya'dan dönene kadar bekletemeyeceğimi anladım. Ama öte yandan hazırlanmak zorundaydım ve mektubu ona nasıl yetiştireceğimi bilemiyordum. Tam düşünceli düşünceli gözlerimi masama dikmişken birisinin arkamda hafifçe öksürdüğünü duydum, bu Mac'di: "Zaman sıkışıklığı yüzünden endişelenmene gerek yok. Dağ Muhammed'e gelmiyorsa, Muhammed dağa gider." dedi.

Şaşırıp kalmıştım: "Eve nasıl girdin? Nora'nın mektubunun bugün bana ulaşacağını nasıl bildin ki? Yoksa insanların düşüncelerini mi okuyabiliyorsun?"

"Evet bunu ve daha pek çok şeyi yapabilirim ben. Ama önce bana onun mektubunu vermeni rica etsem. Çok heyecanlıyım." Mektubun birinci bölümüne şöyle bir göz atıp, asıl ona yazılmış olan bölümü dikkatle okudu.

"Hm, hm, demek ki bu tatlı kızın gözünde hâlâ şansım var. İyi, iyi. Ben de onu çok sempatik buluyorum. Şimdi söyleyeceklerimi ona ilet lütfen: Ben hep barıştan yana oldum. Ama gördüm ki, barış ve huzur için yalnızca iyi niyetli sözler yeterli değil. Bir devlete bağlı olarak yaşayan insanlar neden birbirlerini boğazlamıyorlar? Çünkü cezalandırılmaktan korkuyorlar. Ama bu korkuyu ancak cezalar uygulandığı zaman duyuyorlar. Bu nedenle kral ya da prens (ya da devleti temsil eden kişi) gerçekten de acımasız olmak zorunda. Eğer iyi niyetinden dolayı bir zayıflık gösterirse, fareler karanlık deliklerinden çıkıp karmaşa yaratırlar ve kan dökülür. Bizler herkesin yaşamını güvence altına almak zorundayız - o zaman da güçlü bir devletten yana olmalıyız. İşte benim önerdiğim bütün oyunlar bu amaca hizmet ediyor - her ne kadar bazılarının sadece konuşup sorun çözemeyen ahlakçılığı sinirime dokunuyor olsa da ben ahlaklı bir insanım."

Tam o sırada yan odadan bir gürültü geldiğini duydum - galiba kitaplardan biri raftan düşmüştü. Hemen gidip odaya baktım; düşen kitap Thomas Hobbes'un "Leviathan"ıydı. Yerdeki açık kitabın içinden birden küçücük bir adam çıktı, gerçi boyu biraz uzadı kitabın içinden çıkınca ama yine de bir çocuğun boyunu geçmedi. Gözleri şimşekler saçıyordu sanki, bize alaycılık ve kızgınlıkla bakıp: "Tartışma çok ateşli, ben de katılabilir miyim? Dostlarım bana Tom der." dedi.

"Sevgili Bay Hobbes, sizin yaptığınız gibi felsefe yapıp dost kazanılabileceğini bilmiyordum. Yine de hoşgeldiniz, siz de bize katılın."

Önüne bakıp yutkundu, sonra başını arkaya atıp:

"Birkaç kez yoluna çıktığım ama beni pek önemsemeyen küçük dostunuz (suç bende olsa gerek, çünkü o artık düşünürlerle karşılaşmamaktan yakınıyor), yani dinozor Nora iki şeyi çok iyi anlamalı. Birincisi kendisinin de size yazdığı gibi öfkeli olduğunu, ama insan öfkeyle nereye varabilir ki? İnsan başkalarıyla tartışabilir elbette, ama bu tartışmada kullanılması gereken son araç kabagüçtür. Aslında insanlar saldırgan hayvanlardır ve onların birbirlerini yeme eğilimleri ancak iki yolla engellenir: birincisi neyin kime ait olduğunu belirleyen hukukla. Bu noktada yasaların adil olup olmadığı hiç önemli değildir. Çünkü bu yasalar nasıl yapılmış olurlarsa olsunlar ve içerikleri ne olursa olsun, sonuçta kavgaya son verirler. Ama bunu ancak, hukuk en üstün güç olduğu zaman başarabilirler, işte bu noktada da devletten söz ederiz. Mac&Tom Anonim Şirketi devletin çıkarlarını temsil ediyor, tabii ahlaki gerekçelerle." (Bu sözleri söyledikten sonra bir at gibi kişnedi.) "İkincisi, Nora'nın güç ve etki ayrımını pek iyi bulmadım. Çünkü etki de gücün bir biçimi - bütün insanlar güç, yani etkili olmak isterler. Bunun için de kimileri silah, kimileri para kimileri de sözü kullanır. Sözü kullananlar bizim gibi aydınlardır - sanırım bizim küçük Nora da bir aydın olacak." (Bu sözleri söyledikten sonra gözlerinden yaşlar gelene kadar güldü.)

"Dinle Tom" diye karşılık verdi Mac. "Belki de Nora güce karşı değil. Onu, gücün ne için kullanıldığı ilgilendiriyor - işte ahlaki sorun da burada. Sanırım bizi, devletin gücünü hangi koşullarda olursa olsun meşrulaştırdığımız için eleştiriyor."

"Ben hazırlanmak zorudayım. Siz de yaylanın bakalım, yoksa yasalara göre bu evin kime ait olduğunu gösteririm size." Bu sözlerim etkisini gösterdi ve hemen ikisi de gözden kayboldu.

Sözün gücü bana çok önemli bir sorun gibi geliyor. Örneğin gazeteciler günümüzde çok güçlüler - pek çok politikacı gazetecilerin ilettiği kamuoyu taleplerini yerine getiriyor. Bu nedenle de gazetecilerin çok özel bir sorumluluğu var, yaptıkları haberlerde çok dikkatli ve özenli olmak zorundalar. ZEİT gazetesindeki gazeteci de benim hakkımda iyi şeyler yazmakla birlikte beni senin tanıdığın kadar iyi tanımıyor. Buna karşılık, sana bu mektupla birlikte gönderdiğim ve bana mektuplar yazan bir kız çocuğundan (bunun kim olduğunu bilmek için üç hakkın var!) söz ettiğim makale sayesinde "Sofi'nin Dünyası"nı okuyan çocuk okurların sayısı arttı.

İspanya gezim büyük bir düşkırıklığıyla başladı. Oraya vardığım gün yürüyen merdivenlerde iki Cezayirli ile karşılaştım, bunlardan birisinin tek bacağı yoktu ve merdivenlerden inmekte güçlük çekti. Ben önden inip kollarımı uzatarak ona yardım ettim. Ama o bir anda benim, içinde 600 DM ve kimliğim olan cüzdanımı kapıverdi. Yolculardan birisi o sırada beni uyarmak istemişti ama, ne yazık ki çok geçti artık; böylece tanıştığım Brezilyalıyla bu ikiliyi yakalamak için peşlerine düştük. Onu yakaladım, ama bana çevik bir kedi gibi direndi, gözlüğüm düştü ve hırsızla birlikte yere yuvarlandık. En sonunda onu Brezilyalıyla birlikte kıskıvrak yakaladık. Ama o arada ötekini kaçırdık; kaçan adam içinde iki kişinin bulunduğu bir arabaya bindi ve oradan uzaklaştılar. Polis gelip bizim yakaladığımız adamı kelepçeledikten sonra benim paramın kaçan arkadaşında olduğu ortaya çıktı - böylece para gitti.

Kendime çok kızdım doğrusu; Hindistan'a, Latin Amerika'ya, Rusya'ya, Tunus'a yaptığım yolculukların hiçbirinde başıma böyle bir şey gelmemişti; tabii bir de üstümde para

taşırken daha dikkatliydim. Ama 72 ile 73 arasında yaşamış olduğum İspanya'da başıma böyle bir şeyin gelebileceğini hiç düşünmedim doğrusu - ama ne yazık ki bu ülkede 20 yılda çok şey değişmiş ve bunların hepsi de olumlu değişiklikler değil. Akşam otel odasında oturmuş üzgün üzgün, polisten bu konuda aldığım bilgiyi, yani bu tür hırsızlıkların büyük bölümünün ülkede oturma izni olmayan Mağripliler tarafından yapıldığını düşünürken, pencere kenarında orta yaşlı sakallı bir adamın oturduğunu farkettim ve irkildim. Ama o dostça gülümsedi ve "Korkma, ben bir dostum. Aslında beni tanıman gerekirdi." dedi.

"Sizi anımsayamadım" diye yanıtladım, mahçup olmuştum.

"İspanya'ya neden geldin?"

"Beni, 13.-14. yüzyıllarda yaşamış bir dahi olan ve kendisi hakkında çalışmalar yaptığım Ramon Lull üzerine bir konuşma yapmam için düzenledikleri kongreye davet ettiler."

Yaşlı adamın yüzüne mutlu bir gülümseme yayıldı: "Demek ölümünden 700 yıl sonra bir Roman Lull Kongresi, öyle mi! İnsan bunu rüyasında görse inanmaz! Yaşarken herkes bana deli gözüyle bakıyordu, oysa şimdi yapıtlarımı tartışmak için dünyanın dört bir yanından profesörler bir araya geliyorlar. Gerçekten yaşadığımız dünya çılgın bir dünya, ama ben onu yine de seviyorum. Tanrı'nın yaratısı günahkar bir dünya. Hırsızlara kızdın değil mi? Genel olarak Mağripililere kızıyor musun? Tabii bu çok anlaşılır bir durum, ama yine de akli değil. Adamın peşine düşüp onunla boğuşmakta haklıydın gerçi, çünkü insan haksızlığa boyun eğmemeli. Öte yandan senin hayatın, bu başına geleni sakin karşılayabilecek kadar şanslı geçti.

Bu tek bacaklı adama belki acımamız gerekmiyor, ama ona yine de biraz anlayış göstermek gerek."

"Ah şu Mağripliler..."

"Dostum, Mağrip'i senden çok daha iyi bilirim, şu andaki durumu pek iç açıcı olmasa da İslam dikkate değer bir din, ben zamanında Arap felsefesinden çok şey öğrendim. Müslümanları Hıristiyanlığı kabul etmeleri için ikna etmeye çalıştığımı biliyorsun, onlarla tartışmak benim için büyük bir zevk oldu. Onlar da biz de Tek Tanrı'ya inanıyoruz; ama biz Hıristiyanlar ayrıca Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsüne ve yeniden dirilişe inanıyoruz. Ben bunu o zamanlar akıl yoluyla kanıtlamaya çalışmıştım, çünkü sadece inancın alanında kalmanın yararsızlığını gördüm - Müslümanlarınsa inancı farklı. Ne yazık ki bugün iki inanç arasında pek bir diyalog yok. Yeni çağdan bu yana bizim kültürümüzün güçlenmesi (tabii bu bizim haklı olduğumuz anlamına gelmiyor) bu diyaloğu engelledi. Tabii yeniden diriliş inancı beraberinde yeni bir tarih anlayışı getirdi - bunu bir ilerleme olarak da düşünebiliriz. Sor bakalım, Nora bu konuda ne düşünüyor?"

"Sen de Nora'yı tanıyor musun?"

"Elbette. Çocukları çok severim. Gerçi ailemi terkettim, ama oğlum için bir kitap yazdım."

"Söylesene Roman, sence Müslümanlarla ilişkimiz nasıl olmalı?"

"Yalnızca konuşup duruyoruz. Mac&Tom aslında haklılar: Barış zor kullanma gerektirebiliyor. Ama bu yeterli değil. İnsanlar bazı temel gerçekler konusunda uzlaşmak zorundalar. Arapların kendi geleneklerinde büyük bir akılcı potansiyel var. Diyaloğumuzun da Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ülküsüne dayanan Tanrı'nın bir yansıması olduğunu da anlarlar belki bir gün. İşte böyle Vittorio. Sana Lull Kongresinde başarılar dilerim! Gitmek zorundayım, bir budistle yarım kalmış sohbetimize devam etmek istiyorum."

Bu karşılaşmadan sonra keyifsizliğim geçti. Batı - İslam

sentezinde İspanya'ya ne çok şey borçlu olduğumuzu düşündüm.

Vittorio

25 Eylül 1994

Sevgili Vittorio,

Son mektubun çok heyecan vericiydi! Çünkü düşünürlerin kitapların içinden çıkmaları, aniden evinde belirmeleri ya da bir otelin pencere pervazında oturmaları olağan bir durum değil. Tabii bir de İspanya'da başına gelenler... Düşkırıklığına uğradığına eminim, birine yardım elini uzatıyorsun, ama bunun karşılığı olarak o senin cüzdanını çalıyor. Bazı insanların işlerini yürütmek için yardımseverliği kullanmaları aşağılık bir hareket. İyi ki onu kovalayıp yakalamışsın, ama ne yazık ki paran gitti. Biliyor musun, herkes böyle üçkağıtçı olsaydı kimse kimseye gönül rahatlığıyla yardım etmezdi, tabii böyle bir durumda hâlâ yardımsever insanlar bulunabilirse. İyi ki pasaportunu kaptırmamışsın, hiç değilse sınırı geçmek için bir de bununla uğraşmak zorunda kalmadın.-

Biliyor musun, ben Hobbes'u hiç beğenmiyorum. Sanırım onun hakkında söyleyebileceğim iyi bir şey yok. Bana çok alaycı ve -bilemiyorum ama- nefret dolu geliyor. Mac'i ondan çok daha fazla beğeniyorum. Ayrıca öfkenin her zaman tartışmayla son bulması şart değil. Öyle bile olsa tartışma önemli bir şey.

Yeter ki tartışmasını bilelim. "Gerçek" bir tartışmada zor kullanmaya gerek kalmaz. Tartışma canlı ve verimli bir düşünce alışverişi olarak da tanımlanabilir. Ortak bir çözüm

bulamasalar bile insanlar tartışmanın sonunda uzlaşmalılar. Bir başkasına kendi düşüncemizi gerekçeleriyle anlattığımızda kendimizi özgür hissederiz ya da en azından tartışma öncesindeki gibi hissetmeyiz. Eğer tartışmaya zor kullanma yöntemi karıştırılırsa, bu, tartışmacıların sağlam argümanları olmadığını, kafalarının çalışmadığını, böylece de konudan saptıklarını gösterir. Ne yazık ki böyle tartışan insanlar da var; işte bu noktada zor kullanmayı cezalandıran devlete ihtiyaç duyuyoruz. Bu açıdan ben de devletin gerekli olduğunu düşünüyorum. Ama yasa da adil olmak zorunda, yoksa birbirimize dişe diş kana kan davranmış oluruz. O zaman da yasalar insanlara örnek olacağına ortalığa korku salmaktan başka bir işe yaramazlar. Bu da hiç anlamlı olmaz. Hobbes, yoksa sen devletlerin yaptıkları işkenceleri adil mi buluyorsun? Ben hiç mi hiç bulmuyorum!!! Hobbes, sen "amaca ulaşmak için her yol geçerlidir" ilkesine göre düşünüyorsun, bu da benim hiç hoşuma gitmiyor. Ama senin gibi materyalistler benim gibi düşünmüyorlar. Evet gücün iki biçiminden söz edebiliriz:

1. Başkalarının gözünde onurlu ve saygın olanların gücü (Martin Luther King gibi) 2. Başkalarına korku salan ve bu yüzden onları istemedikleri şeyleri yapmaya zorlayan güç (Bir kralın gücü gibi).

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh hakkında sorduğun soruyu uzun uzun düşündüm, bu üçlüye Hıristiyan Kilisesinin anlattığı biçimiyle inanmam zor. Bu fikri çok hoş bulmakla birlikte, onun biraz da Hıristiyanlık öncesine ait olduğunu düşünüyorum. Bir insanı, yani İsa'yı Tanrı olarak kabul etmek? Gerçi ben de Tanrı'nın üç işlevi olduğuna inanıyorum, karşıtlıkların ve bizim anladığımız anlamıyla zamanın ortadan kalktığı başka bir dünyadaki Tanrı; kendi yarattığı insanların yanına inip onlarla birlikte zamanın içinden geçen, mutlu olan ve

acı çeken de yine aynı Tanrı. Ve yine aynı Tanrı insanlara kendi soluğundan verip onları kutsuyor. Kilisede yaratıcı "Baba", acı çeken "İsa" ve içimizdeki kıvılcım ise "Kutsal Ruh" olarak kabul edilir. Buraya kadar Kilisenin tasarımıyla uzlaşıyorum, ama İsa'nın bizzat Tanrı olduğundan kuşkuluyum. İsa da Tanrı'ya yakarmış olan bir kul. Bence İsa insanlara örnek olsun diye Tanrı tarafından seçildi, ama o Tanrı'nın oğlu değil. Yalnızca Tanrı'yla özel bir ilişkisi olan bir kul. Zaten İsa da bunun farkındaydı. Bu açıdan Kiliseyle aynı düşündüğüm söylenemez pek Lull! (Vittorio'nun öfkesini yatıştırmış olmana sevindim.) Lull sen de belki bana bu üçlü hakkında düşüncelerini anlatabilirsin. Ben de tıpkı senin gibi insanlarla (özellikle de Müslümanlarla) iletişimin kopmaması gerektiğine inanıyorum. Birlikte oturup konuşmalı, tartışmalı ve çözüm üretmeliyiz. O zaman rengimiz, dinimiz ve ırkımız önemini yitirir. Ama sanırım insanlığın bunu anlaması ve benimsemesi için daha çok zaman geçmesi lazım. Dünyanın barış içinde yaşamasına ben de katkıda bulunmak istiyorum. Umarım bunu başarırım.

Dün seninle çok güzel bir gün geçirdim! Hele yemekler harikaydı. (Her zamanki gibi!) İnsan sadece felsefeden değil yemek yapmaktan da anlamalı. Ama ne yazık ki artık geri dönüyorsun. Sonbaharda sanırım Hotti ve Co'ya gideceğim. Şimdiden seviniyorum buna.

Şu sıralar senin kitabını okuduğumu biliyorsun. Artık mektubu atmaya gidiyorum!

Görüşmek Üzere
Nora!

Doğum Günün Kutlu olsun

Sevgili Nora!

Önce doğum gününü yürekten kutlarım! Artık 12 yaşına bastın. Bu çok güzel bir yaş - bir tamamlanmışlığı gösteriyor. Çünkü yavaş yavaş çocukluktan çıkıp gençliğe adım atıyorsun: bu yaşlarda seni başka sorunlar bekleyecek, ama onlarla başedebileceğine, kendini daha da geliştireceğine ve dünyaya pek çok şey katacağına eminim. Okul gazetenizde yazdıklarını çok beğendim, özellikle de yağmur ormanları hakkındaki makaleni. Sorunları çok açık bir biçimde çözümlüyorsun ve doğrudan kendi hayatını ilgilendiren sonuçları ortaya koyuyorsun, ama başkalarını da doğru davranmaya teşvik edecek kadar iyimsersin. Eğer Nora'ların sayısı daha fazla olsaydı, eminim bu dünya da daha iyi bir dünya olurdu! Sana yeni yaşında da tıpkı şimdi sahip olduğun gibi bol enerji, bol merak duygusu ve bol iyi yüreklilik diliyorum. Sana armağan ettiğim kitap Antik dönem ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkiyi daha iyi kavraman için yardımcı olabilir. Doğu'yu göz ardı etmemeliyiz, ama bizim kültürümüzün kökleri asıl Antikite ve Hıristiyanlıkta. Hıristiyanlığın Yahudi ve Yunan-Roma düşüncesinden bir sentez oluşturması büyük bir başarı. Lull'un bana Madrid'de söylediği gibi, şimdi yapılması gereken de Hıristiyanlık ve Uzakdoğu dinselliği arasındaki bağların kurulması. Okul gazetenizde senin Kore hakkında yazdıkların da bu düşünceye uyuyor. Hoo Nam sana ülkesi hakkında daha pek çok şey anlatacak.

Mektubuna her zaman olduğu gibi çok sevindim, tıpkı bana gelmiş olmanıza çok sevindiğim gibi. Bu defa öğleden sonra yola çıkacağım için artık açılmış olan kahveye gitme fırsatını buldum. Herkesin keyfi yerindeydi: Bazı filozoflar gü-

neşte yanmışlardı, hepsi de dinlenmiş görünüyordu. Beni gördüklerinde heyecanla seslendiler: "Nora-Vittorio, küçük düşünürümüzden mektup getirmediysen hiç yanımıza gelme." Senin mektubunu elimde sallayıp sonra da yüksek sesle okudum. Ama okurken pek çok kez sözümü kestiler; bütün insanlar birbirlerini kandırsalardı yardımseverlik diye bir şey kalmazdı dediğini duyduklarında söze Immanuel Kant karıştı: "Bu çocuk bir anima naturaliter kantiana. Ahlaki ilkelerin nasıl temellendirilmesi gerektiğini çok iyi anlamış. Herkesin belli bir maximi izlemesi durumunda neler olabileceğini düşünüyor. Eğer ortaya çıkan sonuç olanaksız ya da istenmeyen bir sonuçsa, o zaman maxim de ahlaki değil demektir."

"Ama neyin iyi neyin kötü olduğuna nasıl karar vereceksin?" diye sözünü kesti birisi onun.

"Lütfen bunu tartışmayalım" diye rica ettim. "Nora'nın kafasını kurcalayan başka bir sorun var, bunun için de sizden yardım istiyor. Bırakın da mektubun devamını okuyayım." Hobbes'dan hoşlanmadığını okuduğumda Rene söze karıştı: "Bu çocuğun zevkine hayranım! Ben de bu adamı çekilmez buluyorum."

Mac'le ilgili düşüncelerini, yani ondan çok daha fazla hoşlandığını okuduğumda, Mac kıpkırmızı oldu, bunu gördüm, çünkü tepkisini ölçmek için dikkatle baktım ona. Ama Hobbes, amaca ulaşmak için her yol geçerlidir ilkesini kabul etmediğini okuduğumda korkunç bir kahkaha attı. Gülmekten katılıyordu neredeyse, en sonunda Rene ona kendine gel diye bağırdı.

"Tamam tamam" dedi Hobbes. "ben ve benim gibi düşünen insanlar aracı değil amacı yüceltirler. Oysa Nora bunun tam tersini söylüyor. Hahaha! Ayrıca onun tartışma ve zor kullanma arasında yaptığı ayrımı hiç de doğru bulmuyorum. Biz aydınlar argümanlara pek düşkün olduğumuz için

bedensel mücadeleyi fikirsel mücadeleye dönüştürmek isteriz. Ama bunun da kaynağı yine bizim güç istemimizdir. Hahaha! Eğer Türkiye'de işkenceye izin veren yasalar varsa, bunların adil olduğundan kuşku duyamayız; çünkü adaletin tek ölçütü yasalardır. Doğal Hukuktan yana olanların ölçütü ne olabilir ki?"

"Sus artık kendini bilmez adam!" diye bağırdı Immanuel. "Elbette yasalar adil olmayabilir, bunun da ölçütü şudur: devletten korkuyor muyuz, yoksa onun yasalarını sorumluluğu ve bağlayıcılığı olan özgürlüğümüzün bir ifadesi olarak mı kabul ediyoruz?"

"Bağlayıcı özgürlük? Bu benim için pek yüksek bir değer" dedi Hobbes, sonra da bir at gibi kişneyerek kahveden çıkıp gitti. Doğrusunu söylemek gerekirse bu itici heriften kurtulduğum için memnun oldum. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh tartışmasına nasıl olsa bir katkıda bulunamazdı. Bu konuda senin yazdıklarını okurken kahvede çıt çıkmadı. Sonunda siyah paltolu şişmanca bir adam ayağa kalkıp konuşmaya başladı:

"Bu üçlüyü kimse anlayamaz. Ona ancak inanabiliriz. Kilisenin öğretisi olduğu için de inanmak zorundayız. İnanmayanlarsa lanetlenirler."

"Thomas bu konuda çok çabuk karar veriyorsun" diye seslendi birisi -kim dersin?- tabii ki Lullus, onu daha yeni görmüştüm, bana dostça göz kırptı. "Tanrı anlamak için çaba gösterenleri ama bunu başaramayanları lanetlemez. Tanrı sevilmek ister, ama bilmediğimiz ve tanımadığımız bir şeyi sevemeyiz, bu yüzden de Tanrı ilkesel olarak akıl yoluyla kavranmak zorunda. Eğer Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsü akıl yoluyla açıklanabilirse..."

"...var demektir" diye söze karıştı Farabi ve bir haham. "Buna karşılık akıl yoluyla açıklanamazsa yok demektir"

diye devam ettiler bir ağızdan Müslüman ve Yahudi iki düşünür.

"Bunu onlara itiraf ettiğin için delisin sen" diye seslendi Thomas ürkek bir sesle. "Sen kendi inancın karşısında sorumlu davranmak zorundasın."

"Ama o zaman onlar da kendi inançları karşısında sorumlu davranırlar" diye karşılık verdi Lullus. "Ben kendi inancımı onların uğruna feda etmek niyetinde değilsem, onlardan da benim gerekçelerimi kabul etmelerini bekleyemem. Belki de birbirimize düşündüğümüz kadar uzak değiliz."

"Devam et Ramon" dedi Farabi ve haham. Ramon çevresine bakınıp uzaktaki bir masada oturan sakallı, orta yaşlı ve giysilerinden Yahudi olduğu belli olan bir adama seslendi: "Martin gelsene buraya. Heyecan verici bir sorun tartışıyoruz. Tartıştığım dostlarıma en önemli felsefi düşüncenin ne olduğunu söyler misin?"

"Evet, Ben-Sen ilişkisi. Özne nesne ilişkilerinde kategorik olarak bu ayrımı yapıyoruz, ama insan ilişkilerinde bu ayrımı doğru bulmuyorum. Bir başka insanın karşısındaki tutumumuz doğal dünya karşısındaki tutumumuz gibi değil."

"Peki bu, değer olarak özne-nesne ilişkisinden daha üstün bir ilişki mi?"

"Elbette öyle!" dedi oradaki herkes. "Bir insanı bir taştan daha çok sevdiğimiz çok açık."

"Peki Tanrı'nın yetenekleri insana göre daha mı üstün yoksa daha mı değersiz?"

"Kuşkusuz daha üstün; hatta en üstün yetenekler Tanrı'ya ait."

"O zaman Tanrı yalnızca nesnel dünyayla ilişki içinde değil - kendi içinde kişiler arası bir yapıyı da barındırıyor olmalı. Yoksa özne-özne ilişkisi kurması olanaksız olurdu."

"Söylediklerini iyi temellendirdin" diye yanıtladı kısa bir süre sonra Farabi. "Düşünce akışının beni etkilediğini itiraf etmeliyim. Sonuçlar çıkardığın iki öncülde de henüz bir sorun göremiyorum. İkisi de bana doğru gibi geliyor, ama yine de çıkardığın sonuçtan hoşlanmadım - eğer öncüller doğruysa sonucun da doğru olmak zorunda olduğunu çok iyi bildiğim halde.

Benim karşı çıkışım şu noktada: Siz Hıristiyanlar çok tanrılı olmuyor musunuz bu durumda. Çünkü Tanrı'ya değil Tanrı'lara inanmış oluyorsunuz."

"Tanrı korusun!" diye bağırdı Lullus tutkulu bir sesle. "Elbette tek bir Tanrı var. Ama onun özü kendi içinde ayrımlaşmış bir yapıya sahip. Tanrı bir olunca da kendi içinde birleştirici ve birleşmiş duraklara ve birleştirme edimine sahip - yani üçlü bir yapı. Onun tarafından yaratılan dünya ise bu üçlü yapıyı yansıtıyor. Demin sonuçtan söz ettin - bu sonuç iki öncülden ve sonuç çıkarma ediminden oluşmuyor mu? Mekan üç boyutlu değil mi? Zaman geçmiş, şimdi ve gelecek olarak üçe ayrılmıyor mu?"

"Bir dakika, sen temellendirme stratejini değiştirdin. Şu anda dünya düzenindeki üçbirliğin anlamından söz ediyorsun. Ama az önce özneler arası ilişkiden söz ediyordun. (Üstelik bu oldukça yeni bir argüman, yapıtlarında bundan söz ettiğini anımsamıyorum hiç.) Özneler arası ilişkide ise üç değil iki öğe var."

"Öyle mi acaba? Aile kavramını düşünün. Birbirini seven iki insan sevgi yoluyla yeni bir insan yaratır: bir çocuk" diye ortaya atıldı birden Hegel, çünkü Lull'un hiç sesi çıkmamıştı. Hegel az önce masaya oturmuş heyecanla tartışmayı izlemeye başlamıştı.

"Bu gerçekten de ince bir tartışma" diye güldü öteki üç kişi. "Sizin üçbirlik ilkenizi kabul etsek bile (Tabii bunu uzun

uzun düşünmeliyiz daha, ayrıca Thomas'a şimdiye dek lanetlenmediğimizi, tam tersine ölümümüzden sonra kendimizi çok iyi hissettiğimiz bu kahveye gelebiliyor olmamızı anımsatmak isteriz.) Nora'nın İsa hakkında söyledikleri hâlâ güçlü gerekçelere dayanıyor. Bir insanı Tanrı'nın yerine koymak bir tür dinsizlik."

"Çok önemli bir nokta var" dedi Lull. "O da Tanrı'da yaradılıştan önce ve buna bağlı olarak da İsa'dan önce var olan üçbirlik ilkesiyle insanlık tarihinde etkisini gösteren üçbirlik ilkesini birbirinden ayırmak. Birincisi oldukça zor olmakla birlikte ikinciye göre daha kolay anlaşılır. Şu iki soruyu birbirinden ayırmalıyız: Tanrı'nın insanileşmesi anlamlı mıdır yoksa değil midir; İsa insanlanlaşmış Tanrı mıdır? Ben Tanrı'nın insanileşmesi hakkında şöyle düşünüyorum: Tanrı sonsuzdur ve sonsuz olarak da kendini tam olarak ifade edebileceği bir şey yaratmak zorundadır. Sonsuz bir mekan, sonsuz bir zaman - bütün bunlar sonsuz bir Tanrı'ya uygun değil. Bu durumda en iyisi en yüce varlığı, yani en ahlaklı insanı tanrılaştırmaktır."

"Aynen öyle" diye söze karıştı Hegel. "Tanrı ve dünya arasındaki mesafe ortadan kalkmak zorunda. Bu da ancak dünyevi olanın aynı zamanda tanrısal olmasıyla gerçekleşebilir. Ama bu tanrısallaşmayı kim hak edebilir? En temiz insan. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olmasının nedeni ahlak yasasını kusursuz biçimde içinde taşımış olması."

"Peki o zaman Kutsal Ruh'un anlamı nedir?"

"Evet" diye devam etti Hegel. "Tanrı'nın iradesinin kendini gerçekleştirmesi İsa'yla birlikte başlıyor, yani onunla son bulmuyor. Bir yandan hukuk devletinin ortaya çıkışı, öte yandan da inancın felsefi boyutu (tabii Kilisenin tarihi de) hep Kutsal Ruh'un eylemleri. Şu anda da hâlâ çok güçlü."

"Ah, bunlar hep akılcı sabuklamalar" dedi Thomas heyecanla.

"Bak" dedi Hegel. "sen de tıpkı şimdi yaptığın gibi sözle sataşmanın dışına çıkmadığın sürece bu da Kutsal Ruh'un insan sevgisi olarak yansımasından başka bir şey değil."

Bu kadar zor anlaşılır konuşmalar karşısında iyice kafam karışmıştı. Ertesi gün işletmeciler için bir seminer yapacak olmaktan dolayı mutlu oldum doğrusu; çünkü bu kuru bir konuydu. Bu arada yakında Nepal'e gideceğim, belki yine birileriyle karşılaşabileceğim felsefi bir kente.

Yürekten Sevgiler
Vitttorio

27 Ekim 1994

Sevgili Vittorio,

Öncelikle bana doğum günü armağanı olarak verdiğin kitap için çok teşekkür ederim. Onu okumaya başladım bile, çok ilginç bir kitap - yani çok hoşuma gitti! Yalnız bazı Latince cümleleri anlayamıyorum. Ben de senin mektubuna çok sevindim. Bir kez daha düşünürlerin nasıl ince ince tartıştıklarını gördüm! Eğer Hobbes'u görürsen ona yazdıklarıma kahkahalarla gülmesinin hiç de o kadar kötü bir şey olmadığını, hatta onu anladığımı söyle: çünkü insan köşeye sıkışıp utandı mı karşısındakinin yaptığı hataları aramaya başlar.

Evet Immanuel, senden ve tabii ötekilerden de bir şeyler duymak ne kadar iyi. İyi ki bizi bir araya getiren Vittorio var.

Sevgili düşünürler: Acaba biraz da neyin "istenilir" neyin "istenilmez" olduğunu tartışabilir miyiz? Kulağa çok hoş

geliyor; yani heyecan verici bir konu, değil mi?

Tıpkı Farabi gibi ben de önce Lull'un üçbirlik hakkındaki temellendirmelerine karşı çıkamadım.

Argümanları gerçekten hiç de fena değildi. Ama yine de bir zayıflık var, ben de öyle olduğunu düşünüyorum. Tanrı'ya ille de insani özellikler mi atfetmek zorundayız?! Belki de Tanrı'nın özne-özne ilişkisine gereksinimi yok! Tanrı için başka yasalar geçerli - ille insanın yasaları değil. Ayrıca Tanrı onunla aynı özellikleri taşımasa da insanla ilişki kurabilir. Biz insanlar zaten içimizde Tanrısal olanı taşıyoruz, eğer Tanrı bizlerle ilişki kurmak için özel bir şey yapmış olsaydı, o zaman bizim içimizdeki Tanrısala ihtiyacımız olmazdı, çünkü onu tanıyıp onunla ilişki kuramazdık. Ayrıca Lull kendi kendisiyle çelişiyor:

Önce üçbirlik ilkesinin ona inanmamız için insan tarafından kavranabilir olması gerektiğini söylüyor. Ama sonra da ilişki kurabilmek için Tanrı'nın tekliğinin içinde üç öğe taşıyabileceğini belirtiyor. Ama bu insan aklının sınırlarını aşan çok zor bir sorun, öyle değil mi? Ben bunu tasavvur bile edemiyorum. Ya sen? Ah - biliyor musun kim geldi aklıma? Nikolaus Cusanus: O, Tanrı'da karşıtların ortadan kalktığını öne sürmüştü. Bu da üçbirlik ilkesi ile uygun: Bir, Tanrı için üç olabilir...

Evet, şu anda neye inanmam gerektiğini bilmiyorum. Ben de bir Hıristiyan olduğum için üçbirlik ilkesine çok fazla karşı çıkmak istemiyorum.

Nihayet isteğim yerine geldi.

Nihayet en "zeki beyinlerden" birisiyle tanışma fırsatını buldum.

Bu düşünürler bilinmeyen bazı nedenlerden dolayı ara sıra benim okulumun yakınlarında dolanıyorlar. Belki de okulum tren istasyonuna 10 dakika uzaklıkta olduğu için.

Evet, okuldan çıkmış istasyona gidiyordum, yalnızdım, çünkü o gün koroya kalmış ve okuldan bir saat geç çıkmıştım. İstasyon da bomboştu, en arkadaki bir sırada bir adam oturuyordu yalnızca. Ben de gidip onun yanına oturdum, ama onunla ilgilenmedim.

Biraz canım sıkılıyordu - trenin gelmesine daha on beş dakika vardı; bu yüzden çantamdan karıştırmak için din kitabımı çıkardım (o sırada derslerde İslam üzerine konuşuyorduk). Ama ben kitapta Yahudilik bölümüne de göz attım. Bir haham resminin olduğu sayfada durdum, çünkü yanımdaki adam birden "Oh - haham Jizchak'a ne kadar da benziyor!" dedi.

"Pardon kime?" diye sordum.

"Haham Jizchak. Nora, tabii sen Hıristiyansın, onun kim olduğunu nereden bileceksin. O Yahudi bir bilgindir. Başkalarının yanı sıra onun da yardımıyla 'İnsanın Yolu' adlı kitabımı yazdım ben!"

"Martin! Bu ne güzel bir sürpriz! Burada ne işin var?"

"Treni bekliyorum. Essen'e gideceğim, şu bizim kahveye."

"Ben de aynı yöne gidiyorum. Ne iyi. Madem karşılaştık bundan yararlanıp önemli konular hakkında konuşabiliriz" dedim. "Martin bana kendinden ve yaşamından söz eder misin?"

"Şu sıralar 'Durduğumuz Yer' konusuyla ilgileniyorum. Sonunda bu konuyla ilgilenenlere ne demek istediğimi açıklayabileceğim."

"O zaman benimle konuş bu konuyu, yani bana açıkla."

"Peki başlayalım bakalım. Ama hatalarım olursa kızma. Düşlere veya öngörülere inanır mısın?"

"Duruma bakar. Aslında inanmam pek."

"Peki. Ama Krakau'lu Eisik inanıyordu (Bir Yahudi) ..."

(Bana köprünün altındaki hazine öyküsünü anlattı) Sonra sözlerine devam etti Martin: "Ben bu öyküyü şöyle yorumluyorum: insan hemen işe koyulmalı, nerede duruyorsa hemen orada. Yani örneğin zengin olmayı beklememeli. Her durumda iyi bir şeyler yapmalı, barış ve huzura katkıda bulunmalı. İnsan kendi içindeki hazineleri ve yetenekleri bulabilir. Bunun için uzak 'ülkelere' gitmesi gerekmez. İnsan bu yolculuğu kendi iç dünyasında yapmalı. Bulduğun hazineyle Tanrı'yı yere indirebilirsin..."

"Nasıl yani?" diye sordum merakla.

"Tanrı insanların kendisini aşağıya çekmesine izin verir. Eğer ona dua der, inanır ve onu biraz olsun kavrarsak o zaman onu içimizde ve yanımızda hissederiz. Bu da onu yere indirmek demektir. İki dünyayı (Tanrı'nınkini ve bizimkini), belki bir gün, ancak böyle birleştirebiliriz."

"Yani cennetin yeryüzünde olacağına mı inanıyorsun?"

"Sen ne düşünüyorsun bu konuda?"

"Ben öyle olacağına inanıyorum. Yoksa biz insanların bir amacı olmazdı. Ayrıca cennet bizim için anlaşılır olmalı. Yoksa insanlar için olmazdı zaten. Ama bu durumda bizler melek miyiz?"

Çufçufçuf... Tren, rayların üzerinde kayarak önümüzde durdu. Birlikte bindik. Martin bana bir cevap verdi, ama onu gürültüden dolayı duyamadım. Trende kafam dağıldı ve bu soruna bir daha el atmadım. Ne yazık ki bir durak sonra inmek zorundaydım.

"Hoşçakal Martin. Seninle özne-özne ilişkisi hakkında konuşmak benim için büyük bir onur oldu!" dedim.

"Benim için de öyle. Vittorio'ya selam söyle!"

Çufçufçuf... Tren hareket etti. Ona bir süre el salladım. Şimdi de sana Martin'in selamını iletiyorum Vittorio.

Şu sıralar Einstein'ın biyografisini okuyorum. Çok ama

çok heyecan verici. Nasıl teoriler kurmuş öyle. Nepal nasıldı? Döneli epey oldu.

Sen de ormanların korunması için Greenpeace'e imza verir misin? Ben altmışın üzerinde imza topladım şimdiye kadar.

Annemle babam yarın İsrail'e gidiyorlar (Kudüs'e). Biz burada bir hafta yalnız kalacağız. Belki onlar geldikten sonra görüşürüz yine.

Selamlar
Nora

Essen, 3 Kasım 1994

Sevgili Nora!

Son mektubundan çok etkilendim - bu kadar uzun zaman beklememe değdiğini düşündüm. Düşüncelerin her zamanki gibi berrak ve parlak, neler okumuş ve kimlerle karşılaşmışsın öyle! Düşünürlerin senin okulunun yakınlarında dolaşmalarına hiç şaşırmadım - senin gibi akıllı ve sempatik bir tartışmacıyı nereden bulacaklar ki. Biliyor musun, kahvede hep yaşlı adamlarla birlikte olmak zamanla insanın sinirine dokunabiliyor - oysa senin gibi taptaze bir çocuk düşünürlerin fikirlerine yeni bir soluk katıyor! Martin Buber ile tanışmış olman çok güzel - trenin gürültüsü yüzünden cennet yeryüzüne inebilir mi tartışması ne yazık ki kesilmiş. Bu konu son derece önemli, bu nedenle bu tartışmanın peşini bırakmayalım. Ama önce sana Nepal serüvenlerimi anlatmak istiyorum. Anlatacaklarımın seni çok yakından ilgilendireceğine ve düşünürlerin neden çocuklarla konuşmaya

ihtiyacı olduğuna bir açıklama getireceğine eminim.

Biliyorsun Nepal inanılmaz kaotik ama aynı zamanda çok etkileyici bir kent - yani hem çılgın hem de dahiyane. Trafik karman çorman (insanlar trafik işaretlerini hiç dikkate almadan, kendi aralarında uzlaşıyorlar), sokaklar çok pis, suç oranı yüksek - ama yine de orada felsefe yaşıyor. Palazzo Serra di Cassano kentin eski kısmında, buralarda tıpkı ortaçağda olduğu gibi bazen hâlâ ayinler yapılıyor. Kuruculuğunu zengin ve soylu bir hukukçu olan avukat Gerardo Marotta'nın yaptığı ve benim de konferans verdiğim ünlü felsefe enstitüsü de orada.

Senin doğum günü akşamın, benim tezlerimin konuşulduğu sıkı bir tartışmanın ardından Haydn'ın "Il mondo della luna"sını dinlemek üzere San Carlo opera binasına gittim. İnsanların, hayallerinin gerçekleşebileceği inancı içinde duymak isteneni söyleyen yalancıların tuzağına nasıl düştüklerini ve bunun nasıl da insani bir eğilim olduğunu izlerken gülmekten gözümden yaşlar geldi. Sonra biraz melankolik duygularla operadan çıktım ve kiliseyi çevreleyen Piazza Plebiscito'ya gittim. Yüzyılımızda Benedetto Croce'nin de sık sık gittiği Gambrinus adlı kahveye girip kendime bir dondurma söyledim. Dalgın dalgın, çok yakındaymış gibi görünen ayı izliyor ve orada ne görmek istediğimi soruyordum kendime. İşte tam o sırada aydaki adamı gördüm, adam bir sıçrayışta yaşlı dünyamıza iniverdi. Korkudan gözlerimi yumdum, çünkü adamın üzerime gelip bana vuracağından korktum. Ama korktuğum başıma gelmedi; kısa bir süre sonra gözlerimi yeniden açtığımda masamda yalnız değildim artık. Koyu renk gözlü, kartal burunlu bir adam bana gülümsüyordu, onu bir yerlerde görmüş olmalıydım. Ama o kadar şaşkındım ki, onun kim olduğunu çıkaramıyordum.

"Eminim aya baktığında Nora'yı görmek istedin, oysa o

şu anda Almanya'da hem kendi hem de çok sevdiği büyükannesinin doğum gününü kutluyor. Ben Nora'nın yerine geldim - kendimi tanıtmamda bir sakınca yok sanırım, ben Nora'nın koruyucu filozofuyum."

"Koruyucu filozofu mu?" diye sordum şaşkınlık içinde. "Bu ne demek oluyor peki?"

"Bilirsin, sıradan çocukların her zaman bir koruyucu meleği vardır. Felsefeye yetenekli olan çocukların ise, onların tinsel gelişimini izleyen koruyucu filozofları olur. Onunla tanışan pek çok düşünürün bunu çok istediğini tahmin edersin. Ama küçük Nora'nın gerçek koruyucu düşünürü benim. Her ne kadar henüz onunla tanışmamış olsam da."

"Peki senin adın ne?"

"Bunu sen bulmalısın. Şu anda Nepal'deyiz - felsefi bir kentte."

"Hiç kuşkusuz" dedim. "Oslo'da Gaarder adı ne anlama geliyorsa, burada da De Crescenzo da o anlama geliyor - o, kıtanın kuzeyinden güneyine felsefeyi popülerleştiren kişi. Ama sen De Crescenzo değilsin, öyle değil mi?"

"Hayır hayır" diye güldü. "Ben daha çok onun karşıtı sayılabilirim. Kitaplarımı kaleme aldığım dönemde kimse beni pek umursamadı; buna karşılık bugün hakkımda çok konuşuluyor - De Crescenzo'nun başına ise tam tersi gelecek."

İşte tam o sırada sarardığımı hissettim, çünkü onu tanımıştım - onunla bir kez Rüttenscheid'da karşılaşmıştık; ayrıca resim ve heykellerini de yakından biliyordum. Sanırım Haydn'ın müziği başımı döndürmüştü.

"Giambattista!" diye bağırdım. "Lütfen bu yanlışlığı çevirmeninin işlerinin yoğunluğuna ver! Seni hemen tanıyamadığım için çok ama çok üzgünüm. Ama Nora'nın koruyucu filozofu olman yüzünden de çok mutluyum."

"Ben de" diye güldü. "Çünkü ben çocuklarla ilgilenen

ilk düşünürlerdenim - yani onların kendilerine özgü düşünce ve duygu biçimleriyle ilk ben ilgilendim. Gerçi Jean-Jacques da bu işe aday oldu ama Nora'nın da belirttiği gibi kendi çocuklarını yetimhaneye göndermesi onun için hiç de iyi olmadı, bu gerçek bir çocukseverin yapmaması gereken bir şey. Buna karşılık ben 'Yeni Bilim'i yazarken, çocuklarım bacaklarımın arasında dolanıyordu."

"Biliyorum Giambattista, bu beni her zaman çok etkiledi. Nora için senden daha uygun bir koruyucu filozof düşünemiyorum."

"Teşekkürler. Nora'yı seçmemde, çocuklara olan kişisel ilgimin yanı sıra, bir araştırma projesi de rol oynadı. Senin de bildiğin gibi ben tüm insanlığın ve tek tek bireylerin koşut olarak geliştiğinden yola çıkıyorum. Eskiden insanların fantezi ve duyguları daha güçlüydü, çocuklarınki hâlâ öyle; ama daha sonraki dönemlerde ve yetişkinlerde akıl bu yetileri bastırmaya başlıyor. İçinde yaşadığımız böylesine akılcı bir çağda, Homeros'un yazınsal yetenekleri pek de geçerli değil, Nora da otuz yaşına geldiğinde bugünkü kadar içten yazamayacak. İkinci olarak, aklın gelişimini genel olarak iyi bulmakla birlikte, duygusal yanı tükenmiş bir düşünmenin barbarlık tehlikesiyle, yani inançsızlıkla, egoizmle ve sorumsuzlukla karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. Roma İmparatorluğu bu yüzden çöktü ve modern Avrupa da aynı tehlikeyle karşı karşıya. Kendimizi ancak çocukların ve basit kültürlerin naif ve akıllı yaklaşımıyla yenileyebiliriz. Örneğin Nora'nın Hintliler ve yağmur ormanlarından yana çıkmasını olağanüstü önemli buluyorum -modern bilimin kendi yaptıklarını yıkma tehlikesi ve eğiliminden en çok çocuklar etkileneceği için kendilerini olabildiğince erken savunmayı öğrenmek zorundalar! Ayrıca Nora'nın yalnızca günümüzün ve geleceğin sorunlarıyla değil, eski kültürlerle de ilgilenmesini

çok önemli buluyorum. Paradoks gibi görünse de çağımızın tehlikeli eğilimlerine ancak geçmişin tinsel değerleri bilindiğinde karşı çıkılabilir. Örneğin Antik Yunan kültürünü iyi bilen birisi günümüzün tehlikelerini daha iyi kavrayabilir -ölçüsüzlük yerine ölçünün bir değer olması gibi."

"Çok doğru" diye karşılık verdim. "Bu yüzden Nora'nın Yunanca öğreneceğini de umuyorum."

"Şimdi de Antik Yunan'da yaşar gibiyiz, geceleri bu kentte (yani Yunanca Neapolis'te) Antik Yunan yeniden canlanıyor. Posillipo'yu bilir misin?"

"Hiç bilmez miyim? Vergilius'un evinin de bulunduğu o güzel burunda ben de uzun süre yaşadım ve orada senin kitaplarını çevirdim."

"Posillipo-pausilupoz: acıların bittiği yer demek. Bugün orada güzel bir parti var, biz de gidip bir bakmalıyız."

"Davetli miyiz ki?"

"Elbette" diye gizemli gizemli gülümsedi Giambattista. "Nora'nın koruyucu düşünürü ve onun mektup arkadaşı da orada olmalılar."

Hemen yoldan bir taksi çevirdi. Taksiye binip, şöförün modern bir Nepalli değil de, eski Yunan giysileri içinde olduğunu görünce şaşırıp kaldım. Bana sırıtarak "Bugün artık atlar yerine motorlar var. Ama her ne kadar eskisi gibi doğayla içiçe değilsek de, gerçeğe ulaşabiliriz" dedi şöför.

"Sevgili Parmenides" diye karşılık verdi Giambattista. " 'Eskiden' söz ettiğine göre, zamanın varlığına inanıyorsun. Senin yalnızca oluşsuz bir salt varlığı benimsediğini sanıyordum."

"Seni okuduktan sonra düşüncelerimi yeniden düzenledim, ama Albert bu düşüncelerimi de altüst etti - her şey belirlendiğine ve sonralık şimdinin içinde bulunduğuna göre, zaman son kertede bir yanılsama."

Yanılsama olsa da olmasa da Posillipo'ya çok kısa sürede vardık. Capri'nin harika manzarasına bakan geniş bir çayırda pek çok insan vardı - kahve ekibinin tümü ve daha başkaları. Hepsinin elinde bir bardak su vardı (içlerinden yalnızca birisi suyu avucunda tutuyordu, tabii bu Diogenes'di), taksiden indiğimizde hepsi bir ağızdan "iyi ki doğdun sevgili Nora"yı söylemeye başladılar.

Sonra Herakleitos Parmenides'e dönerek: "Biliyor musun, her şey oluş içindedir ve gerçek güç zamandır. Ama onu durdurabiliyormuş gibi yapmamız harika bir şey - yine de sonradan yaşlandığımızı ve zamanın hepimizi belirlediğini farkediyoruz."

"Ama o yine de bir yanılsama" diye mırıldandı Parmenides, bunu söylerken partinin havasını felsefi tartışmalarla bozmanın zamanı olmadığını kavramış gibiydi...

Sevgili Nora, umarın bu yazdıklarım seni yeni yaşında yeni dostlara taşır!

Vittorio

27 Kasım 1994

Sevgili Vittorio,

Son mektubuna her zamanki gibi çok sevindim. Hem çok güzel bir mektuptu hem de çok öğretici, çünkü Giambattista'nın, benim koruyucu filozofum olduğunu tamamen bir rastlantı sonucu öğrendim! Artık koruyucu filozoflar büromuzu da açmış sayılırız. Anlaşılan yeni büromuz ayda; çünkü Giambattista senin yanına aydan geldi. Belki sen de birgün koruyucu filozof olarak aya gidersin?!

Benim için yapılan doğum günü partisinde orada olamadığım için çok üzgünüm. Gelebilseydim muhakkak bir pasta getirirdim (çünkü biz seninle pasta seviyoruz). Giambattista'ya pasta sevip sevmediğini sormak istiyorum. Sanırım seviyor.

Diogenes de hiç değilse doğum günü partilerinde suyu bardaktan içse. Çünkü bu durumda kutlamaların onun için özel bir anlamı olmuyor. Biliyor musun, galiba Nepalli şöförler Hobbes'un "İnsan insanın kurdudur" deyişini çürütüyor. Çünkü orada insanlar trafik işaretleri (yasalar) olmaksızın da anlaşabiliyorlar. Demek ki insanlar sandığımız kadar aptal değiller!

Bireyin gelişiminin tarihin gelişimine koşut olduğu doğru. Buna bir örnek de çok tanrılı inanç biçimi. Bir zamanlar insanlar düş güçlerinin yarattığı pek çok tanrıya inanıyordu. Bu çocuksu bir inançtı. Tek Tanrı inancı ise aklın geliştiğinin göstergesi. Ayrıca Giambattista'nın, insanların Tanrı'yı bulmak ya da onu açıklamaya çalışmak yerine daha çok insanlığın ve bu dünyanın sorunlarıyla ilgilenmeleri gerektiği görüşüne de katılıyorum. Ama tabii yine de Tanrı'yı bulma ve onu açıklamaya eğilimi de çok çekici doğrusu.

Giambattista Avrupa'nın tehlikeyle karşı karşıya olduğunu söylerken ne kastediyor acaba? Hegel'e göre insanlığın yüzü hep iyiye dönük, bu yüzden de ilerleme gösteriyor. Tabii bu ilerlemeyi gerçekleşterirken tuzaklara düşüp geri adımlar atabiliyoruz, ama her şeye rağmen tarih içinde yeni şeyler öğreniyor ve gerçeğe adım adım yaklaşıyoruz. Batı Avrupa birleşme yolunda ilerliyor! Bu da gerçek bir ilerleme. Böylece insanlar kendi dar çevrelerinden kurtulup birbirlerini tanıma şansına sahip olacaklar. Ben bunun Avrupa için olumlu bir yükseliş olduğuna inanıyorum. Bunu gerçekleştirebilirsek başka devletler ve kıtalar için de örnek olabiliriz.

Ama tabii bu arada eski Yugoslavya bir sorun! Orası da Avrupa'nın bir parçası. Belki birleşmiş bir Batı Avrupa olarak oradaki savaşa son verebiliriz, vermeliyiz.

Gelelim insanlığın gerçekleştirmeye çalıştığı ilerlemelerden biri olan "Yeryüzü Cenneti"ne: Bence yeryüzü cenneti kesinlikle gerçek olacak. Çünkü a) Cennet insanlar içindir ve biz onu kavramak zorundayız b) Eğer cennet yeryüzüne inmeyecekse o zaman dünya hangi amaçla yaratıldı?! İnsanoğlu kendi tarihi içinde iyinin egemenliğini benimseyip ona göre davranmaya başlamış olmalı. Yoksa içimizde taşıdığımız iyilik ve Tanrısallık gereksiz olurdu. Üstelik dünyada aslında iyinin egemen olması gerektiğini de biliyoruz! Eğer buna göre davranmasaydık bu bilgi de gereksiz olurdu. Bir gün her şeyin iyi olacağını temenni ediyoruz hep. Cenneti yeryüzünde kurmak zorundayız. Tanrı bizim yeteri kadar olgunlaştığımızı gördüğünde bizi ruhların dünyasına alacak ve işte orada sonsuzluk başlayacak! Bunu başaracağımıza inanıyorum ben. Biliyor musun aklıma ne geldi şimdi? Acaba cennette kötü insanların durumu ne olacak?

Orada hesap verecekler mi acaba, ne dersin? Ben bundan pek emin değilim.

Zamanın bir yanılsama olup olmadığı konusu üzerine biraz daha düşünmeliyim. Ama şu anda insanların zamanın yanılsama olup olmadığını bilmesinin çok da önemli olmadığını düşünüyorum. Çünkü örneğin zamanın bir yanılsama olduğunu bilmemiz bize ne kazandırır?! Bu bizim için bir çıkış noktası olamaz, çünkü ne olursa olsun zaman ve mekanın içinde yaşamaya devam etmek zorundayız. Ama tabii öte yandan zamanın sırrını çözmek çok heyecan verici! Parmenides'in görüşünü çok rafine buluyorum. Hiçten hiçbir şeyin doğamayacağı doğru. Ama belki de bu noktada işin içine Tanrı karışıyor. Öyle olduğuna eminim.

Şu sıralar Nibelung destanını okuyorum. Ondan önce de iki şövalye romanı okudum: Parzival ve Gudrun. Ortaçağ gerçekten de heyecan verici!

Hoşçakal
Nora

Not: Umarım yakında görüşürüz!

Essen, 29 Kasım 1994

Sevgili Nora,

Bugün üniversiteden çıkıp son mektubunu -bu arada mektubun için teşekkür ederim- kahveye götürdüğümde çok huzursuz bir havayla karşılaştım. Uzun zamandır kahveye uğramamıştım, herkes büyük bir sabırsızlıkla senden haber bekliyordu. Giambattista'nın senin koruyucu filozofun olduğunu pek çoğu duymuştu, tabii zavallı adamın bir sürü düşünür tarafından kıskanıldığını ve bu kıskançlıklara katlanmak zorunda kaldığını sana söylemeliyim -sanırım herkes onun bu sıfatına gıptayla bakıyor. Jean-Jacques bir ay boyunca Giambattista'nın başının etini yemiş, Tom da her fırsatta ona sırtında kanatları çıkıp çıkmayacağını sorup duruyor –gerçek bir koruyucu filozof dış görünüşü bakımından da koruyucu meleklere benzemeliymiş. Görüyorsun düşünürlerin de insani zaafları var, hem de nasıl. Benim de bir gün koruyucu filozof olacağımı düşünmen beni çok sevindirdi. Ölümümden sonra bundan daha güzel bir iş yapabileceğimi düşünemiyorum -ama ne yazık ki sen o zaman koruyuculuğunu üstlenemeyeceğim kadar büyümüş olacaksın. (Ama

ben nasıl olsa birkaç yıl daha yaşamayı umuyorum, bu nedenle öbür dünyada bu görevi başkasının üstlenmesi iyi bir şey.)

Nepal'in şöförleri için söylediklerin kahvede hemen tartışılmaya başladı. Bana söylendiğine göre kendisi düşünür olmayan ama bir düşünür tarafından kahveye davet edilen Lawrence adlı zarif bir Amerikalı şunları söyledi: "Nora gerçekten akıllı! Yasalar ve kurallarla yaşamanın mutlak değil, yaşama seçeneklerinden birisi olduğunu kavramış - karşılıklı alışverişler de toplumsal sorunları çözebilir pekâlâ. Eğer Nora bu düşünceyi gelişim kavramıyla birleştirirse 'Yasa ve Düzen' ahlakının da bireyin ve türün tarihinde ileri bir aşama olduğunu görecektir. Ama yine de bu çocuğun beni huzursuz edecek denli sorgulayıcı olduğunu itiraf etmeliyim. Ona bir tartışmacı olarak hayranlık duydum, ama onu bir araştırma nesnesi olarak gördüğümde sorunlarla karşı karşıya kalıyorum. Onun felsefe yapma biçimi benim kurduğum teoriye hiç de uymuyor. Ya benim teorim yanlış ya da Nora diye birisi yok."

Bunun üzerine Tom yüksek sesle gülüp: "Asıl sen ve bizler yokuz! Ama çoğu yetişkin böyle düşünüyor - Nora'nın çocuksuluğu ise kendini Vittorio'nun onun önüne koyduğu her şeye inanmasında gösteriyor. Eminim Noel Baba'ya da inanıyordur!" dedi.

Tam o sırada kapı açıldı ve içeri Noel Baba girdi! Tom'un ağzının nasıl aşağı doğru sarktığını gördüm, öylesine şaşırmıştı.

"Tom" diye seslendi Rene. "Bu seni çok şaşırttı, değil mi? Bütün söylediklerin çürütülmüş oldu böylece. Ama asıl sorun senin kendi var oluşuna karşı argümanlar getirmiş olman, her ne kadar bunun farkında olmasan da. Kendin üzerine düşünmeyi ne zaman öğreneceksin?"

Bu arada Noel Baba sakalını çıkarmıştı (çünkü takma bir sakaldı bu), böylece hepimiz onu tanıdık: Diogenes. "Çocuklar, çocuklar" diye iç çekti. "Biraz abartmış olabilirim ama bu toplumun tüketiciliği çılgınlık derecesinde. Az önce Karstadt'taydım, satın alma deliliğini yakından gözlemleyebilmek için Noel Baba kılığına girdim. Çocukların da kendilerini bu eğilime kaptırmış olmaları çok korkunç -bilseniz nelere sahip olmak istiyorlar, üstelik sınıf arkadaşlarının o nesnelere sahip oldukları gerekçesiyle. Müzik seti, walkman, cep telefonu- istekleri bitmek tükenmek bilmiyor. Hele CD çalarlara bayılıyorlar! Yaşlı ve iyi yürekli Platon bir konuda çok haklı: Kitle iletişim araçları iletişim biçimlerini de büyük ölçüde belirliyor. Kitap gerçek diyaloğu geri plana itti, CD çalar ise canlı müziği ve onu dinlemek için yapılan ön hazırlıkları. Eskiden Bach'ın Matthaeuspassion'u yalnızca belli dini günlerde dinlenirdi, yani ruhun arınmasından sonra insanlar kendilerini bu müziğe verirlerdi. Ama artık bugün herkes bu müziğin bir kısmını kahvaltı ederken ya da gazete okurken ya da müzik marketlerde dinleyebiliyor, istediği anda da kapatıyor."

"Beni özellikle üzen" diye kafasını salladı Augustinus "Noel bayramından geriye kalan tek şeyin bu tüketim çılgınlığı olması. Hıristiyanlık bizi hazcılığa tutsak olmaktan kurtarmıştı; oysa din bugün armağanlara ve bu armağanların şık paketlerine indirgendi."

"Ah, acaba Avrupa, sorunlarını çözmeyi, özellikle de yaşam standartını sınırlamayı başarabilecek mi?" diye sordu İsviçre aksanlı bir adam. (Kahvede fazla İsviçreli olmadığı için hemen dikkat çekmişti) "Hegel'in ilerlemeyle ilgili iyimserliği 20. yüzyıl sonrasında pek naif kaldı!"

"Jakob" dedi Immanuel. "Hegel'i elbette eleştirebilirsin, ama çocukları da yüreklendirmek lazım, siz karamsarlar

durumu zorlaştırmaktan başka bir işe yaramıyorsunuz. Sizlerin kehanetleri beklentiye dönüşebilir, bu da çok tehlikeli. Eğer insanın umudu kalmazsa çaba da sarfetmez. Oysa bizi tehdit eden tehlikeler karşısında uyanık olmalıyız, özellikle de istediğimiz her şeyin aslında istemeye değer olmadığını bilmeliyiz. Sanırım kendimize verebileceğimiz en güzel Noel armağanı isteklerimizi istenmeye değer olanla sınırlamak olacaktır - tabii bu da azla yetinmek ve mutlu olmak demek. Daha alçakgönüllü bir yaşam tarzı isteyebileceğimiz en değerli şey."

"Batı Avrupa için geçerli olmamakla birlikte bugün insanlığı savaşların ve hastalıkların tehdit etmesi korkunç bir şey değil mi? Evet, Batı Avrupa bu tehlikeyi yaşamıyor ama bu tehlikeye yol açan onun teknolojik başarıları." dedi bana tanıdık gelen bir ses. Sesin geldiği yöne baktım, Hans Jonas'dı bu.

"Siz de demek buradasınız" dedim şaşkınlığımı belli ederek.

"Nerede olmalıyım?" diye gülümsedi dostça. "Arkadaşına yeryüzü cennetinin de beraberinde tehlikeler getireceğini söylemelisin. Nora'nın adalete olan bağlılığı ve bunun için çalışması çok iyi, ama iyi adına yapılan mücadele dehşete de dönüşebilir -bunun için komünizm deneyimini düşünmek yeter. Bu projenin ne denli büyük bir başarısızlığa uğradığını biliyoruz!"

"Evet sevgili dostum" diye söz aldı asil bakışlı bir adam onu İspanyollara benzettim. "Komünizm başarısız oldu, çünkü insanın günahkar yanını göz ardı etti."

"Eşeğe altın semer takmak gibi bir şey" diye homurdandı Immanuel.

"Evet" diye sözüne devam etti İspanyol. "İnsan kendi gücünü abartıp yeryüzünde cenneti kurmak istedi mi son

rahatlıkla cehennem de olabilir. Yaşamın anlamı elbette iyi uğruna mücadele etmemizde -ama kötüyü yeryüzünden topyekün kaldıramayız. Eğer bunu istiyorsak o zaman başka bir dünya gerekir bize."

"Peki bu başka dünya cehennemin dünyası mı olacak?" diye sordum. "Nora bunu biliyordur."

"Asla" dedi iri ve tiz sesli bir adam. "Öyle bir dünya Tanrı'nın iyiliği ile nasıl uzlaşabilir ki?"

"Ah Origenes" diye söz aldı yeniden Augustinus. "Bu saçmalıklarından ne zaman vazgeçeceksin?"

"Dinle Augustin, sana göre şu anda benim cehennemde kızarıyor olmam gerekirdi. Ama ben buradayım ve kendimi çok iyi hissediyorum. Demek ki cehennem yok."

"Tamam senin için yok. Senin orada bulunman konusunda yanılmış olabilirim. Ama sen de hiç kimsenin cehenneme gitmeyeceği konusunda yanılıyorsun. Gerçek kötüler nereye gidecekler peki? -tartışmaktan zevk aldığım senin gibileri kastetmiyorum tabii-"

"Sen onlara acımıyor musun? Eğer Tanrı onların kötü olmasını istediyse, onları sonsuza dek cehennem ateşiyle lanetleyemez."

"İşte yine özgürlük sorunu! Ama Noel'den önce bunu aramızda tartışmak yerine Nora'ya soralım - Judas cennette mi yoksa cehennemde mi, bakalım o ne düşünüyor?"

Evet sevgili Nora, kahvedeki herkes bu sorunla boğuşuyor! Senin yardımına ihtiyaçları var! Lütfen bana geciktirmeden cevap yaz!

Vittorio

23 Aralık 1994

Sevgili Vittorio,

Ne yazık ki henüz senin mektubuna verecek doğru bir yanıt bulamadım. Bu yüzden bu yazdığım bir tür ara mektup. Noel armağanını da henüz bitirmedim. Çok üzgünüm. Ama senin mektubun çok hoş ve öğreticiydi! Ben artık bir CD çalar istemiyorum, çünkü Diogenes ile tanıştım. (Diogenes Noel Baba kılığına girmiş ve gözlerini faltaşı gibi açmış, bir CD çalara bakıyordu. Bir yandan da elindeki gofreti yiyordu!) Diogenes'in günümüzde de fıçısında yaşayabileceğine inanıyor musun? Ben inanmıyorum!

Gelelim yeryüzü cennetine: Eğer bazı insanlar barış ve huzur getireceğim diye ortalığı cehenneme çeviriyorlarsa, barışı ve insanları iyi anlamamış demektirler. Ben yeryüzünde cennetin kurulabileceğine inanıyorum. Şimdiye kadarki başarılarımız bunu gerçekleştirebileceğimizi gösteriyor.

Hobbes için: Sevgili Hobbes, ben Noel Anne'ye inanıyorum! İnsanlar içlerinde taşıdıkları sevinçle göksel bir ruh yaratabilirler, bunu da herkes hisseder. Yoksa sen havadaki gizemleri hissedemiyor musun?! Noel Anne maddi bir varlık değil, o Noel'in ruhu. Eğer Noel'i gerçek bir biçimde kutluyor ve ondan sevinç duyuyorsak o zaman Noel Anne'yi yanımızda hissederiz. Ama ne yazık ki sana gelmez o, çünkü eğer gelseydi, Noel ruhlarını herhalde bu kadar komik bulmazdın! Ayrıca Noel Anne armağanlar veya Noel ağaçları dağıtmaz, bunun yerine sevinç saçar etrafa! Mutlu Noeller, Nora.

Vittorio, Hobbes'u görürsen lütfen ona bu kısa mektubumu ilet. Dün oyunumuzun yönetmenliğini üstlendim. Ama aynı zamanda oynadım da: Bir garson rolü. Metin

Hotti'ye ait. Her şey çok güzeldi. Sen ve ailen nasılsınız? Umarım iyisinizdir! Biz hepimiz iyiyiz ve yarın akşamı iple çekiyoruz. Yarın bana kitap, nota defteri ve bir de fotoğraf makinesi verilmesini istiyorum. Bakalım isteklerim yerine gelecek mi. Şimdi masamda oturmuş dışarıyı seyrediyorum. Hava kararmak üzere. Bugün yılın ilk karı yağdı. Ya sizde? Dün Noel Oratoryosu'na gittik. Harikaydı! Koronun son şarkısında haça baktığımda İsa'nın gülümsediğini düşündüm. Umarım gerçekten gülümsemiştir. Sana ve ailene mutlu Noeller ve mutlu bir yıl diliyorum. (Annem, babam, büyükannem ve tabii Bettina da aynı dilekleri iletiyorlar.)

Nora

Not: Opera Sevinci

Şiir

Michelangelo'nun heykelleri, dedi o,
sıradan ve gereksiz taşların içinden
çekilip alınmalı.
Bu ilke insanlar için de
geçerli değil mi?
Denebilir ki, insanların da pek çoğu yontulmamış.
Bir kütük yığını için
her zaman kaba bir balta gerekmeyebilir.

İçini titreten
trampeti duyuyor musun?
Ona kulak ver - sana bir şey söylüyor:
Eğer hiçbir kımıltı yoksa,

anla ki
yaprak kıpırdamıyor demektir.
İçselleştirme modası var her yanda;
insan kendini dinliyor ve kavrıyor.
Ama gel gör ki kendi içlerine incelikle bakanlar
dışarıya bakarken taşlaşıveriyorlar.
Ama sen daha işin başındasın ve henüz nereye gideceğini bilmiyorsun -
Yön bulmana yardım edecek bir şey var.

Trampeti duymuyor musun...

YÜREK

(Rob Carispijn'nin Hollandaca şarkı sözü)

Bu şiir çok hoşuma gitti, özellikle de Noel'de. Onu bana bir rahip verdi.

Noel 1994

Sevgili Nora!

Dün akşam beni çok sevindiren o güzel mektubunu aldım ve onu hemen aileme ve kardeşlerime okudum, onlar da senin mektubunu tam bir Noel mektubu olarak algıladılar. Hobbes'a, Noel Anne'ye inandığını yazman çok hoşuma gitti. Bu kinik, aynı zamanda bir maço olmalı. Ona Regensburg'da henüz rastlamadım; bence bugünlerde ortaya çıkmayı pek tercih etmiyor. Ona rastladığımda birkaç şeker

vermeyi düşünüyorum - onları çok beğendim. Çok teşekkürler! Armağanını yetiştirememiş olman hiç önemli değil - düşünmüş olman bile yeterli, zaten Ocağın başında büyük bir ihtimalle görüşebileceğiz.

Sizin akşamınız nasıl geçti? Umarım güzel geçmiştir! Biz çok hoş bir akşam geçirdik, armağanı az ama ruhu yoğun bir Noel akşamı. Bugün bizim gotik kiliseye gittim. Koro çok güzeldi. Eski vitray pencereleri, gülümseyen melekleri ve meleklerden haber alan utangaç Meryem'i ve görkemli mihrabıyla bu üç kubbeli yapıya, ışıklar söndüğünde "Kutsal Gece"nin melodileri yayılmaya başladı. Renkler ve sesler arasındaki uyum şaşırtıcıydı. Sende de bazen renkler ses, seslerse renk çağrışımı uyandırmaz mı? Sanki tek tek duyu organları arasında gizemli bir bağ var. Ama vaaz fazla etkileyici değildi - ayrıca Yuhanna İncili'nin girişini okuduktan sonra bir şeyler söylemek pek o kadar kolay değil. Kilise mensupları çok çabuk politize olabiliyorlar; gerçi Hıristiyanlığın yaşamımızın her alanına olduğu gibi, politikaya da uzandığını göstermek elbette önemli, ama iyi önerilerde bulunmak istiyorsak, sosyolojik bilgilerimizin de sağlam olması gerekir. Katoliklerde vaaz o kadar da önemli değil, ama ne olursa olsun böyle görkemli bir toplantı insanı çok etkiliyor.

Kilisenin, insanın akıldışı yönlerine seslenmek için çabalamasını çok makul buluyorum; yoksa o yönlerimiz günü geldiğinde bizden intikam alıyor. Eve dönerken her zamanki gibi Bismarck Meydanı'ndan geçiyordum. Tam o sırada, Dominiken kilisesine koşar adım gitmekte olan çıplak ayaklı bir adam gördüm. "Bu, Diogenes gibi fıçıda yaşamıyor ama yine de bu havada üşüteceği kesin. Ona Noel armağanı olarak aldığım çoraplardan birkaç tanesini vermeliyim" diye düşündüm.

Ona doğru yaklaşıp: "Peder, üşüteceksiniz" dedim.

"Merak etme, ben alışkınım" diye yanıtladı. "Soğuk hava beni gençleştiriyor - hatta hep genç tutuyor" diyerek bana göz kırptı.

Bu zayıf adamı bir yerden tanıyordum. Bana okul yıllarımı anımsatmıştı. Acaba öğretmenlerimden birisi miydi? Mahçup bir ifadeyle gülümsedim ve onu tanımış gibi yaptım.

"Sizi yeniden görmek ne kadar hoş. Emekli oldunuz mu? Yoksa ders vermeye devam ediyor musunuz?"

"Ders vermeye devam ediyorum - öğretim sadece bana ait olarak kalmamalı. Ama piskoposluktan çoktan ayrıldım; artık bu göreve devam etmiyorum."

Piskopos mu? Bizim okulda hiçbir piskopos ders vermedi diye geçirdim aklımdan. Adam deli miydi yoksa? O sırada bana yeniden göz kırpıp: "Göz kırpma bende bir tik değil, tam tersine, sen beni şimdiye kadar göz kırparken görmedin hiç. Gece gündüz beni hiç kapanmayan gözlerimle, varlığı izlerken görüyorsun."

İşte o zaman olduğum yerde donup kaldım - bu, Albertus Magnus'du, eski Regensburg Piskoposu, okulumuzun önündeki heykelinin yanından belki binlerce kez geçmiştim.

"Ooo Albert, seni hemen tanıyamadığım için bağışla beni!"

"Evet" dedi. "Bundan çok daha kötülerini de bağışladım, hem de yalnızca Noel'de değil. Üzülme, insan yalnızca görmeyi beklediklerini tanır, itiraf etmeliyim ki, benim ortaya çıkışım biraz sürpriz oldu."

"Haklısın, ama yine de bir düşünür olarak insan sürprizlere hazırlıklı olmalı. Neyse, seninle karşılaştığıma çok sevindim. Keşke bugün kilisede sen vaaz vermiş olsaydın."

"Ama şimdi sen de din üzerine yapacağım bir tartışmaya katılabilirsin. Bir randevum var..."

"Farabi ile mi?"

"Hayır, bu çok basit kaçar. Bugün Lao Tse ile konuşacağım. Beni kilisede bekliyor. Sen de gel."

Küçük kiliseye girdiğimizde kel kafalı bir Asyalı, yüzüne yayılmış gülümsemeyle bize doğru geliyordu.

"Albert, yanında arkadaş mı getirdin? Siz batılılar hep tartışmak istersiniz değil mi! Bugün sizin kilisenizde Tao'nun İsa ile ilişkisini düşündüm. Ama sonunda ben çocuk İsa'ya bakan Lao Tse'miyim, yoksa Lao Tse'ye gülümseyen çocuk İsa mıyım, karıştırdım.

"Evet Lao Tse, bizim yaşamla kurduğumuz ilişki, senin kurduğun ilişkiden daha farklı. Bilsen piskoposken ne işlerle uğraşmak zorundaydım! Bu da benim yoğunlaşmama engel oluyordu, ancak yoğunlaşmanın yanısıra adaleti sağlamak da bizim görevimiz, bunu da ancak eylemde bulunarak örgütleyerek ve yöneterek başarabiliriz."

"Ama ben, eylemsizlikle kendimi koruyorum" diye gülümsedi Lao Tse. "İnsanın büyüklüğü eyleminden değil, etkisinden gelir. O, Tao ile olan bütünselleşmesini etrafına saçar, o zaman da bir şey yapmasına gerek kalmaz."

"Önemli bir kişiliğin çevresine yaydığı enerjiyi ben de çok etkileyici buluyorum, zaten Noel'i de bu yüzden kutluyoruz."

"Evet belki sen kutluyorsun, ama sen hep gençsin, yine de ölüsün, yedi yüz yıllık bir ölü. Bayram ışıklarıyla donatılmış kentlerinize ve hediye almak için dükkanlara akın eden insanlarınıza baktıkça pek çoğunun, çocuk İsa'nın yaydığı ışığı hissetmediğinden kuşkulanıyorum. Batılılar örgütlenme yeteneklerini keşke biraz da sefaletin azalması için kullansalar - oysa bu yeteneklerini başkalarının sıkıntıları karşısında koz olarak kullanıyorlar. Albert, sana uzun zamandır kafamı kurcalayan bir soru sormak istiyorum: Siz Hıristiyan teologlar,

önemli gerekçeleriniz olduğunu düşünerek, başka dinler karşısında Hıristiyanlığın üstünlüğünü kanıtlamaya çalıştınız, öyle değil mi?"

"Evet, çünkü sizinkinden farklı olarak bizim dinimizin temelinde, Antik Yunan felsefesi var. Bizim dinimiz, başlangıcından bu yana Logos'a yönelik - çocuk, Logos'un maddeleşmiş halidir."

"Olabilir; ama Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu durumu gerçekten olumlu mu buluyorsun?"

"Hayır hayır" diye salladı Albert kafasını. "Tam tersine berbat buluyorum. Bugünkü Avrupa materyalizmi Hıristiyanlığın köklerinden öylesine uzak ki. Tarihin içinden geçen dostlarım, yani kahvedeki dostlarım bana Ortaçağdaki Hıristiyanlıkla, ondan önceki en eski Hıristiyanlık arasında da büyük fark olduğunu söylüyorlar. Yine de Ortaçağ Hıristiyanlığıyla bugünkü dünya arasındaki fark korkunç boyutlarda."

"Tamamen öyle. Gelelim benim soruma: Kendi diniyle bu denli gurur duyan ve kendini insanoğlunun gelişiminin doruk noktası olarak gören kültürünüz nasıl oldu da hırslı tüketicilerin egemen olduğu bir toplum yaratabildi? Ateizm kitlesel bir olgu olarak yalnızca Batıda var - bizim ülkemizde yani Çin'de ise ateizm, Batıdan gelen ithal bir yaklaşım. Hıristiyanlığın temelleri üzerinde nasıl oldu da ateist bir toplum yükselebildi?"

"Ahh" diye iç çekti Albert. "Keşke soruna bir yanıt verebilseydim! Yeniçağın başında Hıristiyanlık dünyaya yayılmaya başladığında, ben de bir süre onun büyük bir zafer kazanacağına inandım. Oysa bugün kitle iletişim araçlarının, Hıristiyan Batı kültürünü tanıtma biçimleri, beni çok rahatsız ediyor. Çevre kirliliği konusunda ciddi endişelerim var."

"Siz Hıristiyanlar, Tanrı ve doğayı birbirinden kopardınız."

"Hayır Lao Tse, bugünkü durumun kaynağı bu değil. Benim için de doğa Tanrı ile içiçe, hatta doğa Tanrısal; ama yine de Tanrı ile bir ve aynı değil. Onları özdeşleştirmek, insanın elinden doğayı aşarak Tanrı'ya ulaşma olanağını almak demek. Ne senin düşündüğün gibi Tanrı doğayla özdeş ne de benden sonraki bazı teologların benimsedikleri gibi Tanrı-doğa ilişkisi iradi. Tanrı'nın aklı kendini doğanın düzeninde gösteriyor, ama onu aşıyor."

"Evet ama siz Avrupalılar kendinizi doğanın bir parçası olarak görmediğiniz için, her şeyi değiştirmek ve hiçbir şeyi olduğu gibi kabul etmemek gereksinimi içindesiniz."

"Elbette, ama bazı şeyler değiştirilmek zorunda. Adaletsizlikler önünde susalım mı? İnsanların daha iyi yaşaması için çaba harcamayalım mı?"

"Elbette bütün insanlara yardım etmeliyiz. Ama temel gereksinimler doyurulduktan sonra 'dur' diyebilmeliyiz. Oysa sizin kültürünüz bu konuda yeteneksizliğini yeterince gösterdi."

"Baştan alalım: Eleştirilerinde haklısın. Ama bu, bana bugünkü durumun nasıl oluyor da Hıristiyanlığın içinden doğduğunu açıklamıyor. Biz Hıristiyanlar için Tanrı kendini tarihte gösterdiğinden, çözülmemiş bir soruyla karşı karşıyayım: 'Hıristiyanlığın' çözülmesi olarak adlandırılabilecek tarihsel dönemde, Tanrı neyi amaçlamıştı?"

"Belki de Hıristiyanlık geçirdiği bu bunalım sonucunda daha alçakgönüllü olmayı öğrenmeli. Tanrı'nın başka dinlerde de kendini gösterdiğini ve insanlığın barış içinde birlikte yaşamak adına yeni bir adım atması gerektiğini kavramalı. Yine de senin beni artık bir dinsiz olarak görmeyip, benimle tartışmayı kabul etmen önemli bir ilerleme."

"Evet" diye gülümsedi Albert. "Bu bir yanıt olabilir. Ama yine de pek çok nokta karanlıkta kalıyor."

"İyi ki öyle! Eğer bütün sırlar çözülmüş olsa hayat çok sıkıcı olmaz mıydı? Bir yandan bu çağda yaşamak zorunda olan ve dünyayı gözlemleme şansına sahip olmayan, olsa olsa kahvelerde oturup küçük kızlarla ve genç profesörlerle konuşan insanlara acıyorum; ama öte yandan da onlara imreniyorum. Çünkü içinde yaşadıkları çağ olağanüstü heyecan verici, insanlığın önünde duran temel görevlerden birisi, kültürlerimizin birbiriyle tanışması. Bugün bizi tehdit eden bütün yüzeyselliklere, farklı kültürler arasındaki korkunç çatışmalara rağmen, kültürlerarası iletişimin kalıcı sonuçlar doğurabileceği umudu var.

"Evet, bizim dinimiz de kaynağını, Yahudiliğin Antik Yunan düşüncesiyle karşılaşmasından alıyor. Yüzyıllara yayılan ve Platon'un yanısıra Aristoteles'i de Hıristiyanlıkla uzlaştırmaya çalışan bir karşılaşma..."

"Bunun, senin başarın olduğu biliniyor sevgili Albert! Acaba Uzakdoğu düşüncesini Hıristiyanlıkla uzlaştıran bir başka Albert çıkacak mı tarihte?"

"Bunun için çocuk İsa'ya dua edelim."

Böylece ikisi de, öküzle eşeğin arasında gülümseyen çocuk İsa'ya döndüler. Kilisenin içi çok soğuk olduğu halde yüreğim sımsıcaktı, bir süre sonra oradan çıkıp eve döndüm.

Bu güzel bir Noel karşılaşması değil mi? Sevgili Nora, sana mutlu bir yıl, keskin bir görü ve düşgücü diliyorum.

Vittorio

3 Ocak 1995

Sevgili Vittorio,

Mektubun için çok teşekkür ederim; gerçekten Noel'e uygun bir mektuptu, anlattıkların seni Albert Magnus ve Lao Tse ile küçük bir kilisede buluşmanı aşıyor, bu daha büyük bir buluşma!

Şu anda teyzemin evindeki rahat odamdayım. Hava biraz önce karardı, ama karın beyazlığı hâlâ seçiliyor. Düşünsene kar neredeyse bir metre. Buraya geldiğimizden beri, yani cumartesiden bu yana, yağdı bu kadar kar. Hepimiz biraz dinlenmek istiyoruz. Annem, Bettina ve ben biraz üşüttük, ayrıca burnum çok tıkalıydı. Ama şimdi daha iyiyim.

Noel'i çok güzel geçirdik. Papazımız güzel bir vaaz verdi, sonunda bütün lambalar söndürüldü ve yalnızca Noel ağaçlarının ışıkları kaldı; sonra hep bir ağızdan şarkı söyledik. Gerçekten de çok güzel vakit geçirdik. Sonra bir süre çocuk İsa'nın (bizim çocuk İsa'mız da çok güzel) önünde dua ettik ve buz gibi havada eve döndük. Evde çay içerken annemin bize okuduğu öyküyü dinledik. Saat yedi sularında Noel şarkıları söylemeye başladık, sonra annemin çalışma odasındaki çanın sesini duyduk: Ve kapı açıldı, büyük bir hayranlıkla o harika Noel ağacına baktık. Armağanlarımız yerde ağacın çevresindeydi. Ooo Vittorio, CD çalar istemediğim ve annemle babama bunu açıkça söylediğim halde, onlar yine de bana bir tane almışlar! Tabii bu hiç de fena değil, tam tersine. Ama bunun yanı sıra bana bir sürü kitap ve yeni bir yatak geldi. (Büyükannem, büyükbabam, teyzelerim ve amcalarımdan da pek çok armağan aldım, ama şimdi bunlar o kadar önemli değil.) Ayrıca sen de bize opera

biletleri gönderdin! Bunun için çok çok teşekkür ederim.

Yılbaşımız da çok güzel geçti. Umarım seninki de öyle geçmiştir. Yeni bir yıla girdiğimiz için sevinçliyim. (Yeni yıl iyi başladı.) Umarım Noel yeni yılda insanların yüreklerindeki yerini alır ve onlara eşlik eder.

Şimdi gelelim Albertus ve Lao Tse'nin kaygılarıyla sorunlarına:

Hıristiyanlığın temelleri üzerinde neden ateist ve egoist bir toplumun geliştiği gerçekten de basit bir soru değil. Sanırım böyle bir toplum aşağıda sıraladığım nedenlerden dolayı ortaya çıktı:

1. Hıristiyanlık, gündelik hayatla pek bağdaşmıyor, üstelik çağımızla hiç bağdaşmıyor. Bu yüzden Tanrı'nın varlığını unutuyoruz, çünkü Hıristiyanlık, örneğin İslamiyet gibi O'nu gündelik ritüellerle bize anımsatmıyor.

2. İnsanlık pek çok araştırma yaptı. Artık dünyanın nasıl oluştuğunu, her şeyin nasıl geliştiğini ve birbirleriyle ilintilerini biliyoruz. Belki de bazılarımız Tanrı'yı düşünemiyor bile artık; bunun yerine her şeyin bilimsel olarak açıklanabilir ve dünyanın oluşumunun bir rastlantı olduğuna inanıyor.

3. Özellikle Hıristiyanlık, bireyi ön plana çıkardığı ve onu doğadan üstün gördüğü, yeryüzünün efendisi ilan ettiği için, pek çok insan da kendini Tanrısal bir varlık sanma yanılgısına düşüyor olabilir?!

Teknolojik çağda Tanrı'nın planlarının neler olabileceği de bir sorun. Ben Tanrı'nın bizimle ilgili planlar yaptığını düşünmüyorum, ama onun bir isteği olduğuna inanıyorum. Çünkü Tanrı dünyayı insanlara bıraktı, böylece bizler çetin bir yol katederek yeryüzü cennetini kurmak zorundayız. Deyim yerindeyse O bize dünyayı armağan olarak sundu ve yeryüzünde belirleyici güce sahip değil. Ancak O'na *seslendiğimizde* yardım edebilir bize.

İşte bu nedenle kendi yolumuzu kendimiz bulup, bugünkünden daha iyi bir dünya yaratmak zorundayız. Tanrı'nın yanımızda olduğunu, ama bizi yönetmediğini bilerek.

Bu çıkış yollarından birisi, Doğu dünyası ve onun diniyle ilişki kurmak. Bunu gerçekleştirmemiz belki, sadece para kazanmak için hırslı bir biçimde kendini iş dünyasına teslim eden Avrupa insanına dur diyebilir. Hatta nasıl ki Hıristiyanlık, Yunan, Roma ve Yahudi dinlerinin bileşiminden oluştuysa, çağımızda da yeni bir din ortaya çıkabilir. Bu defa da, bu bileşim Hıristiyanlıktan ve Uzakdoğu düşüncesinden doğabilir. Yeni bir din, büyük olasılıkla beraberinde savaşları da getirecektir, çünkü kendi dinlerine ortodoks bir biçimde bağlı olan ve yeniliklerden hoşlanmayan insanlar var. Ayrıca Asya düşüncesi yalnızca Konfüçyus ve Tao'dan ibaret değil, Budizm de bu düşüncenin bir parçası. Ancak bu dinler çoktanrılı olduklarından, Hıristiyanlıkla ne ölçüde bağdaşacakları da bir sorun...

Sizler Avrupa'nın ve buna bağlı olarak da Hıristiyanlığın etkinliği ve araştırma merakı üzerine de konuştunuz. Yanılmıyorsam, Albertus ve Lao Tse bu teknolojik ilerlemeyi çok düşündürücü buluyordu. Ama onları tam olarak anlayamıyorum. Eğer bununla, zaten zengin olan Avrupa için sürekli yeni araçlar üretip çevre felaketleri olasılıklarını artırmak yerine yoksul insanlar için çalışmayı kastediyorlarsa onları anlıyorum.

Ama tabii araştırma ve buluş yapma anlamındaki etkinliğin ilkesel olarak çok iyi bir şey olduğunu düşünüyorum! Teknolojik buluşlar yapmamış olsaydık hâlâ taş devrindeki avcılar ve toplayıcılar gibi yaşıyor olurduk. Ayrıca araştırmasız bir yaşam çok sıkıcı olurdu. Biz insanlar içimizde merak duygusu taşıyoruz, bu duygunun da bazen çok olumlu sonuçları olabiliyor. İnsan etkinliğinin engellenmemesi gerektiğine inanıyorum, ama bu etkinliğin amacını bilmek zorundayız.

Bu yüzden yerimizde saymak yerine iyi şeyler adına daha da etkin olmalıyız ki, pek çok şeyi değiştirebilelim.

Diogenes beni bir kez daha ziyaret etti. Sanırım benim de artık bir CD çalarım olmasına çok kızmadı. Ona çay yaptım, ama o yine su istedi. Bana elimden su içmeyi öğretti.

Şu sıralar 18. yüzyılda yaşamış olan Friederike Caroline Neuber'in biyografisini okuyorum.

Yakında seni göreceğim, operada!

Yakında görüşmek üzere hoşçakal
Nora!

Essen, 11 Ocak 1995

Sevgili Nora!

Mektubun tahmin edebileceğin gibi beni yine çok sevindirdi. Eminim Albert ve Lao Tse de bu mektubunu görebilselerdi benim gibi sevinirlerdi. Aslında mektubunu onlara göstermek istiyordum, ama başıma yine garip bir şey geldi. Dün senin mektubunla kahveye koştururken, birden yolumu kaybettim. Kızgınlık ve umutsuzlukla çevreme bakınırken bir bankta oturan üç adam çarptı gözüme.

"Özür dilerim" dedim. "Yolu karıştırmış olmalıyım, Ölü Ama Hep Genç Kalan Filozoflar kahvesini bulamıyorum, oysa buralarda olması gerekirdi. Siz nerede olduğunu biliyor musunuz acaba?"

Üç adam benim bu nazik soruma kahkahalarla güldü. Bu yaptıklarını hiç dostça bulmadım ve bu üçlüye daha dikkatli baktım. Birinin üstünde antik döneme, birinin üstünde yüzyıl başına ait bir giysi, sonuncusunun üstünde ise bir

İskoç eteği vardı. Giysilerdeki bu farka karşın yüz ifadeleri benziyordu - hem sıkıntılı hem de neşeliydi yüzleri.

"Sinekler eninde sonunda kavanozdan çıkmanın yolunu buldular" dedi yüzyıl başına aitmiş gibi görünen adam, aksanından Avusturyalı olduğu belliydi.

"O kadar basit değil Ludwig. Kahve artık yok, üstelik bunun belli bir nedeni de yok."

"Nasıl yani?" diye sordum onun sözünü keserek, bundan çok rahatsız olmuştum. "Değişimlerin her zaman bir nedeni vardır; hiçbir şey öyle nedensiz ortadan kalkmaz."

"Öyle mi? Neden olmasın?"

"Bir sabah güneş doğmasa şaşırmaz mısın?"

"Sanırım şaşırmama fırsat kalmaz, çünkü güneşin doğmaması yaşamın sona erdiği anlamına gelir. Ama eğer hâlâ hayattaysam itiraf etmeliyim ki şaşırırım tabii -sevdiğim bir alışkanlığın ortadan kalkmış olması şaşırtır beni. Ama sonra kendime şöyle derim: Güneşin şimdiye kadar doğmuş olması gelecekte de doğmak zorunda olduğunu göstermez."

"Haklı olabilirsin" diye karşılık verdim. "Ama yine de deneyimlerimize güvenmek zorundayız!"

"Deneyimlerimiz mi?" diye alay etti benimle. "İnsanın gelecekle ilgili deneyimi olamaz! Sen şu ana kadar güneşin her sabah doğduğu deneyimini yaşadın. Ama yarın da güneşin doğup doğmayacağı konusunda bir deneyimin olamaz. Geleceğe ait deneyimleri bugünden nasıl öngörebilirsin ki?"

"Evet, belki bu gece kozmik bir felaketin güneşi yok edeceğini bilemem, ama bu yok olmanın bir nedeni olmalı. Bu da doğa yasalarına göre gerçekleşir."

"Doğa yasaları mı? Doğa yasaları olduğunu söyleyen kim? Bununla zamanı aşan bir şeyi kastediyor olmalısın."

"Elbette..."

"Ama burada da bir sorunla karşılaşıyoruz. Bugün doğa yasası dediğimiz şeyin yarın da var olacağını düşünmemiz için en ufak bir neden yok. Doğa yasaları da tıpkı senin kahve gibi ansızın yok olabilir."

"Ama sürekliliği olan bir geleceği hesaba katmazsan gelecekle ilgili planlar da yapamazsın. O zaman bildiğimiz yer çekimi yasalarının geçerli olmayabileceğini düşünerek rahatlıkla kendini bir gökdelenden aşağı atabilirsin. Bana öyle geliyor ki doğa yasalarının değişmeyeceği inancı geleceği sürekli hale getiriyor."

"Herhangi bir duruştan yana veya ona karşı olan argümanlar mı olmalı ille de?" diye söze karıştı antik dönem giysileri içindeki adam.

"Olmamalı mı?"

"Bak dinle, her argüman bir varsayıma dayanır."

"Öyle."

"Bu varsayımı gerekçelendirmeyebilirsin, o zaman keyfi olur, buna da hemen bir karşı varsayım getirebiliriz ya da bu varsayımı gerekçelendirirsin. Bu durumda ortaya yine gerekçelendirilmesi gereken bir varsayım daha çıkar ve bu sonsuza dek böyle gider. Bir varsayımı başka bir varsayımla kanıtlayabilirsin, bu varsayımı da bir öncekiyle: Ama bu her şeyin kanıtlanabildiği bir döngüdür. Yani gerçekten sağlam argüman yoktur. Ayrıca iyi bir argümanı kötüsünden ayırt eden ölçütlerin olmalı. Ama bu defa da ölçütü meşrulaştırman için argümanlara ihtiyaç duyarsın. Kısacası umutsuzca o çemberin içinde dönüp durursun."

"Bunu anladığıma pek emin değilim..."

"Bense anlamadığına eminim," diye sözümü kesti Avusturya aksanlı adam, "Yalnızca 'teğet geçerek' anladın."

"Nasıl yani?"

"Söylemek istediğim şu: Toplamanın ne olduğunu biliyorsun, değil mi?"

"Tabii"

"Onu bütün sayılar için kullandın mı şimdiye kadar?"

"Bu olanaksız. Ben sonlu bir varlığım ve sonlu bir zaman diliminde yaşıyorum."

"Tamam. Diyelim ki 100000'den büyük olan iki sayıyı şimdiye kadar hiç toplamadın. Senin birdenbire 101000+103000= 5 demen şimdiye kadar gerçekleştirdiğin bütün toplama işlemleriyle çelişmez, tabii eğer böyle bir toplama işlemini, 100000'den büyük sayıların toplamı daima 5'dir olarak tanımlıyorsan."

"Şaka yapıyor olmalısın, tıpkı bazen arkadaşım Nora'nın keyfi yerinde olduğu zamanlarda yaptığı gibi."

"Çok ciddiyim."

"Ciddiyeti nasıl tanımladığına bakar. Çünkü eğer haklıysan, sabit anlamlar yok demektir, o zaman da anlaşmamız olanaksızlaşır."

"Acele etme. Ben de aslında ötekilerin yaptığından farklı bir şey yapmıyorum."

"Öyle!" diye söze karıştı üçüncü adam. "Alışkanlıklarımızı sürdürmeye bayılıyoruz. Yer çekimi yasasına inanmak ve toplama işlemini belli bir biçimde tanımlamak gelenekten başka bir şey değil. İnsan doğasında miskinlik öylesine güçlü ve derin ki."

"Her şey töre, her şey gelenek..." diye şarkı söylemeye başladılar.

"Cehennem üçlüsü gibisiniz," dedim. "Sanırım bizim var oluş anlayışımıza aykırı düşen bir biçimde varsınız."

Bu sözler ağzımdan çıkmıştı ki, üçü de arkalarında en ufak bir iz bırakmadan yok oldular! O sırada yolun sonunda az önce aradığım bizim kahveyi gördüm! Ama artık geç olmuştu, çünkü başka bir yere gitmem gerekiyordu ve üçlüyle yaptığım tartışma çok yoğun geçmişti. Çok yorulmuştum ve zor tartışmalara katılacak gücüm kalmamıştı.

Nora, sen bu üç adamın tezleri hakkında ne düşünüyorsun? Ben önemli şeyler söyledikleri izlenimine kapıldım, ama öte yandan da benimle dalga geçtiklerinden kuşkulandım doğrusu. Sen ne düşünüyorsun?

Yeni yıla böyle komik bir mektupla başladığım için üzgünüm, ama bu başıma geleni sana anlatmadan edemedim - benim görevim sana gerçeği anlatmak, yalnızca gerçeği.

Nora'ya en içten sevgilerimle
Vittorio

11 Şubat 1995

Sevgili Vittorio,

Eğlenceli ve ilginç mektubun için çok teşekkürler. Biliyor musun, kafam çok karıştı ve bazen ne düşünmem gerektiğini bilemedim! Uzun zaman yazmama nedenim de bu. Bu üç garip adamın sıkıntılı yüz ifadelerini gerçekten gözümün önüne getirebiliyorum: bulamadığımız ve saygı duymadığımız bir gerçek olmaksızın yaşam hüzünlü ve anlamsız olsa gerek. Ve tabii "kuru"! Böyle bir yaşam çok sıkıcı. Ben bir gerçek olduğuna inanıyorum, sanırım sen de benim bu inancımı fark ettin. Yani sonsuza dek sürüp gidecek olan düşüncelere ve Tanrı'ya inanıyorum. Matematik bunun için iyi bir örnek: Thales olmayan bir şeyi değil olanı buldu. Bu da insanların ideleri ve aralarındaki ilintileri ortaya çıkardıklarını gösteriyor, öykü yazdıklarında ya da resim yaptıklarında da öyle. Ama o zaman da yazgımızdan kurtulamıyoruz, çünkü ancak idelerin gölgesini bulabiliyoruz. Yoksa öyle değil mi? Bilemiyorum.

Bu arada "Gerçek yoktur" deyişi kendi kendini çürütüyor: Eğer hiçbir şey gerçek ve doğru değilse, o zaman bu düşünce de gerçek ve doğru değil. Bu durumda da kısır döngü başlıyor.

Vittorio sen kahveyi neden bulamadın? Belki o kadar şaşırdın ki, bu üç adamın düşünceleri seni yutuverdi?

Eğer bu sorunun yanıtı evetse, bunu çok iyi anlıyorum! Ama sonunda ayakların tekrar yere bastı, öyle değil mi? Kahve birden beliriverdi!

Evet, bu üç adam dünyayı, seni ve beni oldukça sarstı! Yazık ki epey etkililer, çağımızda bu kadar çok ateist olmasının bir nedeni de bu olsa gerek - çünkü eğer hiçbir gerçeğe inanmıyorsak Tanrı'ya da inanmıyoruz demektir!

Ama sen bu üçlünün önemli bir şeyler söylüyor olabileceğinden söz ediyorsun, bununla ne kastediyorsun?

Bunun üzerine biraz düşündüm ve aklıma şunlar geldi: Eleştirel olmak istiyorsak belki onlara kulak vermeli ve her şeyi olduğu gibi kabul etmemeliyiz (güneşin doğduğunu, yaşadığımızı, dünyanın güneşin çevresinde döndüğünü vs.) Ama ben de her şeyin bir nedeni olduğunu düşünüyorum, bu çok açık! Çünkü ideler varsa, onların bir de nedenleri var. "Sonuçları" ise zamanın ve mekanın içinde beliriyor. İnsanlar da olgulara neden bulacak biçimde yaratılmışlar. Bu da onları hayvanlar ve bitkilerden ayırıyor. Gerçekten nedenler olduğuna inanıyorum ben, çünkü insanlar nedenleri düşünebiliyorlarsa bu onların var olduklarını kanıtlıyor.

Ludwig "Sinekler kavonozdan çıkış yolunu buldular" derken ne kastetti acaba? Sorularına her zaman yanıt bulabilen düşünürlerin sonunda çıkış yolunu bulduklarını ve artık doğa yasaları olmadığını bildiklerini mi söylemek istiyor? Ne söylemek istiyor acaba?!! Sen anladın mı? Sözlüğümü bir kez daha karıştıracağım.

Şu sıralar Rönesans ile çok ilgileniyorum! Çok güzel bir dönem. Descartes gibi heyecan verici düşünürler de o dönemde ortaya çıktı. Biliyor musun, iki gün önce başıma ne geldi. Sana anlatayım:

Ormanda gezerken pek çok çiçeğin (örneğin karçiçekleri) açtığını gördüm ve bu çok hoşuma gitti. Kuşlar cıvıldıyordu ve ağaçlar tomurcuklanmıştı. Her yer yemyeşildi. Güneş ışınları ağaçların dalları arasından sızıyor ve yerde oynaşıyorlardı. Bir yandan yürüyor bir yandan da hayranlıkla bu manzarayı seyrediyordum. Tam o sırada siyah saçlı bir adamın bir ağaç kütüğünde oturduğunu ve büyülenmişcesine karçiçeklerine baktığını gördüm. Onun oturduğu yerden manzaranın çok güzel göründüğünü düşündüm ve ben de kütüğün üstüne oturdum, zaten çok yorulmuştum. Adamın üstünde bana komik gelen rengarenk bir giysi vardı, kafasını kaldırıp bana "Burada karşılaşmamız ne hoş Nora!" dedi.

"R" harflerini İtalyanlar gibi yuvarlayarak söylüyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse adımı söylediğinde irkilip şöyle bir yerimde doğruldum. Ona dikkatle baktım, tarihin içinden gelen insanlarla karşılaşma "deneyimim" olduğu için kendime onun kim olabileceğini sordum. Sonra birden aklıma geldi - o ancak...

"Özür dilerim, emin değilim ama, acaba siz Petrarca mısınız?"

"Evet doğru! Tam üstüne bastın. Nora bana rahatlıkla 'sen' diyebilirsin. Nasıl olsa beni tanıyor sayılırsın, ben de seni iyi tanıyorum!"

"Haklısın! Söylesene burada ne işin var? Sen İtalya'da yaşıyordun."

"İki ülkenin doğasını birbiriyle karşılaştırmak çok ilginç oluyor."

Evet onu iyi anlıyorum, Petrarca'yı! Bir süre daha

sohbet ettik, ama sonra benim yoluma devam etmem gerekti. Biliyor musun, ilkbahar mevsimi Rönesans'a çok uygun! Kışın karını (ortaçağ) eritip dizginsizce çiçek açıyor ve durmadan yeni şeyler "keşfediyor", tıpkı yeryüzünde yeni yeni çiçeklerin ortaya çıkmış olması gibi. Tarih dersinde İtalya'da Rönesans adlı bir ödev sunacağim. Eminim sen de bana çok yardımcı olursun.

Mektubumu burada bitiriyorum, onu sana vermek için aşağı ineceğim.

Nora

Essen, 16 Şubat 1995

Sevgili Nora,

Senin yanında, bana verdiğin mektubu okuyor olmaktan olağanüstü bir sevinç duydum. Senin ve ailenin yanında geçirdiğim o güzel gün için yürekten teşekkürler! Bu sabah hemen kahveye gittim, bu defa onu bulmakta hiçbir güçlük çekmedim. Kahve oldukça boştu, ama şansım varmış ki Sokrates'e rastladım ve hemen onun masasına oturdum.

"Sokrates" dedim. "Nora'yı anımsıyorsun değil mi?"

"Nora'yı anımsamak mı? Nasıl unutabilirim ki? Francesco'nun yaptığına bir baksana! Masaya bak!"

Bir de ne göreyim? Geçen ilkbaharda masanın üzerine kazıdığı başka bir isimle, "Laura"yla, oynamış ve onu NORA yapmıştı.

"Ama bu çok ayıp. Masalara isim kazımak ve sonra da onları değiştirmek. Sadakatsizlik bu..."

"Bu kadar sert olma Vittorio" dedi Sokrates. "Bak

ilkbahar geldi, Rönesans insanları da ilkbahar insanlarıdır. Üstelik dostumuzda İtalyan kanı var. Ayrıca ağzının tadını iyi biliyor!"

"Yine haklı çıktın." diye karşılık verdim ona. "Sokrates sen de Nora'nın hayranlarındansın. Bana sorduğu bir soruyu yanıtlamamda yardım eder misin? Geçenlerde senin de tanıdığın o üçlüye rastladım. Benim ve Nora'nın kafasını fena halde karıştırdılar. Ama Nora'nın asıl ilgisini çeken ona, bu adamların önemli şeyler söyledikleri izlenimine kapılmış olmamı dile getirmem oldu. Ama bu izlenimden öte bir şey, onun ne olduğunu dile getirmem için bana yardım etmelisin. Sen kendine özgü bir düşünürsün: Bazen kuşkucu olabiliyorsun, ama bazen de kuşkucuları sert bir dille eleştiriyorsun, en azından Platon'un diyaloglarında öyle - bilmem Platon seni gerçekten olduğun gibi yansıttı mı."

"Şöyle diyelim: Platon, benim kişiliğim ve düşüncelerimin bazı yönlerini çok iyi kavrayıp onları idealize etti, bazı yönlerimi ise pek dikkate almadı. Benim hakkımda yazdıklarının önemli olup olmadığı ya da yazmadıklarının temel özelliklerim olup olmadığı kişiliğimin nasıl tanımlandığına bakar. Bunu tanımlayacak olan ise sensin. Ama şunu göz ardı etme: öğrencilerim içinde en dahiyene düşünebilen kişi Platon'du (belki biraz fazla soyluydu ve kesinliklere düşkündü; ama yazar olarak da düşünür olarak da bir dahiydi o.) Onun bu özellikleri beni anlatırken hem avantaj hem de dezavantaj. Ama ben ne olursa olsun onunla gurur duyuyorum."

"İşte bunu anlayabiliyorum! Ama o bir kuşkucu olmadığı için Nora'nın sorusuna onun değil senin yanıt vermeni istiyorum."

"Yanıt mı? Benim yanıtlarım yok ki. Yalnızca sorularım var."

"Tamam kabul. İyi sorular sormak da çok önemli bir şey, o zaman sorular soran o eski doğurtmacı yönteminle

küçük bir çocuğun sorusuna yanıt vermemi sağlayabilirsin. Sor bakalım!"

"Sen ve Nora iki idealist olarak gerçeğe inanıyor musunuz?"

"Elbette."

"Ve tabii dünyada olup biten her şeyin bir anlamı olduğuna inanıyorsunuz, değil mi?"

"Tabii."

"Sence kuşkuculuk önemli bir olgu mu peki?"

"Sanırım öyle. Antikiteden çağımıza, Yunanistan'dan İskoçya'ya kadar kuşkucularla karşılaşıyoruz hep."

"O zaman kuşkuculuğun bir anlamı olsa gerek. Sen ne diyorsun?"

"Nasıl yani?"

"Düşünsene, biraz evvel olup biten her şeyin bir anlamı olduğunu söylemedin mi?"

"Evet."

"Peki bundan kuşkuculuğun da bir anlamı olduğu sonucu çıkmaz mı?"

"Korkarım ki haklısın."

"Korkmana gerek yok. Doğru öncüllerin sonucu da doğrudur, doğrudan ve gerçekten korkmamak gerekir. Eğer siz iki idealist haklıysanız, kuşkuculuğun da gizli bir anlamı olsa gerek."

"Ne gibi?"

"Bunu hiçbir şey bilmeyen bana mı soruyorsun? Bu anlamı kendin bulmalısın."

Sokrates öyle muzip gülümsedi ki, doğrusu biraz kızdım.

"Sevgili Sokrates, beni aptal mı sanıyorsun? Bilmek için yanıp tutuştuğum pek çok şeyi bilemediğim için aptal olabilirim. Ama senin aptalı oynadığının ve benden daha fazla bildiğinin farkındayım! Karşımda benden daha akıllı birisinin olduğunu kavrayamayacak kadar aptal değilim."

"Zaten benim (görünürdeki) kuşkuculuğumun amacı nedir ki?"

"Tamam bana yanıt vermek istemiyorsun. Yanıtı kendim bulmalıyım."

"Peki neden kendin bulmalısın?"

"Çünkü insan kendi bulduğu bir şeyi daha iyi anlar, aklında tutar ve içselleştirir."

"Kuşkuculuğun anlamı hakkında sen neler düşündün peki?"

"Öyle görünüyor ki, kuşkuculuk eğitimle ve gelenekle kazandığımız inançlarımızı sorgulamamızı ve sonra da onları özgürce temellendirmemizi sağlıyor, böylece inançlarımızı içselleştirebiliyoruz."

"Tamam bunu biliyoruz. Ama kuşkuculuk yalnızca sorduğu sorular ya da ortaya attığı savlar bakımından mı önemli?"

"Ne demek istediğini tam olarak anlayamıyorum."

"Kuşkucu yalnızca sorular mı sorar? Yoksa bazen ortaya örneğin 'Gerçek ve kanıtlama yoktur' gibi savlar da atar mı?"

"Tabii atar, ama yanlış olan da bu savlar zaten."

"Onların yanlış olduğunu biliyor musun, yoksa buna yalnızca inanıyor musun?"

"Biliyorum, çünkü kuşkucu gerçeğin varlığını tartışıyorsa kendisiyle çelişiyor demektir; demek ki onun söylediğinin tam tersi geçerli oluyor!"

"O zaman senin inancı aşan bilgin kuşkucu bakışın çelişkisi üzerinde temelleniyor?"

"Öyle de denebilir."

"Peki kuşkucular olmasaydı gerçeğin varlığını nereden bilecektin?"

"Ah Sokrates işte şimdi beni çok utandırdın. Bilgimi kuşkuculara borçlu olmam acınacak bir durum. Ama yine de şimdiye kadar söylediklerimin beni bu sonuca getirdiğini görüyorum."

"Benim neden bazen kuşkucu olduğumu, bazen de kuşkuculuğu eleştirdiğimi şimdi belki daha iyi anlıyorsundur. Kuşkuculuğun içinden geçerek bir sınav verdim ben; ancak kuşkuculuğun yardımıyla inançtan bilgiye adım attım."

"Oh Sokrates bunu enine boyuna düşünüp Nora ile tartışmalıyım."

"Belki Nora her şeyi anlayamaz" dedi arkamızdan gelen tanıdık bir ses. Dönüp baktığımda Giambattista'yı gördüm. "Koruyucu bir filozof olarak gelişim yasaları hakkında birkaç söz söylemeliyim. Nora henüz kuşkuculuğun anlamını kavramaya hazır değil. O daha bir çocuk ve inançlarıyla yaşıyor. Ancak yakında adım atacağı erinlikle birlikte şimdiye kadarki inançlarından kuşku duymaya başlayacak. Kendi yaşındaki bütün gençler gibi bir bunalım dönemi geçirecek. Ama üç nedenden dolayı bu bunalımın onu çok sarsmayacağını umuyorum - hatta tam tersine bu sınavı başarıyla vereceğine inanıyorum. Birincisi Nora daha derin bilgi edinmek için kuşkuculuğun gerekli olduğunu anladı. İkincisi inançlarının çoğu doğru, bu da onun şansı. İnançlarından ve ailesinden, çok kapalı bir yapının içinde yaşayan başka çocuklar gibi fazla uzaklaşmayacaktır; öğrenmesi gereken yalnızca görüşlerini daha derinlemesine temellendirmek. Ve üçüncüsü ben her zaman onun yanında olacağım - koruyucu filozofu olarak onun gelişimini izleyeceğim. Her ne kadar o üçlü kafasını karıştırdıysa da dünyaya olan temel güveni sarsılmamalı."

Sence bu da bir şey değil mi Nora? Yaşamın beraberinde getireceği ve onu ilginç kılacak bütün güçlüklere rağmen unutma ki, dünya güzel ve sen onun güzelliğine gelişmekte olan kişiliğinle katkıda bulunmalısın.

İçten Sevgiler
Vittorio

16 Mart 1995

Sevgili Vittorio,

İşte nihayet sana yazıyorum. Yarın okula da gitmeyeceğim, çünkü nezleyim. Kafa karıştırıcı güzel mektubun için çok teşekkür ederim! Mektubun beni çok sevindirdi, onu (her zaman yaptığım gibi) defalarca okudum. Sana hemen geçenlerde başıma geleni anlatmak istiyorum! Birkaç gün önce çalışma masamda oturmuş –her şeyden habersiz– senin mektubunu okuyordum. Balkon kapısı açık duruyordu. Tam kuşkuculuk üzerine düşünürken birden birisi sırtıma hafiçe dokundu ve: "Ah Vittorio'nun mektubunu okuyorsun demek! Yazısını çözebiliyor musun bari artık?" dedi.

İrkilerek arkama döndüğümde karşımda Giambattista'yı gördüm!

"Giambattista! Buraya gelmen ne kadar hoş! Annem ya da babam mektupları bana birkaç kez yüksek sesle okurlarsa Vittorio'nun yazısını çözebiliyorum; bazı kelimeleri okuyamasam da en azından ne olduklarını tahmin ediyorum!"

"Senin koruyucu düşürürün olarak arada bir uğramam gerekir sana. Ayrıca bugün burada olmamın özel bir nedeni var: Seni davet etmeye geldim! Bugün bizim kahvenin avlusunda küçük bir parti var, senin de orada olman çok hoş olur diye düşündüm. Ne dersin?".

"Bu harika"

"Tamam! O zaman hemen üstüne seni kolayca tanıyamayacakları bir şeyler giy! Yoksa konukların en az yarısı çevreni sarıverir ve sana rahat vermezler. Kalın bir şeyler giy ki üşütme; çünkü uçacağız."

Hemen kalın bir ceket giyip başıma bir eşarp bağladım. Sonra Giambattista ile elele tutuşarak evlerin üzerinde

uçmaya başladık, kahveye daha doğrusu kahvenin avlusuna doğru yol alıyorduk. Yolda Giambattista bana: "Söyle bakalım Nora, kuşkuculuk hakkında ne düşünüyorsun?" diye sordu.

"Teorik olarak kuşkuculuğu önemli buluyorum. Senin, Sokrates'in ve Vittorio'nun söylediklerini anlayabiliyorum. Ama öte yandan inancımı yitirmenin nasıl olacağını da düşünemiyorum. Belki görüşlerim değişecek, ama sezgilerimi yitirmek, bütün çocuklar gibi benim de bayıldığım masallardan ve söylencelerden vazgeçmek çok zor geliyor bana."

"Evet, seni anlıyorum. Ama unutma ki zaten bazı inançları bir kenara bırakmak hiç de iyi bir şey değil. Hatta tam tersine, insan çocuksu becerilerini elden geldiğince korumalı. Çünkü ancak onların yardımıyla gelişebilir ve yetişkin olabiliriz. Biliyor musun, bu gelişim yalnızca bireyler için değil, topluluklar için de geçerli. Antik Yunanı düşün: Onlar önce çocukluk dönemini yaşadılar, tanrılara inanıp mitolojiyi yarattılar vs. Sonra zenginlerin ve güçlülerin egemenliği çıktı tarih sahnesine, kahramanlar döneminde köleler ve yoksullar onlar tarafından ezildiler. Tabii ne yazık ki kadınlar da! Ama sonra bu alt sınıflar harekete geçti: Köleler içinde bulundukları durumu ve onlara anlatılanların doğruluğunu sorguladılar. Böylece kuşkuculuk doğdu. Ve sonunda olgunlaşma dönemi olan felsefe, edebiyat vs. çağı başladı."

Başımı evet anlamında salladım. Sonra ona: "Giambattista, peki ben şu anda hangi dönemi yaşıyorum?" diye sordum.

"Emin değilim ama kahramanlar dönemi olabilir!"

Bir süre konuşmadan devam ettik yolumuza. Sonra ben: "Belki de kuşkucu olacağım zamanları heyecanla bekliyorum! Giambattista senin anlattığın gelişim bütün dünya için geçerli mi?"

Giambattista benim sorumu duymamış gibiydi, çünkü: "Bak, nehrin öbür kıyısında (bkz. 1. Mektup) birileri toplanmış bile. Avluya indiğimizde kahvenin bir kısmını görebileceksin!" diye seslendi bana.

Süzülerek aşağı indik. (Uçarak gelmemize kimse şaşırmadı.) Giambattista avludaki arka masalardan birine oturmamızın daha iyi olacağını söyledi, çünkü böylece düşünürlerin beni tanıma riskini azaltmış olacaktık. Oturduktan sonra Giambattista ikimize de sıcak çukulata söyledi. O gün şölen olduğu için su içilmiyordu. Yavaş yavaş bütün konuklar geldi, herkes ateşli tartışmalar yapmaya başlamıştı bile. (Hatta bazıları kavga ediyordu.) Yalnızca düşünür mertebesine ulaşmış olanların değil, aynı zamanda gençlerin de orada olduğunu farkettim. Kahvenin avlusundaydık ne de olsa. Sonra -kulaklarıma inanamadım ama- Einstein'nın (!) keman çalacağı söylendi. Önce Mozart'tan birkaç sonat ve sonra da meşhur bir çocuk şarkısı. Ve işte sade giysileri, komik yüzü, bembeyaz dağınık saçlarıyla Einstein. Çocuk şarkısını çalarken kulaklarının da müziğin ritminine ayak uydurarak sallandığını gördüm.

Kulaklarını istediği gibi oynatabiliyordu! Bunun üzerine ötekiler de onun yanına gidip kulaklarını oynatmaya başladılar. Ben de onların yanına gidebilmeyi çok isterdim, ama Giambattista bunun çok riskli olduğunu anımsattı tekrar.

"Ama bu çok aptalca!" diye geçirdim içimden. Einstein yüzümdeki tatsız ifadeyi görmüştü galiba. Her neyse, verdiği küçük konserden sonra bizim masaya geldi. Giambattista ve ben ona övgü dolu sözler söyledik; ama tam o sırada o benim yüzüme dikkatle bakıp sonra da "Nora!..." diye bağırdı.

Ama sözlerinin devamını getiremedi, çünkü Giambattista eliyle onun ağzını kapadı. "Olay olsun istemiyoruz" diye açıklamada bulundu Einstein'a.

İkisi bir süre sohbet ettikten sonra Giambattista bana: "Nora şu sıralar ne okuyorsun? Koruyucu filozofun olarak bunu bilmek hakkım!" diye sordu.

"J. Gaarder'in 'Kartların Sırrı', Platon'nun 'Quo vadis?' ve 'Phaidon'nunu okuyorum."

"Güzel, güzel. Demek 'Phaidon'u okuyorsun! Sokrates'in ölümü, evet, evet..."

"Sokrates nasıl da korkusuzca o zehiri içiyor, hayran kaldım. Ölene kadar idealist kalmış olması ne büyük bir şans! Yoksa kendisinin ölümsüz ruhuna inanmazdı! Ruhlarının da bedenleriyle birlikte yok olduğuna ve kısa bir süre sonra da unutulacaklarına inanan insanlar çok kederli olmalılar." dedim.

Albert de benim bu fikrime katıldı: "Evet,haklısın! Ben de ölümden korkmuyordum. Ve gördüğün gibi korkmak için de bir neden yok, çünkü burada güzel bir biçimde yaşamaya devam ediyorum. Gerçi sadece ruh olarak, ama olsun."

"Sokrates sezgisel olarak ölüm sonrasının güzel olduğunu bildiği için mi, yoksa bunu akılla temellendirdiği için mi ölümden korkmuyordu?" dedim.

"Sanırım ikisi birden!" dedi Giambattista.

Sen bu konuda ne düşünüyorsun Vittorio? Sonra da "Hans Christian Andersen'in ölüm ve ölümsüz ruhu konu alan bir masalını biliyorum. Çok sevdiğim bir masaldır o." dedim.

Biraz daha oradan buradan sohbet ettik, artık eve dönmeliydim. Giambattista ile yeniden uçarak odama döndüm. Senin bu şölene gelememiş olmana üzüldüm, ama galiba Kore gezin yüzünden çok yoğunsun?

Biliyor musun, coğrafya öğretmenim biz insanların maymundan geldiğini söylüyor! Böyle düşünen daha pek çok insan var. Sen de buna inanıyor musun? Ben bundan

pek emin değilim, çünkü ilk insanlar maymunlara benzeseler de insanların akılları ve ruhları vardı, öyle değil mi? Ruh basit bir biçimde gelişmiş olamaz! Sen ruhların gelişebileceğini düşünüyor musun?

Pencereden dışarı baktım şimdi, çok yağmur yağıyor. Damlalar hızla düşüyor. Ayrıca çanlar da çalıyor. Havada ve çevrede görkemli bir şeyler kol geziyor sanki! Gökyüzünde bir martı süzülüyor... Bazen öyle anlar oluyor ki, tıpkı şu an gibi, o zaman bütün bu gördüklerimin çok büyük bir şölen hazırlığının göstergeleri olduğunu düşünüyorum... Ama bununla ne demek istediğimi ben de tam olarak bilmiyorum.

Şimdi hemen mektup kutusuna gideyim ki, yarın mektubum senin eline geçebilsin. Belki senin için "bugün" oldu bile! Ben ve ailem sana Kore'de güzel günler diliyoruz! Döndüğünde bana orayı anlatacak mısın?

Herkesten Selamlar
Nora!

Seul, 27 Mart 1995

Sevgili Nora!

Ertesi gün Kore'ye uçmak için Paris'ten döndüğümde senin mektubunu aldım ve çok sevindim. İlk UNESCO toplantısını düzenleyenlerin de felsefe hakkındaki düşüncelerini onaylıyor mektubun: Felsefe yalnızca yetişkinlerin eline bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir! Pek çok önemli düşünürün konuştuğu Paris kongresinde ünlü filozof Michel Serres'e birkaç soru yöneltme şansını elde eden ilkokul çocukları da vardı. En önemli soru sekiz yaşlarında bir kız çocuğundan

geldi: "Dünya neden olduğu gibi de, başka türlü değil?" Serres bu soruyu şöyle yanıtladı: "Dünya başka türlü de olabilir, sen yaşlandığında senin de katkınla dünyanın şimdikinden farklı olmasını yürekten diliyorum!"

Sen olsan bu soruyu nasıl yanıtlardın? Ve bu filozofa hangi soruyu sorardın? (Soru sormak da en az soruları yanıtlamak kadar önemli.)

Evet, ben yaklaşık bir haftadır Uzak Doğu'dayım. Bu yorucu ama kesinlikle kaçırmak istemediğim bir deneyim oldu. İlk defa Avrupa dışında olup da modernleşme sürecini başarıyla tamamlayan bir ülke gördüm, Kore birkaç on yıl içinde gelir dağılımının oldukça adil olduğu bir refaha düzeyine ulaşmış. Doğu Asya dışında Avrupa dışında kalan kültürlerin bunu başaramamış ya da en azından böyle başaramamış olması da dikkate alındığında bu durum daha da şaşırtıcı, üstelik bunun üstesinden gelemeyen diğer kültürler Avrupa kültürüne daha yakınlar: İslam dünyası tek tanrılı ve Yunan kültürünü alımlamış bir dünya; Hintlilerle ise dil akrabalağımız bile var. Buna karşılık Avrupa'yı Doğu Asya'yla bağlayacak pek az şey var - yine de bu kültür çevresi pek yakında dünyanın merkezini ele geçirip Avrupa endüstrisinin mirasını çiğneyip geçecek. Bir yandan bu ülkenin başarısı beni memnun etti, Hindistan'da olduğu gibi korkunç bir sefaletle karşılaşmadım burada. Öte yandan da insan belli bir rahatsızlık hissediyor: Bütün dünya büyük bir Avrupa ya da Amerika haline gelirse ekolojik olarak çökebilir, ama sonuç bu olmasa bile modernleşme süreci insanın ruhunda büyük yaralar açabiliyor.

Sevgili Nora, sen yetişkin olarak da ruhundaki çocuksuluğu hep koruyacaksın, ama bunu bütün insanlar ve kültürler başarabilirler mi acaba? Bu konuda kaygılarım var, dünyanın Tanrısal yani çocuksu dönemindeki ateşini yitirdiği bir

noktaya gelmesi çok kötü olur. Belki de bütün kültürlerin aynı hızla ve aynı etkide gelişme göstermemesinin nedeni budur. Yani akıl çağında pek çoğunun yitirdiklerini yedekte tutma kaygısı. Dün Hoo Nam'ın beni götürdüğü yeniden kurulmuş bir Kore köyü beni oldukça üzdü ve düşündürdü. Hoo Nam bana çocukluğundaki dünyanın işte böyle olduğunu, oysa şimdilerde Seullülerin köpek ya da tavuk görmek için başkentlerini terkedip en az bir saat yol katetmek zorunda olduklarını anlattı. Birkaç bin yıl ayakta kalabilen bir dünya otuz yıl içinde eriyip gitmiş. Bunu düşünmek sence de insanın tüylerini diken diken etmiyor mu? Her ne kadar insan Sokrates gibi ruhun ölümsüzlüğüne inansa da bir insanın ölümü çok üzücü, ama bir yaşam biçiminin ölümü daha da sarsıcı. Senin bu konudaki düşüncen nedir?

Yine de Kore gökdelenleri, arabaları ve bilgisayarlarıyla modern bir ülke değil yalnızca. Koruyucu filozofunun o güzel nehir benzetmesi gibi, kültürlerin de geleneği koruma özelliği var. Şamanlar hâlâ Kore toplumunda önemli bir rol oynuyor (Hoo Nam ile birlikte birkaç gün önce ünlü bir kadın kahine gittik); asansörlerde 4 sayısı yok, bunun yerine şans getirdiğine inandıkları bir harf var, uzak Doğu'da 4 sayısı ölümü simgelediği için insanlar bu sayıdan korkuyorlar. İnsanlar arasındaki ilişki Avrupa'ya göre çok daha fazla seremonilere dayanıyor; profesörlerin önünde büyük bir saygıyla eğiliyorlar. Kullandıkları dil de ilişkilerinin niteliğini ve sosyal konuma nasıl önem verdiklerini açıkça gösteriyor. "Evde değil mi?" gibi bir soruyu "Evet, evde değil" ya da "Hayır, evde" olarak yanıtlıyorlar, yani olgunun kendisine yönelik cevap vermek yerine konuştukları kişinin sözlerini tekrar ediyorlar. Sözlü sistemlerinin kategorileri de çok ilginç, bunlar bize çok yabancı. Bizde de örneğin "sen" ve "siz" arasında fark var, ama kime söylersek söyleyelim şöyle bir cümle bizde değişmez: "masa

küçük". Buna karşılık Kore dilinde bu cümledeki yüklem konuşulan kişiye göre değişiyor. Sen dil ve düşünce ilişkisi hakkında neler düşünüyorsun?

Seul'e uçarken Çin'den geçtik. Hava çok bulutlu olduğu için Pekin'i göremedik, ama Şangay'ı gözlemleyebildim. Büyük bir nehrin kıyısında dev bir kent, aşağıdaki insanların telaşı yukarıdan bile hissedilebiliyor. Bence Çin de modern bir refah ülkesi olacak.

Doğu Asya'nın modernleşmeye neden bu kadar yatkın olduğu sorununu düşünürken birden gözlerime inanamadım. Uçağın penceresinden dışarı bakarken kanatta yaşlı bir Çinlinin oturduğunu gördüm! Aman Tanrım, umarım aşağı düşmez diye geçirdim aklımdan. Dehşete düşerek yanımda oturan yolcuya döndüm, ama onun da aynı yöne baktığını, fakat hiç tepki göstermediğini farkettim. Yeniden dönüp uçağın kanadına baktığımda yaşlı Çinli bana göz kırptı. Tamam, bir filozof! Sonunda durumu kavramıştım. Nora Giambattista ile birlikte havada süzülürken ben ne yazık ki gerçek bir uçağa binip hava kirliliğine katkıda bulunuyorum. Oysa gerçek düşünürler öldükten sonra tıpkı çocuklar gibi tekrar uçabiliyorlar, uçaklardaki yolcularla konuşmak istediklerindeyse metal kuşların kanatlarına oturmaları yetiyor.

Bu arada Çinli kendini işaret etmiş ve ben hemen onun kim olduğunu anlamıştım. Bu Konfüçyus'tu ve Uzak Doğu mucizesinin temelinde kendi felsefesi olduğunu söylemeye çalışıyordu.

"Bu gelişimden memnun musun?" diye sordum ona.

"Aile varlığını korudukça bu gelişime karşı değilim -hatta tam tersine ondan yanayım; çünkü bu gelişme bizi dünyaya tanıtıyor."

"Ama ben pek çok bakımdan karşıyım bu gelişmeye" diye söze karıştı birden başka bir Çinli, onu yeni farkediyordum. Konfüçyus'un tam arkasında oturuyordu. "Kuyuları

bile pek berbat bulmuyorum ben -oysa bugünkü dünyada söz etmeye değer ne var? Bütün bu makinalaşmayla birlikte insan yüreğinin de makinalaştığını görmüyor musunuz? Tao'nun düşünceleri nerede kaldı?"

"Dschuang Dse, yani teknolojikten tamamen vazgeçmemiz mi gerekiyor? Eğer bu sorunun yanıtı hayırsa, nereye kadar gitmeliyiz, sınırlarımız nerede bitmeli?"

"Bu çetin bir soru Vittorio, onu ancak kısmen yanıtlayabilirim. Ama yine de suyun ve dağın güzelliğini artık hissetmiyorsan, artık bir çocuk gibi sevinemiyorsan, çok ileri gitmişsin demektir. Seul'deki güzel manzaranın tadını çıkar. Hem Nora'yı düşün, hem de Nora gibi düşün, o zaman belki uçağa binmeni haklı çıkarabilirsin."

Ona insanın maymundan gelip gelmediği konusunda ne düşündüğünü soracaktım (insanın doğaya bağlılığının bir işareti olarak bu tezi fena bulmayacağını tahmin ediyorum), ama tam o sırada inişe geçtik, Dschuang Dse ve Konfüçyus elele tutuşarak uçağın kanadından atladılar ve doğuya Japonya yönüne doğru uçmaya başladılar.

Sevgili Nora, umarım hepiniz iyisinizdir, özellikle de tatlı büyükannen, yürekten sevgilerimle...

Vittorio

27 Mayıs 1995

Sevgili Vittorio,

Biliyor musun, şu anda nerede oturuyorum? Tam iki kumulun arasında. Çimenlerin arasından denizi görüyor ve

onun sesini duyuyorum. Sular çekiliyor. Gökyüzü gri, yalnızca tam denizin üzerinde biraz mavilik görünüyor. Kıyıda birkaç kişi yürüyüş yapıyor, bir tanesinin köpeği var. Ufukta gök ve deniz birleşiyor. Burası çok güzel bir yer. Denizin ortasında küçük bir ada. Deniz buradan sonsuzmuş gibi görünüyor, çünkü insanın gözü son noktayı seçemiyor. Ama burada neredeyse hiç ağaç yok; bundan pek hoşlanmadım tabii. Şimdi hafif bir yağmur başladı. Yazmaya içeride devam edeceğim. Sen biraz daha iyileştin mi? Umarım öyledir, geçmiş olsun dileklerimi iletiyorum! Pazartesi eve döneceğiz, birkaç günlüğüne bize gelebilirsin belki. Gözlerindeki rahatsızlıktan dolayı okuyamadığın için canın da sıkılmaz bizde, ben sana istediklerini okurum. Ama gelirken Leibniz çevirisini de getir, çünkü Fransızca bilmiyorum henüz. Vittorio, eski bilgisayarında küçücük harflerle çalışmakla düşüncesizlik yaptın galiba. İnsan kendine bakmalı biraz, çünkü Tanrı bedenimizi bize armağan edip ona can verdi, onun başka bir eşi yok üstelik!

Mektubum geciktiği için özür dilerim. Ama inan yapacak çok işim vardı, hâlâ da var. Yine de mektup yazmaya devam etmek istiyorum. Vittorio acaba bana mektuplarını bilgisayarda yazman mümkün mü? Ya da rica etsem biraz daha okunaklı yazabilir misin? Çünkü yazını okumak gerçekten çok zor, mektuplarını bu yüzden tek başıma okuyamıyorum.

Gelelim Kore'ye: Evet, bir kültürün ölmesi çok üzücü. Ama bir insanın ölümü bir kültürün ölümüyle karşılaştırılabilir mi bundan pek emin değilim. Çünkü kültür eninde sonunda insanların yarattığı bir şey. Ayrıca Kore'nin gösterdiği ilerlemenin, yani eski kültürden tekniğe geçişin çok da kötü olduğunu ve eski zamanlara dönülmesi gerektiğini sanmıyorum. Çünkü eski kültürler de yetkin değil. Çağımızın

sapa bir yol olduğu söylenemez, çünkü o zaman bütün öteki dönemleri de sapa yol saymak gerekir, çünkü hiçbiri tam olarak isteklerimize uygun değil. Bence geriye dönmeyi istemek yerine yeniden başlamalı, yeni davranışlar ve bakış açıları geliştirmeliyiz, öyle değil mi? Çünkü biz idealistler, her şeyin bir anlamı olduğunu düşünüyoruz. Vittorio, kültürün ruhu da bence yaşamaya devam ediyor! O, insanlara bir şeyler verdi ve biz onun üzerine yeni şeyler kurduk.

Belki de dünyada üç büyük gelişim aşaması gerekliydi. Tanrılar Çağı, Kuşku Çağı ve Olgunluk Çağı. Hangi ülkenin olgunluk çağında olduğunu bilemiyorum. Çünkü olgunluk demek sentez yapmak demek, yani iyi bir şey... Belki de bu sentezin gelmesini bekliyoruz ya da onu kendimiz yapmak zorundayız.

Bana dilin mi düşünceyi yoksa düşüncenin mi dili etkilediği konusunda ne düşündüğümü soruyorsun. Sanırım Kore'de düşünce dili etkiliyor. Ama şimdi aklıma böyle olmayan bir ülke gelmiyor. Sen öyle bir yer biliyor musun? Uçağın kanadında oturan iki düşünürle karşılaşman çok heyecanlıydı. Ben daha çok Tschueny (yazdığın adı tam olarak okuyamadım) gibi düşünüyorum.

Konfüçyus'un aileyi teknoloji ve çevre kirliliği konularından daha önemli bulmasını anlamıyorum. Evet, aileye neden bu kadar önem veriyor? Bana bunu açıklayabilir misin? Bir de teknolojinin sınırları üzerine tartışmışsınız. Tschueny doğayla ilgili güzellik duygumuzu yitirdiğimiz anda bu sınırın çekilmesi gerektiğini düşünüyor. Ama ben bunu pek yeterli bulmadım; çünkü o zaman örneğin ormanları hâlâ güzel buluyorsak, her gün uçağa da binebiliriz. Ama doğayı da düşünmek zorundayız, o zaman da zaten bazı şeyleri kendiliğimizden yapmayız. Annem iki hafta sonra sunmak üzere bu konuyla ilgili bir çalışma hazırlıyor, neden çevreyi korumak

zorunda olduğumuzu ve insanların buna nasıl ikna edilip harekete geçirilebileceğini anlatacak. Bu konuyu geleceğimizi belirlediği için çok önemli ve ilginç buluyorum. Biliyor musun bir arkadaşımla birlikte bir klüp kurmak istiyoruz. Üyelerimizi yaşamın ne kadar güzel ve değerli olduğunu henüz fark etmemiş arkadaşlar arasından seçeceğiz, böylece onlara görmedikleri bir şeyi göstereceğiz. Ona çevre klubü diyoruz; özellikle de yağmur ormanları ve o çevrede oturanlar için çalışacağız. Aynı zamanda zengin tüketicileri de eleştirmeyi amaçlıyoruz.

Bu defa tam değil de "yarım" bir filozofa rastladım. Adada beyaz sakallı, biraz öfkeli gözlerini saklayan gür kaşlarıyla, yaşlı bir adamın birden yanımda belirdiğini gördüm. Bana gülümsüyordu. Tam o sırada onun Theodor Storm olduğunu anladım. Şu sıralar başka kitapların yanı sıra onun öykülerini de okuyorum, bu arada birkaç resmini de gördüm. Ama birisini tanımaya niyetimiz varsa, ille onun resimlerini görmüş olmak gerekmiyor. Her neyse, onu tanıdım, bana işaret parmağıyla kıyıdaki seddin üzerinde duran bir silueti gösterdi. Bir şey bekliyormuş gibi bana gülümsüyordu hâlâ. Daha iyi görebilmek için gözlerimi kıstım, çünkü onun kim olduğunu seçemiyordum. Sonra omuz şilktim. Ona, gösterdiği kişiyi tanımadığımı anlatmak istiyordum. Ama o parmağıyla hafifçe alnıma vurdu ve: "Gözlerini kapa Nora, o zaman onu açık seçik göreceksin" dedi.

Onun bir an aklını kaçırdığını sandım. Daha iyi görebilmek için ne zamandır insan gözlerini kapatıyordu? Ama sonra aklıma bir fikir geldi. Gözlerimi kapadım ve içsel gözlerimle onu görmeye çalıştım. İşte o zaman beyaz atlı adamı gördüm, seddin üzerinde atıyla gidiyordu. Sonra gözlerimi yeniden açtım, şimdi onu net olarak görüyordum. Atkısı arkasında uçuşuyordu. Kır atının nallarının sesini duydum.

Theodor'a gülümsedim, anlamıştım. Bence beyaz atlı adam konumuza çok uygun, öyle değil mi? Ama sonra oradan ayrıldım. Yemeğe gitmek zorundaydım ve Bettina'ya birlikte günbatımını izlemek üzere söz vermiştim.

Son zamanlarda ruhun yaşadığını değil, sonsuz bir biçimde "var" olduğunu düşünüyorum. Çünkü yaşayan bir şey gelip geçici. Ruhun da ölümden sonra biz insanlar gibi bir bilinci yok. Bu yüzden bir şeyler bilmesi de mümkün değil, o yalnızca var. Ama maddeye can katan da ruh. Yaşam, madde ve ruhun birleşmesinden doğuyor. Bu yüzden de yaşayan her şeyin ruhu var, bunların hepsi de değerli.

Bu arada birkaç hafta önce bana gönderdiğin çiçek tohumları için teşekkür etmeyi unuttum. Çok teşekkür ederim. Çiçekler henüz açmadı, ama boyları 10 cm'yi buldu. Açmalarını heyecanla bekliyorum.

Paris Kongresiyle ilgili olarak bana şunu soruyorsun: Çocukların bir düşünüre sordukları "Dünya neden böyle de başka türlü değil?" sorusuna ben ne yanıt verirdim ve ona ne sorardım.

Birinci soru için bir şeyler söylemek çok zor. Fransız filozof soruyu öyle iyi yanıtlamış ki, ekleyecek pek bir şey kalmıyor.

Belki şöyle denebilir, dünya böyle, çünkü Tanrı onu böyle yarattı. Ya da biz insanlar yaradılışın doruğu olduğumuz, aslında dünyanın sorumluluğunu taşıdığımız, ama bu sorumluluğu doğru algılamadığımız için dünya böyle. İnsan büyük gücünü sorumluluk duygusuyla kullanmalı. Ayrıca insan en gelişmiş tür ise, Tanrı için de en büyük tehlike demektir. Ama ben bir gün dünyanın daha iyi olacağına inanıyorum, bu kesin!

Biliyor musun Vittorio, sorulacak ne kadar çok soru var, hepsinin yanıtını bilmeyi isterdim. Belki sen bana iki sorumda yardımcı olabilirsin:

1. Evren sonsuz mu?

2. Zamanın sonu var mı ve cennet yeryüzüne inecek mi?

Sevgili Vittorio, tekrar geçmiş olsun! Hafta sonu bize gelsene. Bana bir arkadaşım gelecek. Onunla da tanışırsın, yorgun olmazsan ve sen de istersen sana sorular sorup üçümüz birlikte tartışınız! Eğer gelirsen eminim annem, babam, büyükannem ve Bettina da çok sevinecek. Gözlerine de merhem süreriz. Çok hoş olur! Bol bol uyur dinlenirsin. Sana kitap da okurum!

Hava kararmaya başladı. Kırlangıçlar havada süzülüyor ve her yer yeşilleniyor! Tohumlarını gönderdiğin çiçekler de öyle!

Görüşmek üzere
Nora

5 Haziran 1995

Sevgili Nora,

Mektubun ve pek çok kez dinlediğim kasetin beni çok mutlandırdı; sanırım gözlerimin iyileşmesine büyük katkısı oldu.

Özellikle insanın asıl gözlerini kapattığında belli şeyleri daha iyi göreceğini söylemen benim durumumdaki bir insan için gerçekten büyük bir teselli.

Son birkaç haftadır yaşamımda gerçekleştirdiğim iyi ya da çok iyi olmayan şeyleri düşünme fırsatını buldum, pek iyi olmayan şeylere kendime yeterince bakmamış olmam da giriyor, bu konuda kesinlikle haklısın. Ama hafta sonunu sizin

rahat ve konuksever evinizde geçirdim ve bu beni çok dinlendirdi.

Annen bu mektubu yazmak nezaketini bile gösterdi - böylece hem benim hem de senin gözlerine hizmet etmiş oldu! Çünkü annenin güzel yazısıyla hiçbir sorunun olmayacağına eminim. Ayrıca en iyi arkadaşınla tanıştığıma da çok memnun oldum. Senin yaşında, kahramanlar çağıyla birlikte mücadele edilebilecek arkadaşlar bulmak pek önemsenmez genellikle.

Yine senin yaşında Konfüçyus'un aileye verdiği olağanüstü önemin anlaşılamaması çok anlaşılır bir durum; çünkü bu yaşta insan ailenin dışına çıkmaya çalışır. Ama sen aile konusunda çok şanslısın ve ailenin en temel kurum olduğu konusunda kuşkuların olması gerekmez. Çocuk ilk kez bu kurumun içinde topluluk deneyimini yaşar, bu topluluk da tek tek bireyleri taşır.

Son mektubunda yazdıklarının pek çoğu düşünmeye değer; kültür bireylerden oluştuğu için insanı kültürden daha fazla önemsemen çok hoşuma gitti. İdealistlerin gelişmeden yakınmak yerine ona anlam vermeleri gerektiğini söylemen de aynı şekilde önemli. Modernleşme sürecinde pek çok şey sorunlu olmakla birlikte aslına bakarsan büyük bir güçten söz edebiliriz ve tehlikelerine karşın bu yolu katetmek zorundayız. Hegel bir defasında Antik Yunan dünyasıyla ilgili şunları yazmıştı: bu ülkeye ve bu duruma keşke özlem duyabilsek; ama Hegel duyabilsek diyor, çünkü başka zamanlara özlem duymaksızın içinde yaşanan zamanla barışık olmak gerektiği kanısında.

Geriye dönemeyiz, ama geleceğin daha iyi olması için çalışmalıyız, tıpkı senin kurmak istediğin klüpte yapacakların gibi. Tam olarak anlamasam da ruhla ilgili düşüncelerin çok ilginç. Seni doğru yorumluyorsam yaşam ancak ölümün

olduğu yerde vardır ve maddidir diyorsun: Bir çiçek yaşar, bir hayvan yaşar, genel olarak organizmalar yaşar; ama Tanrı'nın yaşadığını söyleyemeyiz, tabii maddesiz bir ruhun da. Söylemek istediğin bu muydu?

Dünyanın neden böyle olduğu şorusunu, Tanrı öyle yarattığı için diye yanıtlıyorsun. Ama buradan, Tanrı dünyayı neden böyle yarattı da, başka türlü yaratmadı sorusu doğuyor. Tanrı bu seçimde tamamen özgür mü? Yoksa izlediği belli ölçütler var mı? Dünyanın bugünkü durumundan insanın da sorumlu olduğunu, insanın en üstün tür olduğu için Tanrı açısından da en tehlikeli varlık olduğunu söylüyorsun. Ama eylemlerimizi eninde sonunda Tanrı'ya bağlamak istiyorsak, Tanrı insanların ne yapacaklarını önceden görmedi mi -hatta önceden belirlemedi mi-? Aslında bu seninle pek çok kez tartıştığımız ve yeniden ortaya çıkan bir sorun.

Sevgili Nora, bana yönelttiğin iki soru da kolay yanıtlanacak cinsten değil, bugün yalnızca birinciyi yanıtlamaya çalışacağım. Mekan sonsuz mudur, değil midir? Bu sorun üzerine enine boyuna düşündüm ve şu sonuçlara vardım: Eğer dünya sonlu olsaydı, onun sınırlarını bulabilirdik; ama bu defa da o sınırların ötesinde bir şey olması gerekirdi. Öte yandan sonsuzluk fikri rahatsız edici; çünkü ölçü ve düzen bozuluyor. Sizin bahçede bu sorunu düşüne düşüne gezinirken, birden ateşli bir şekilde tartışan iki adam gördüm. Birisi ötekinden en az 30 yaş büyüktü, aralarındaki şiddetli tartışmayı dikkate almazsak birbirlerine çok benziyorlardı.

"Sakin olun beyler" diye araya girdim. "Kavga etmeyi bırakın da bana neyi tartıştığınızı ve kim olduğunuzu söyleyin."

Yaşlı olan nazikçe eğildi ve kendini tanıttı: "Bolyai, matematikçi..."

Genç olan da aynı şeyi yaptı ve o da: "Bolyai, matematikçi..." dedi.

Kafam karışmıştı; bir kişilik bölünmesine tanıklık mı ediyordum? İkisi birden sanki düşüncelerimi okumuş gibi aynı anda cevap verdiler: "Hayır saygıdeğer bayım, çok daha kötü bir şeye tanık oluyorsunuz: gerçeğin bölünmesine."

Şaşırıp kalmıştım, tam o sırada yaşlı olan: "Yaşamım boyunca tek amacım vardı: Euklid geometrisini kanıtlamak. İstediğim noktaya gelemediğimi itiraf etmekte hiçbir sakınca görmüyorum; ama oğlumun benden çok ileri gittiğini söyleyebilirim."

"Ben Euklid geometrisindeki önermelerin zorunlu doğrular olmadığını gösterdim. Onlar koşut postulalar önkoşul olduğunda geçerliler. Ama başka bir postulayı kabul edersek, o zaman ortaya farklı bir geometri çıkıyor."

"Bu korkunç bir şey!" diye bağırdı babası. "Geometri keyfi önkoşullara bağlı olan bir şey olamaz. Birbirine karşıt gerçekler varsa, gerçeğin bütün saygınlığı ortadan kalkar."

Pek çok şeyin baba oğul arasındaki bu tartışmaya bağlı olduğunu görünce ben de ne yapacağımı bilemedim. "Beyler belki arkadaşım Nora'nın ilgilendiği sorunu yanıtlayabilirsiniz: Mekan sonlu mudur, yoksa sonsuz mu?"

"Büyük Euklid'in mekanlarından birisi elbette sonlu" diye karşılık verdi yaşlı adam. "Sınırlı her düzlem uzatılabilir. Her sınır keyfidir."

"Buna daha yakından bakmak gerekir." diye söze karıştı genç olan. "Mekanın zorunlu olarak sonlu olduğu aksiyom sistemlerini düşünebiliriz. Bir küre yüzeyini düşün. Geleneksel görüşe göre bu yüzey üç boyutlu bir figürün yani kürenin sınırıdır. Ama onun kaynağının iki boyutlu bir yapı, bir düzlem olduğu da düşünülebilir. Sınırları olmayan bu düzlemin üstünde hareket edilebilir, ama bu alan aslında sınırlıdır."

"Ama o zaman bu iki boyutlu bir yapı olurdu, sen mekanın iki boyutlu olduğunu mu düşünüyorsun?"

"Tabii ki değil; ama üç boyutlu mekanı küre yüzeyi gibi düşünmek lazım, sonlu ama sınırsız."

"Ama böyle bir mekan tasavvur edemeyiz." dedi babası. "Bu mümkün değil, çünkü üç boyutlu böyle bir mekan ancak dört boyutlu bir Euklid geometrisinde düşünülebilir. Oysa üç boyutlu bir yapıdan daha fazlasını tasavvur etmemiz mümkün değil."

"Doğru" diye onayladı oğul Bolyai. "Ama görümüzün, bilgi yeteneğimizin sınırı olduğunu düşünmek büyük bir yanılgı. Başka tür geometrileri de hesaba katabilmeliyiz, bu da yeter zaten."

Bu sözlerden sonra iki adam gözden kayboldular. Bu konuşma beni çok heyecanlandırmıştı.

Çünkü bir yandan, göreceleştiği zaman geometrinin güzelliğinin tehdit edildiğini düşünen babanın kaygılarını anlıyordum. Ama öte yandan senin sorununu ancak Euklid geometrisinin yardımıyla böyle zarif bir biçimde çözmüş olmamız benim açımdan çok büyüleyiciydi. Genç Bolyai'nin önerileri seni tatmin etti mi, yoksa mekan görümüzün sınırlarıyla oynamayı sen de tehlikeli mi buluyorsun? Gözlerim bu durumdayken itiraf etmeliyim ki, düşünmenin görüden bağımsız olmaması gerektiği fikri benim pek hoşuma gitti...

Gözleri şu anda pek iyi
görmeyen ama seni tinsel
olarak kavrayabilen dostun
Vittorio

10 Temmuz 1995

Sevgili Vittorio,

Mektubun için çok teşekkür ederim. Genç Bolyai'nin söyledikleri gerçekten zor anlaşılıyor. Biliyor musun, önce anlattıklardan hiçbir şey anlamadım, ama sonra enine boyuna düşündüm söylediklerini. Şimdi ne demek istediğini biraz daha iyi anlıyorum. Bazı temel varsayımların yerini başkalarının da alabileceği fikri aslında çok heyecan verici. Ama insanlığın "çatısını" kolayca "yerle bir edebileceği" için çok da tehlikeli aynı zamanda. Ayrıca böyle bir durumda birden fazla gerçek çıkar ortaya. Ben hâlâ tek bir nesnel gerçek olduğuna inanıyorum. Yoksa Tanrı da olmazdı! Belki de biz insanlar her şeyi bilemiyoruz, bu belki de iyi bir şey. Ama tasavvur edemediğimiz şeyleri düşünebiliriz: örneğin bir kürenin iki boyutlu olabileceğini ya da Tanrı'yı düşünmek gibi. Her insanın içinde nesnel gerçekten bir parça taşıdığına inanıyorum. Bolyai'nin düşüncelerinden birisini çok ilginç buldum: Evrende karşıtlıkların ortadan kalkabileceği fikri. Evren sonlu ama sınırsız. O zaman Tanrı'da da karşıtlıklar ortadan kalkıyor mu diye sordum kendime. Bu sorunu daha önce tartışmıştık, ama benim kafamda yeniden canlandı. Soru şu: Tanrı yaradılışı gerçekleştirirken özgür müydü? Bu sorunun yanıtı olabilecek üç alternatif var: Birincisi, Tanrı'da karşıtlıklar ortadan kalkıyorsa, *iyi* ile *kötü* de ortadan kalkar, bu da Tanrı'nın *kötü*yü de içinde taşıdığını gösterir. Demek ki dünyadaki *kötü*, kaynağını Tanrı'dan alıyor. İkinci olarak, *kötü*nün kaynağı örneğin şeytan gibi bir karşıt güç de olabilir. Son olarak da, *kötü*, insanın özgürlüğünden kaynaklanıyor olabilir. Bu durumda Tanrı yaradılışta riske girmiş demektir, eğer her şeyi öngörebilseydi bu riski göze alır mıydı?

En çok da birinci ve üçüncü tezle hesaplaşıyorum. Tanrı her şeyin bir bileşimiyse, yani en yüce şeyse, o zaman *kötü* de Tanrı'dan geliyor demektir.

Bu biraz komik bir düşünce değil mi? Böyle düşününce Tanrı fikri nesnel ve ruhsuz oluyor. Tanrı yaradılışta biz insanlara özgürlük verirken gerçekten riske girdiyse o zaman dünyanın anlamı da açık seçik hale gelir. Böylece bizim görevimiz dünyadaki ve içimizdeki *kötü*yü yok etmek olur. Bunun güzel ama çetin bir görev olduğunu düşünüyorum. Biz yine Tanrı'nın riske girdiği tezine geri dönelim. En çok bu düşünce hoşuma gidiyor. Fakat burada da Tanrı'yı biraz insanlaştırmış oluyoruz. Öbür görüş daha mantıklı. (Bu konuyu düşünürken mantığı bir yöntem olarak kullanabilir miyiz?)

Eğer Tanrı yalnızca *iyi*yi yaratmış olsaydı, o zaman yüceliğini yitirir, bir karşı tez ve senteze daha ihtiyacı olurdu. Ah bu çok zor bir konu! Belki herkes Tanrı'yı kendine özgü bir biçimde düşünüyordur, nesnel gerçeği kavrayamadığımız için hepimiz onu farklı bir biçimde tasavvur ediyor olabiliriz.

Biz insanlar gerçekten bu kadar bilgisiz miyiz acaba?

Evet, ruhla ilgili yazdıklarımı doğru anlamışsın. Ruhun ölümden sonra başkalaştığına inanıyorum. Ruh ancak bedenle ilintisi olduğunda yaşayabilir. Ama yaşam gelip geçici. Tanrı da bizim anladığımız anlamda yaşamadığı için sonsuz. Sen bu konuda ne düşünüyorsun Vittorio? Bana Hegel'den çok güzel bir cümle yazmışsın. Ama eski zamanları neden özlememek gerektiğini pek anlayamadım. Çünkü ancak daha iyi şeyleri özlediğimizde isteklerimizi ve taleplerimizi hayata geçirebiliriz. Ama sanırım Hegel bunu başka bir bağlamda söylüyor, öyle mi?

Biliyor musun Vittorio, son zamanlarda bir kuş gibi uçabilmeyi istiyorum! O zaman hiçbir engelle karşılaşmadan

havada dansedebilir ve süzülebilirdim! Ne hoş olurdu.

Eski kilisemizin çanları çaldı şu anda, saat on. Hava kararadı. Gök gürlüyor ve şimşek çakıyor, yağmur başladı. Hava tertemiz, ama buna rağmen serin değil. Karanlık insana huzur veriyor. Ne zaman uzun süre gökyüzüne baksam kafamdan türlü türlü düşünceler geçiyor.

Bugün karnelerimizi aldık ve kiliseye gittikten sonra öğretmenimizle vedalaştık. (O yeni bir sınıf alacak, biz de yeni öğretmenimizle tanışacağız.) Yarın İngiltere'ye gidiyoruz. Buna çok seviniyorum. Kimbilir, belki orada da birileriyle karşılaşırım! Cornwall'de bir sürü esrarengiz mağara ve kayalık var. Oralarda bir yerde Kral Artus ve şövalyeleri yaşamış olmalı. Çok heyecanlı değil mi?

Sana İngiltere'den yazacağım!

Döndüğümüzde bize gelirsin (ya da biz sana)

Son ziyaretin beni çok sevindirdi!

Görüşmek Üzere
Nora

(Zarfın üstünde)

Not: Tohumlar gelişti! Artık iki domatesim var, ama henüz yeşiller, yakında kızarırlar!

Essen, 15 Temmuz 1995

Sevgili Nora,

Uzun zamandır beklediğim mektubunu bugün alınca çok sevindim! Çok teşekkürler! Sana yine el yazısıyla yazdığım için özür dilerim, ama sana açık havada yazıyorum.

Ayrıca bilgisayarda yazmak bana çok ruhsuz geliyor, biliyorsun aramızdaki mektuplaşma benim için çok önemli. Yalnızca sıkıcı iş mektuplarını bilgisayarda yazıyorum, ama par excellence bir kız çocuğuna el yazısıyla yazmayı tercih ederim! Büyücü Merlin belki sana yazımı çözmende yardımcı olabilir. Cornwall'da büyük bir olasılıkla ona rastlayabilirsin, çocukluk arkadaşım olduğu için sana yardım etmesi işten bile değil. Tabii benim yazımı çözmekten çok daha zor problemlerle uğraşan ortak dostumuz Sherlock Holmes'dan da yardım isteyebilirsin. Duydum ki, Holmes akılcı teolojinin temel sorunlarının Moriarty'nin oyunlarından çok daha heyecan verici olduğu sonucuna varmış, çünkü Tanrı'nın karmaşıklığının aslında aklımızı, özellikle de hipotezlerinin labirentlerinde kaybolanların aklını zorlayan bir yalınlığa dayandığını düşünüyormuş. Tanrı'yı biraz olsun anlamak istiyorsak önce kendimiz yalınlaşmalıyız.

İşte kahveye giderken bunları düşünüyordum. Şansım yaver gitti ki, dört adam küçük bir masada oturmuş yakıcı sıcağa aldırmadan "Tanrı ve Kötü" sorunu üzerine tartışıyorlardı. İçlerinden birisi yakın Doğulu gibiydi ve anlaşılan hareketli bir yaşam sürmüştü; konuşması canlı ve heyecanlıydı.

"*Kötü*nün, kaynağını Tanrı'dan alması mümkün değil." dedi sesini yükselterek. "Tanrı *iyi*dir; onun *kötü*yle hiçbir ilişkisi olamaz. *Kötü,* bir karşı Tanrı'dan geliyor olsa gerek. İki temel ilkeden söz edebiliriz: Ehrimen ve Ahura Mazda."

"Ama sevgili Zerdüşt" diye karşılık verdi iri gözlü yumuşak sesli bir adam. "Tanrı tektir. İki ilkeden söz etsen de sonuç olarak onlar ilke; ilke olmak onların ortak noktası. Bu da mutlaklık demektir: varlığın doruğunun bir ve tek olduğuna böyle düşünerek varamayız."

"Sevgili Plotin, bir olan *iyi* olan mıdır?"

"Hiç kuşkusuz, bir ve bağlayıcı olan *iyi*dir. Çelişki ise

*kötü*dür. Tanrısallığa bu ikilik uymaz."

"Peki *kötü* nereden geliyor o zaman?"

"*Kötü iyi*nin eksik biçimi yalnızca. O var değil. Varlıktan uzakta ve hiçliğin yakınlarında can çekişiyor. Onun hakkında konuşmamıza bile gerek yok, çünkü o yok."

"Bu doğru değil" diye karşılık verdi Zerdüşt. "*Kötü* var! Hem de nasıl! Kötüler, etraflarındaki pek çok şeyi yok edecek denli etkili ve güçlüler. *Kötü*yü soylu bir biçimde görmezden gelmek yanlış. *Kötü*yle mücadele etmeli, onu ciddiye almalı ve göz ardı etmemeliyiz..."

"Ona benzeme tehlikesini göze alarak mı?" diye melankolik bir sesle sözünü kesti Plotin onun. Bu tartışmayı öyle heyecanla izliyordum ki, henüz öteki iki düşünürün yüzüne doğru düzgün bakmamıştım bile. Bunlardan birisinin yüzü çok düşünceliydi - Hans Jonas'dı bu! Bana göz kırpıp Hans Jonas Derneği'nin dernekler listesine kaydedilip edilmediğini sordu ve o da az önceki tartışmaya katıldı.

"Plotin, *kötü*nün varlığından kuşkulanamayız ne yazık ki. Haklı olmanı isterdim; ama bu yüzyıl senin tezlerini çürüttü. *Kötü* her zaman vardı, ama *kötü*nün modern devletle birlikte ele geçirdiği iktidar onun hayal bile edemediğimiz pek çok şeyi hayata geçirmesine neden oldu."

"Dostumuz Immanuel'i eleştirirken de varlık ve *iyi* arasındaki ilişkiden yola çıkıyorsun anladığım kadarıyla" diye nazikçe sözünü kesti Plotin onun. "Peki senin görüşüne göre *kötü* nereden geliyor, Tanrı'dan mı?"

"Kesinlikle hayır! Tanrı dünyayı yaratırken kendini dışlaştırdı. Uyarıcı ve çağırıcı ahlak yasasının sesi olarak dünyanın üstünde süzülmeye başladı; ama dünyayı kendi iç yasaları belirliyor. Rastlantı da bu yasalardan birisi, rastlantı insanda kendini özgürlük olarak gösteriyor. *İyi*yi ya da *kötü*yü seçme özgürlüğü."

"Öyle mi acaba?"diye sordu sakin bir sesle masadaki dördüncü adam, başında kocaman bir peruk vardı. Büyük bir nezaketle bana dönüp hafifçe eğildi ve kendini tanıttı, çünkü benim onu tanımadığımı anlamıştı: "Hannover'li Gottfried." (Sen onun kim olduğunu tahmin ettin mi? Ama o bizim ortak dostumuz değil, onu tanırdım.) Sonra yeniden Hans Jonas'a döndü.

"Senin görüşlerinde iki nokta aklıma yatmadı, sorularıma açıklayıcı yanıtlar vermeni rica ediyorum. Birincisi senin Tanrın bana fazlasıyla zayıf geldi. Güçlü ve mutlak değil, çünkü öyle olsaydı dünyayı nelerin beklediğini bile bile gücünü sınırlayarak yaratmazdı. Tanrı eğer mutlak bir güçse *kötü*yü istemiş olamaz (çünkü bu bir gaflet olurdu), olsa olsa göze almış olabilir. Peki neden? Çünkü ancak *kötü*nün aşılmasıyla daha *iyi*ye ulaşılabilir, *kötülüğün* olmadığı bir dünya ise bu noktaya gelemez. Senin çok önemli söylemindeki ikinci sorunumsa şu: İnsanların nedensiz davrandığını düşünüyorsun. Oysa her zaman bir savın ya da olayın nedenini sormak zorunda kalıyoruz. Birisini iyi tanıyorsak genellikle onun nasıl davranacağını ve nasıl kararlar alacağını biliriz. Bir insan gittikçe daha fazla ahlaka sarılıyorsa onun *iyi*yi seçeceğinden biz de gittikçe emin oluruz. Özgürlük olumlu bir şey olsa, bu bir eksiklik, öngörülemeyenler ise değerli olurdu. Söylesene Hans sen kötü bir şey yapabilir misin?"

"Beni ikinci sorunla mapçup ettin sevgili Gottfried. Ama birincisini yanıtlayabilirim: Belki de geleneğin Tanrı'ya atfettiği bütün sıfatlar geçerli değildir. Mutlak olmayan bir Tanrı'yı *kötülük yapan* bir Tanrı'ya tercih ederim ben."

"*Kötülük yapmak* mı? Öyle demedim! Sadece onun *kötülüğü engellemediğini*, çünkü *iyi*nin *kötü*nün içinden çıkacağını söyledim..."

Tam o sırada derin bakışlı iri yarı bir adam masamıza

yaklaştı, elinde bir ayakkabı bağı vardı.

"Sözünüzü kestiğim için çok özür dilerim, ama önemli bir şey söylemek istiyorum! Gottfried, sen Tanrı'nın eylem yapmadığını ama eyleme yol açtığını söylüyorsun, ancak bu pek ikna edici değil. Birine yardım edilmesini sağlamak ona zarar vermekten daha iyidir, çünkü bana göre somut bir yardım onun yapılmasını sağlamaktan çok daha fazla zahmet gerektirir. Birisine yardım edebileceğim halde etmiyorsam ona kötülük yapmış sayılırım her ne kadar bunu ötekinin özgürlüğü adına yapmış olsam da. Tanrı sana göre mutlak güçlü, yarattıkları da aslında kendisi, böylece kendisine müdahele edilmemiş oluyor."

"Bütün bu söylediklerinden ne sonuç çıkıyor?"

"*Kötü*nün Tanrı'da olduğu sonucu, tabii yalnızca onun yapı taşlarından birisi olarak. Tanrı saf bir olumluluktan ibaret olamaz, içinde olumsuzluk da taşıyor olsa gerek."

"Bravo Jakob!" dedi onlara katılan başka birisi, aniden ortaya çıkıvermişti bu altıncı adam. Bir önceki konuşmacının sırtını sıvazladı, bu Hegel'di. "Mutlak, olumlu ve olumsuzun bileşiminden doğar - basit bir birlik değil, tam tersine birlik ve çokluğun birliği. Nemo contra Deum nisi Deus ipse!"

Tam o sırada ben de büyük düşünürlerin bu tartışmasına katılma cesaretini gösterdim. "Sevgili Hegel, arkadaşım Nora neden özlem duymamamız gerektiğini merak ediyor, onun sorusunu yanıtlayabilir misiniz?"

"Çünkü Gottfried'in de haklı olarak söylediği gibi olası en iyi dünyada yaşıyoruz - özlem, içinde yaşanan andan memnun olmamak, yani Tanrı'ya şükran duymamak demektir."

"Ama bu olası en iyi dünyada bir sürü olumsuzluk da var. Bazı çağlar diğerlerine göre daha şanssız olabilirler. O zaman daha *iyi*yi özleme hakkımız yok mu?"

"Hayır, çünkü şimdi her zaman geçmişten daha iyidir."

"Hegel, özür dilerim ama, bu noktada yanılıyorsun." dedi Jonas heyecanla. "Tarihte ahlaki bilincin gerilediği dönemler her zaman vardır. Senin iyimserliğin sorumsuz bir iyimserlik, özgürlük ise sorumluluğun ön koşulu."

Tartışma gittikçe şiddetleniyordu; Jonas'ın Hegel'den hiç hoşlanmadığını bildiğim için ben de geri çekilmeye karar verdim - en azından Plotin'in beni anlayışla karşılayacağını umuyordum. Bu ölü ruhlar hâlâ çok tutkuluydu... Tam kapıdan çıkarken hiç tanımadığım bir adam yolumu kesti.

"Bu düşünürler daha uzun zaman tartışacaklar. Hepsinin de çıkış noktası yanlış. Sorunları akılla çözebileceklerine inanıyorlar; oysa akıl bunu başaracak güçte değil. İnsan yalnızca yüreğinin sesini dinleyip ona inanmalı."

"Arkadaşım Nora'nın hem iyi yürekli hem de akıllı olması beni memnun ediyor" diye karşılık verdim. "Bu ikisinin arasında uzlaşmaz bir karşıtlık görmüyorum ben."

Sana bu mektubu yazmak için hızla onun yanından ayrıldım.

Sevgili Nora, hepinize İngiltere'de güzel bir tatil diliyor ve seni yürekten selamlıyorum.

Vittorio

1 Ağustos 1995

Sevgili Vittorio,

Mektubun için çok teşekkür ederim. Sana gönderdiğim bu kart ne yazık ki tam bir yanıt sayılmaz, ama onu öncü olarak kabul edebilirsin. Şu anda Cambridge'deyiz. Denizin,

Merlin'in ve Artus'un çok uzağında. Okulları ve kiliseleriyle bu kent hoşuma gitti. Bana İtalya'yı anımsattı. Devon / Cornwall çiftliği harikaydı. İnsan orada dağılmadan düşünüp yazacak öyküler bulabiliyor. Oradan çok uzaklardaki tepeleri görebiliyorsun. Özellikle kıyı kayalıkları güzel ama çok melankolik. İngiltere'yi sevdim. İnsan burada tarihte yaşamış, birbirlerinden çok farklı ve ilginç kişilere rastlayabilir.

Bir sonraki mektubuma kadar şimdilik hoşçakal
Nora

15 Ağustos 1995

Sevgili Vittorio,

Harika, rahat ve gerçek bir İngiliz çiftliğinde yaklaşık üç hafta önce mektubun elime geçtiğinde bilsen nasıl sevindim. Çiftlik sahibinin oğlu küçük Ben getirdi onu bana. Sana çok teşekkür ederim!

Kartımı aldın mı? Aldıysan İngiltere'yi sevdiğimi biliyorsundur. Burada yaşam duygusu bizde olduğundan farklı. İnsanların tarzı da öyle: çok daha açık, dost canlısı ve yardımseverler. Bir defasında benim gibi on iki yaşında olan evin kızı Philippa ile onun okuluna gittim ve bütün gün derslere girdim. Teneffüslerde öğrenciler etrafımı sarıp bana kim olduğumu, nereden geldiğimi sordular, bana dostça davranıp yardım etmek için ellerinden geleni yaptılar. Sanırım biz bu kadar kolaylıkla yabancılara sokulmuyoruz. Belki sadece ilgi eksikliğinden değil, hatta daha çok mesafeli davranacak biçimde eğitildiğimiz için. Ülke olarak İngiltere'yi de çok beğendim. Her yerde tarihin izleri var. Ortaçağdan Yeniçağa

kadar Keltlerden tut da Kontluklara ve manastırlara kadar pek çok şey görüyorsun.

Ama bu ülkede doğa biraz melankolik. Bir defasında "Land's End"in sonuna kadar geldik. İngiltere'nin bittiği bu yerde dalgalar gürleyerek çıplak kayalıklara vuruyordu. Arkamızda çiçekli çayırlar ve önümüzde uçsuz bucaksız deniz ve kayalıklar... Orası da neşe vermekten çok insanı düşüncelere sürüklüyor. Akıl ve düşünme yeteneğimiz üzerine düşündüm orada. Deniz belki bunun için bir örnek olabilir: Suyu ancak ufuk çizgisine kadar görebiliyoruz. Sonra hiçbir şey göremiyoruz, ama biliyoruz ki, deniz ufkun ötesinde de devam ediyor.

Bu arada kentleri de gezdik tabii: Tintagel, Salisbury, Oxford, Cambridge. Eğer başarılı bir öğrenci olursam ileride Cambridge'de okumak istiyorum. Ama bu hangi üniversiteye gittiğine bakıyor tabii.

Tintagel'deki Merlin Burnu'nda bir kayalıkta otururken tabii hemen şövalyelerin kutsal kaseyi arayışlarını düşündüm. İngiliz söylencesine göre kutsal kaseyi yalnızca Sir Galahad görebilir, ona dokunabilir, hatta galiba onun içinden içebilir. İçtikten sonra da ölür galiba. Sanırım bu, sevgiyi, Tanrı'nın yüceliğini ve İsa'nın cemaatini simgeleyen son akşam yemeğinde İsa'nın kullandığı kaseyi hiçbir canlının tam olarak ele geçiremeyeceği anlamına geliyor. Ancak öldükten sonra gerçeği kavrayabilir, ancak ondan sonra içimizdeki *kötü*yü silebiliriz. Ancak ondan sonra (söylenceye göre) kutsal kaseyi arayışımız sona erer. Ama sanırım gerçek bir düşünür katışıksız inançla yetinmiyor!

Gelelim kahvedeki tartışmaya:

Biliyor musun, en çok Hans Jonas'ın, Gottfried'in ve kahvenin kapısında senin yolunu kesen adamın düşüncelerini beğendim.

Ama yine de hepsi tam olarak ikna edici değildi. Aslında bunu söylememem gerekir, çünkü ben de daha iyi bir çözüm bulamadım (belki ileride bulurum). Ama yine de öyle!

Jakob ve Hegel'in düşündükleri gibi Tanrı *iyiyi* ve *kötüyü* içinde taşıyorsa, insanın bütün umutları boşa gidiyor demektir. O zaman cennet de yok! *Kötüyle* de mücadele edemezdik, çünkü Tanrı'dan kopmamız gerekirdi! Belki de sentezin içinde *kötü* yoktur. Çünkü Hegel'in de söylediği gibi her yeni sentez yeni bir antitez gerektiriyorsa ve bu böylece sürüp gidiyorsa, zamanla *kötü* de azalacaktır. Belki de "sınırdaki sentezde" yalnızca *iyi* vardır?

Zerdüşt'ün açıklaması belki en yalın ama aynı zamanda en inandırıcı açıklama. Ama biliyorsun ki, ben bir karşı Tanrı'ya da inanmıyorum! Son mektubumda bununla ilgili bir şeyler yazmıştım.

Jonas'ın tezini beğendim. Özellikle de ortaya attığı bir soruyu ilginç buldum: "Mutlak olmayan bir Tanrı'yı mutlak olana tercih ederim." Tanrı mutlak olmak zorunda mı?

Ama ben yine de en çok Hannoverli Gottfried'i beğendim! *İyi* belki de yalnızca *kötüyle* birlikte var olabilir, yoksa *iyinin* ne olduğunu bilemezdik!

Hayır, şimdi tuhaf bir duygu içindeyim. Sanırım böyle akılcı tezlerle asıl gerçekten gittikçe daha çok uzaklaşıyoruz! Belki de Tanrı'ya yalnızca yüreğimizle varabiliriz. Bir yıl önce inandığım Tanrı şimdi benden öyle uzak ki!

Bu açıklamalar bizi üzmekten başka bir işe yaramıyor. Tanrı düşüncesi tıpkı anne-baba düşüncesi gibi. Onlar da bize fazla soru sormamızı gerektirmiyor! Ama varlar ve yanımızdalar!

Bazen Tanrı'yla çekişiyorum. O zaman onun varlığından emin olamıyorum. Ama neyse ki daha sonra eski halime dönüyorum.

Bu arada Mirjam'ın öyküsünü tamamladım, şimdi de onu bilgisayara yüklüyorum. Bitirdiğimde, eğer istersen sana da gönderirim.

Şimdi yeni bir öykü düşünüyorum.

Tatilin bitmesine bir hafta kaldı. Bu son haftayı Bettina ile birlikte bir at çiftliğinde geçireceğim. (Tanıştığın arkadaşım da bizimle gelecek.)

Danimarka'dan attığın kart için çok teşekkür ederim! Güzel miydi? Umarım öyledir!

İngiltere'de Jane Austin'ın "Mansfield Park"ını okudum. Jane Austin'ı tanıyor musun? Şu sıralar cadıların yakılması üzerine bir kitap ve "Çarın Tutuklusu" adlı başka bir kitap okuyorum. Bana bir defasında, benim yaşımdayken İncil'i baştan sona okumuş olduğunu anlatmıştın. Sanırım ben de yakında hepsini okuyacağım!

Yakında görüşmek üzere
Nora!

Not: Böyle düzensiz yazdığım için çok özür dilerim: Mektubun büyük bir kısmını ormanda yazdım.

Not: Mektubunda "ölü ruhlar" tanımını kullanıyorsun. Ama ruhlar ölü olamaz ki! Onlar ebedi. Öyle değil mi?

Essen, 23 Ağustos 1995

Sevgili Nora!

"İşte şimdi şapa oturduk!" Kahvede mektubunu okuduktan sonra, dakikalarca süren sessizliğin ardından gelen ilk

tepki bu oldu. Bu sözler etrafta çınlayana kadar herkes çok mahçuptu. Bu tepkiyi şimdiye kadar hiç görmediğim sert bakışlı ve kafasında türban olan bir adam söyledi.

"Ben bunu dokuz yüz yıl önce söyledim: Felsefe kafa karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Yüreğin sesiyle karşılaştırıldığında, düşünürlerin çelişkileri bile gerçekten çekilmez bir durum. Nora gibi, İsa'ya çok akıllıca şeyler söyleyen ve küçük bir Müslüman olmasında hiçbir engel olmayan parlak bir çocuğun, Tanrı'yla çekişmesine neden olmak, hatta onu, Tanrı'nın varlığından kuşkulanmaya yol açan çelişkilerle yüz yüze getirmek. İyilik adına bu kadarı da çok fazla doğrusu!!! Ahh, siz düşünürler! Olmamanız ne iyi olurdu. İnsanların ruhlarına zarar vermekten başka bir işe yaramıyorsunuz."

"Pek çoğuna katılıyorum" dedi Blaise (son tartışmanın yedinci kişisi). "Tabii İsa hakkında söylediklerin hariç. Ama en azından akıl yoluyla Tanrı sorununu çözmeye kalkışmanın fazla iddialı olduğu konusunda haklısın. Düşünmenin kendini beğenmişliği kırılmalı; inançlı yüreğin alçakgönüllülüğü içinde yaklaşmalıyız Tanrı Baba'ya (bana göre ana da olabilir!). Felsefe bizi hiçbir yere götürmez."

"Evet, o zaman bize kulübümüzü dağıtmaktan başka bir şey kalmıyor" dedi üçüncü bir kişi. "Bu durumda kendimizi ölü –zaten çoktan ölüyüz– ilan etmekle yetinmeyip, yaptıklarımızı da ölü ilan edeceğiz. Felsefe öncesi döneme geri dönelim. Hurra!"

"O kadar acele etme dostum" diye söze karıştı Sokrates. "Önce sana soracağım küçük bir soruyu yanıtlamalısın. Felsefenin çözülmesi konusunda argümanların var mı?"

"Şaka yapmaya bayılıyorsun. Ne biçim soru bu! Elbette argümanlarım var."

"Acaba argümanlar felsefi bir şey mi yoksa değil mi?"

"Tabii öyle."

"Peki eğer argümanlar felsefenin ürünleri olarak ciddiye alınmayacaksa, senin argümanlarını nasıl ciddiye alacağız?"

"Dur" diye seslendi birisi, onu hemen tanımıştım, ünlü üçlüden birisiydi. "Sokrates, felsefenin yok edilmesi için kullanılan argümanlar, müshil ilacı gibidir, mideyi temizler ama sonra da kendi kendini yok eder."

"Ya da merdiven gibi" dedi üçlüden bir başkası. "Çıkacağımız yere çıktıktan sonra onu atarız."

"Ama o zaman yere düşmez miyiz?" diye naif bir soru attım ortaya.

"Evet" diye söz aldı yeniden birinci konuşmacı. "Sağlam bir temelimiz yoksa tabii düşeriz –bu konuda benden önceki konuşmacıların söylediklerine katılıyorum– ama bu temel felsefeden değil, Kuran'dan geliyor."

"Sevgili Gazali, son cümleyi söylememiş olsaydın seni tanımayacaktım: Bir filozof olarak kalsaydın, tabii bu alışkanlıklarımın gücünden kaynaklanıyor, haklı olabilirdin. Ama gerçekte temel İncil'dir."

"Ne yazık ki konsensusumuz burada sona erer" diye karşı çıktı Gazali. "Çünkü son varsayımın büyük bir yanılgı."

"Bir şey daha sorabilir miyim?" diye söze karıştı Sokrates yeniden. "Çelişmelere yol açtığı iddiasıyla, aklı devreden çıkarmak istiyordunuz. Ama yanılmıyorsam çeşitli dinler arasındaki çelişkiler de göz ardı edilir gibi değil. Peki, hangi dinin haklı olduğuna nasıl karar vereceğiz?"

"İnanç aracılığıyla, yürek aracılığıyla!" diye bağırdılar Gazali ve Blaise bir ağızdan.

"Ama ikiniz de inancınıza sarılıyorsunuz ve ikiniz birden haklı olamazsınız. Kimin inancının, inanmaya değer olduğuna nasıl karar vereceğiz? Yine inançla mı? Oysa bu, karşımıza yine aynı problemi çıkaracak ve bu böyle sonsuza dek

sürüp gidecek. Bu durumda, acaba akıldan mı yardım istemek gerekiyor?"

Tam bu sırada, tanıdık bir kahkaha duydum. Sivri bakışlı, kısa boylu bir adam öne doğru çıktı. Bu Tom'du!

"Hehehehe!" diye bağırdı. "Sizin probleminiz için bir çözümüm var. Hıristiyanlığı tanıyan pek çok kişinin Hıristiyan ülkelerde, tesadüfe bakın ki Müslümanlığı tanıyan pek çok Müslümanın da Müslüman ülkelerde yaşadığının farkında değil misiniz? Hahaha! Bundan çıkan sonuç nedir? Şudur: İnsanların doğru ve gerçek olarak kabul ettikleri şey, erken çocuklukta onların kafalarına sokulandan ibarettir."

"Gerçek, sosyalleşmenin bir işlevidir" dedi Viyanalı. "Soruların yanıtı, son kertede toplumun genel olarak nasıl davrandığına bağlıdır."

"Çok kurnazsınız" diye sözünü kesti onların Sokrates. "Pek çok düşünür, gerçeğin sosyalleşmeden önce geldiğini öne sürmüştür; ama siz, gerçeğin son kertede iktidardan kaynaklandığını kavramışsınız. Bu derin görüşünüzü içtenlikle kutlar ona bol şans dilerim!"

"Sağol, sağol" dedi Tom, heyecanlı bir sesle. "Sen de bu konuda şimdi ikna oldun mu?"

"Hâlâ pek aceleci değilim; ayrıca kendime ait bir görüşüm yok, tam tersine başkalarından bir şeyler öğrenmek istiyorum. Bana şunu söyler misin Tom: Gerçekten önce iktidarın geldiği tezi, senin kendi buluşun, yani tamamen özgün bir buluş, değil mi?"

"Hem de nasıl!" diye sesini yükseltti Tom. "Sonunda değerimi anlayan birisi çıktı!"

"Yani, temel gerçeklerin ve doğruların insanların kafasına sokulduğu tezini sen ortaya attın, öyle değil mi?"

"Elbette, bunun için toplumumun önyargılarını aşmak zorunda kaldım. Bunlar öyle güçlü önyargılar ki, bugün bile

bir azınlığın dışında pek çok kişi, benim büyüklüğümü henüz kavramış değil."

"Gerçekten çok yazık Tom. Ama senin görüşlerine gelmeden önce bana bir de şunu söyle lütfen: Sen çocukluğunun önyargılarından nasıl kurtulabildin peki? Doğru ve gerçek, hakim görüşten başka bir şey değilse, senin söylediklerinin doğruluğu ve gerçekliği nerede kalıyor?"

"Bu soruyu anlamadım."

"Öyle mi? Ama sen çok zeki bir adamsın! Senin şu tezini gel yeniden gözden geçirelim. Sen ve Ludwig, ilk neden sorularına, akılcı yanıtlar vermekten başka bir seçeneğin olmadığını düşünüyorsunuz. Doğruyu ve gerçeği ise, sosyal yönlendirme yaratıyor."

"Aynen öyle!"

"Oysa senin büyüklüğün, kaynağını, ortaya yeni bir görüş atmanda ve kendini, sosyalleşmenin sınırlarından kurtarmanda gösteriyor. Ancak sen haklıysan bu, senin gerçeği görmemiş olman anlamına gelir."

"Ben çoğunluğu, haklı olduğum konusunda ikna etmek zorundayım - o zaman haklı olurum işte!"

"Söylesene Tom, birini ikna etmek istediğinde ona daha baştan, sana katılması gerektiğini, ancak böylelikle görüşünün doğruluk ve gerçeklik kazanacağını söylüyor musun? Yoksa bir şeyin doğru ve gerçek olduğunu, o doğru ve gerçek olduğu için söylemenin daha inandırıcı olduğunu bilmiyor musun? Oysa sen başkaları aracılığıyla görüşlerine doğruluk ve gerçeklik kazandırmak istiyorsun."

"Evet, böyle davranılması gereken pek çok insan var, çünkü onlar aptal ve gerçeği göremiyorlar!"

"Aptal mı? Gerçeği bilmeden mi? Ama bu mümkün mü? Gerçeği ve doğruyu gerçek ve doğru yapan zaten onlar!"

"Ah Sokrates, seninle de konuşulmuyor. Bir sofist olduğun için lafı insanın ağzına tıkıyorsun" diye karşılık verdi

Tom öfkeli bir sesle ve at gibi koşturmaya başladı. Sokrates'in argümanlarını çok iyi buldum ve ona Nora'nın gelişimi hakkında ne düşündüğünü sordum.

"Bak, hiç de o kadar dramatik değil. Biraz kuşkunun hiçbir zararı olmaz. Tam tersine, Nora kuşku aracılığıyla daha derin bir Tanrı kavramına ulaşacak. Annesi ve babası her zaman yanında olmayacaklar, bir gün ölecek onlar da. Bu yüzden Tanrı'yı annesi ya da babası gibi düşünmesi yanıltıcı. Tanrı ise tartışılmaz bir gerçek gibidir. Onun büyüklüğü, ondan uzaklaştıkça bir bumerang gibi yeniden ona geri dönüşümüzden kaynaklanıyor. Eninde sonunda ona geri döneriz."

"Umarım haklısındır Sokrates" dedi Gazali ve Blaise bir ağızdan. "Bizim çelişkilerimiz Tom'unkilerle karşılaştırıldığında çok daha az. Hadi el sıkışalım! Felsefe öncesi, Tom'un yapmaya çalıştığı gibi her şeyi silip süpürmekse, elbette seni tercih ederiz Sokrates!"

"Yani o zaman kulüp dağılmıyor?" diye sordum, birden rahatlamıştım.

"Hayır!" diye bağırdı herkes (Tom da). "Daha tartışacak çok şey var!"

Bu yanıt beni memnun etti, umarım seni de eder.

Yakında görüşmek üzere
Vittorio

3 Ekim 1995

Sevgili Vittorio,

Son mektubun çok heyecanlıydı! Daha önce cevap yazamadığım için özür dilerim, ama yapacak çok işim vardı. Bir

sürü yeni öğretmenimiz var; hepsiyle de iyi anlaşıyorum. Bu arada, Sauerland'a bir sınıf gezisi düzenledik. Orada üç gün bir öğrenci yurdunda kaldık. Bir gün de, doğanın çevrelediği harika bir gölün etrafını yürüyerek geçtik. Ormanlar, çayırlar ve derelerden geçen yirmi altı kilometrelik bir yol. Tabii bu yürüyüşü aralar vererek yaptık. Bir defasında da, herkes bir kağıda Tanrı'ya ve kendisine sorduğu soruları yazdı. Bu soruları yanıtlayıp kağıdı sakladık. Bir iki yıl içinde onu açıp okuyacağız ve bir zamanlar ne yazdığımızı ve ne düşündüğümüzü görüp, yeniden tartışacağız. Ne hoş değil mi?

Şu anda Sauerland'daki küçük evimizdeyiz. Hava yağmurlu ve biraz da sisli; ama ben bu havayı seviyorum. Sen Amerika'daymışsın, çünkü dün sana telefon ettik ama bulamadık.

Gelelim mektubuna.

Sokrates'e:

Sevgili Sokrates, kulübü kurtardığın için çok teşekkürler! Dağılmanız hiç hoşuma gitmeyecekti. Çünkü, beraberinde getirdiği tehlikelere karşın, felsefe çok önemli. Felsefe insana yüreğini kaybettirip, onun fazlaca "akılcı" olmasına yol açabilir. (Ama belki de bu, gerçek felsefe değildir, çünkü felsefe aslında, "bilgi sevgisi" demek, sevmek içinse yürek lazım.) İnsanın yalnızca düşünmesi ve gerçek hayattan uzaklaşması da iyi bir şey değil.

Ama ben yine de felsefenin sona ereceği kanısında değilim, çünkü biz insanlar soru sormaya devam edeceğiz, hem de tutkulu bir biçimde. Felsefeyi öyle çok seviyorum ki ortadan kalkabileceğini düşünmek bana çok aptalca geliyor. İnsan o zaman büyük bir boşluk duygusuna düşebilir, bu da sorular, düşünceler ve akıl karşısında umutsuzluğa düşmekten çok daha kötü. Biliyor musun, son zamanlarda biraz melankolik ve hüzünlüyüm, belki kendimi yalnız hissediyorum. Ama bu gelip geçici bir duygu.

10 Ekim 1995

Sevgili Vittorio,

Mektubuma devam ediyorum. Gelelim Hobbes'un, gerçeği iktidar ve toplumun belirlediği teorisine. Bu zor bir sorun; çünkü çevre, gelenekler ve "yararcılık" belli bir davranışı açıklamak ve doğru kabul etmekte önemli rol oynuyor. Ama ben yine de herkes için geçerli olan nesnel bir gerçeğe inanıyorum. Ama belki bunlar birbirini dışlamıyordur. Aradaki fark, çeşitli gelenek ve törelerin zamana bağlı, bu yüzden de değişebilir oldukları, nesnel gerçeğin ise zamanüstü, değişmez ve ebedi olması.

Belki de şöyle: İnsanlar çocukken aralarında pek fark olmaz. Ama büyürken ailemizin gelenekleriyle yetiştiriliyoruz. Ancak ondan sonra gerçeği aramaya başlıyoruz, ebedi gerçeği. Az önce belirttiğim gibi yetiştirilme biçimimiz arayışımızı etkiliyor. Ama istersek bu geleneklerden kurtulabiliriz, çünkü aklımız bizi özgür kılıyor. Ama ebedi gerçekten ya da Tanrı'dan kopabileceğimizi sanmıyorum. Belki bunu yapabiliriz, ama yine de farkında bile olmadan içimizde bir parça da olsa Tanrı'nın soluğunu taşırız.

Biliyor musun, gerçeği ve doğruyu gücü elinde bulunduranların belirlediği tezi çok aptalca!

Diyelim ki aile reisi olan baba gücü elinde bulundurduğu için karısının çalışmasını engelliyor, bu doğru mu yani?! Ya da cadıların yakılmasını düşünelim. Kendilerini şeytana adadıkları düşüncesiyle binlerce kadının yakılmış olması doğru mu yani? Bu değişmez bir gerçek mi?! Hayır, töreler ve gelenekler sık sık yanılıyorlar, çünkü akıl ve yürekten yoksun olabiliyorlar.

Şu sıralar okuduğum "Jonathan Blum'un Eşsiz Dünya

Turu" adlı kitapta da 17 yaşında ailesinden ve dininden kopan Yahudi bir gencin özgürlüğü bulmak üzere dünyayı dolaşması anlatılıyor. Kitabı henüz bitirmedim, ama çok güzel. Doğum günü armağanı olarak aldım bu kitabı. Doğum günüm çok hoş geçti! Artık on üç yaşındayım. Bu bana biraz garip geliyor. Armağan olarak başka kitaplar da aldım: "Matthias Claudius'un Yaşam Öyküsü", Emily Bronte'nin "Rüzgarlı Bayır"ı, Rafik Schami'nin "Gece Anlatıcıları". Hepsi de çok güzel. Bir de yeni bir resim defterim ve boya kalemlerim var, çünkü son zamanlarda resim yapmaktan çok hoşlanıyorum. Öteki armağanlarım bir sırt çantası, yeni giysiler, iki CD ve bir gönye. Bir de birkaç günlük bir yürüyüş yapmak istedim, kuzenlerimin dediği gibi "açık havada uyuma" turu.

Doğum günümde Johannes bize geldi. Onunla yine gerçek ve Tanrı sorunu üzerine tartıştık. Sonunda Johannes'in öne sürecek argümanı kalmadı! Tanrı'yla ilgili hiçbir şeyi önemsemiyormuş gibi yapıyor, ayrıca dinin gereklerini yerine getirmeyi de "gülünç" buluyor. Ben pazar günü, yani büyükannemin doğum gününde bir vaaz hazırladım. Konuşmanın konusu "On Emir Karşısında İnsanların Duyarsızlığı" idi. Sunuşumun iyi geçtiğini söyleyebilirim.

Şu anda odamdayım. Doğum günü masamda vaftiz şamdanım da duruyor. İçindeki mumu yaktım. Umarım Amerika'da günlerin güzel geçiyordur!

Şimdilik Hoşçakal
Nora

Not: Klübün dağılmamasına çok sevindim!

Not: Umarım Amerika'ya yerleşmeye karar vermezsin.

Essen, 13 Ekim 1995

Sevgili Nora,

Bu sabah (uçak yolculuğu beni yorduğu için uyuyakalmışım) senin mektubunu bana ulaştıran postacı tarafından uyandırılmak mutlandırdı beni. Doğum gününde size gelemediğim için çok üzgünüm, ama nasıl olsa yarın görüşeceğiz. Yine de sana şimdiden ve yazılı olarak iyi dileklerimi iletmek istiyorum. Özellikle de sözünü ettiğin ve senin yaşında çok normal olan melankoli dönemlerini aşacağını ve çocukluk inancını biraz değişik biçimde de olsa yetişkinliğine taşıyacağını umuyorum. Berrak bir aklın ve soylu bir yüreğin var senin, bu da nadir rastlanan ve bu nedenle de değerli olan bir durum. Tanrı'nın sana verebileceği bu en güzel armağanın yanında en değerli doğum günü armağanları bile sönük kalır.

Ayrıca doğum gününde bulunmayışım bir bakıma çok iyi oldu. Tesadüfen tam o gün Columbus'da bir konuşma yapmak zorunda kaldım. Biliyorsun ben Amerikan üniversitelerini çok seviyorum, her zaman olduğu gibi yine meslektaşların ve öğrencilerin ilgisinden ve konukseverliğinden etkilendim. "Heraklit, Lullus ve Nietzsche'de Yalnızlık ve Özneler Arasılık" konulu konuşmamda bu sorunun edebiyata yansıyışını da ele aldım; Leslie adlı çok akıllı ve sevimli bir meslektaşım beni, Lull ve Nietzsche'de özneler arasılığın reel değil de, onların öznel yolunda deneyimi olduğunu eleştirdi. Bu haklı bir eleştiriydi.

Bu eleştiriyi düşüne düşüne otelime dönerken kampüsün uzak bir köşesinde heyecanla tartışmakta olan bir grup insan farkettim.

"Bu mektuplar açıkça yalan - çok başarılı bir yalan olduğunu itiraf ediyorum, ama benim gibi bir gelişim psikoloğunu yine de yanıltamaz. On bir yaşında bir çocuğun, Tanrısal

mutlaklık ve irade özgürlüğünün ilişkisi hakkında bu denli berrak sorular ortaya atması mümkün değil."

"Jean, gelişim psikolojisiyle ilgili düşüncelerini abartıyorsun" diye karşılık verdi bir başkası, bu eski dostumuz Jean Jacques'dı. "Açık konuşmak gerekirse sen çocukların ruhuyla değil, aklıyla ilgilendin hep. Ama aklı ruhu dışarıda bırakarak kavramak isteyenin vay haline! Ve tabii duyguları dışarıda bırakarak durmadan aklı destekleyen bir çağın da vay haline! Oysa Nora gibi bir çocuk hiç kuşkusuz bu soruları ortaya atabilecek yetenekte..."

Demek söz konusu olan bizim Nora'mızdı, yani doğum günü çocuğumuz! Hemen bir ağaca yaslanıp hiç sesimi çıkarmadan tartışmayı izlemeye koyuldum.

"Söylesene Jean Jacques, sen Nora ile tanışıp onu kendi gözlerinle gördün mü?"

"Hayır, onunla tanışamadığıma çok üzgünüm. Onun koruyucu filozofu olmayı çok istedim, ama Giambattista bu görevi elimden aldı."

"Peki! Lütfen biraz eleştirel yaklaşabilir miyiz konuya? Eğer teori bir şeyin olanaksız olduğunu söylüyorsa ve bunun tersini kanıtlayacak ampirik bir veri yoksa teoriye karşı çıkmak çok çılgınca olur. Bilimsel ve aydınlanmacı bir yaklaşım olmaz bu."

""Aydınlanmanın canı cehenneme! Ben Nora'nın varlığını hissediyorum. Onu gözlerimle görmeme gerek yok. Pek çok kez düşümde gördüm onu..."

"Tam bir yansıtma durumu" dedi orta yaşlı, sakallı, gözlüklü ve Viyana aksanlı bir adam. "Durum senin lehine bir sıfır Jean. Neyse ki bilim bizim felesefede olduğundan daha eleştirel olmamızı sağlıyor."

"Yine de Nora bir arketip" diye söze karıştı İsviçre aksanıyla konuşan üçüncü bir adam. "Sigmund sanırım Nora yaşlanmakta olan bir düşünür için esin kaynağı olabilir."

"Nora gerçek Carl Gustav" dedi arkadan gelen enerjik bir ses. "ben onu kendi gözlerimle gördüm - oturduğu kentteki kilisede."

"Evet Augustin, belki iyi uyumamıştın. Ama belki de ona gerçekten rastladın. Bu yine de mektupları yazanın o olduğunu kanıtlamaz. Bak... Seninle tanıştığını anlattığı mektupta (bunun yazarı her kimse) senin zenci olduğun söyleniyor. Ama sen zenci değilsin. Nora (yani Nora adının arkasına gizlenen ve anlaşılan psikoloji bilimini yerle bir etme amacı taşıyan bu şeytani yaratık) senin Afrika'da doğduğunu okuduğu için zenci kabul etmiş seni."

"Nora'nın bu bilinçli naifliği çok kurnazca." diye sözünü kesti Jean Sigmund'un. "Ama bizi aldatamaz. Mektupların yazarı naif rolü yapıyor."

"Söze karıştığım için özür dilerim" dedi piskopos giyimli bir bey. "Nora'nın dostumuz Augustin'i zenci olarak algıladığını düşünebiliriz. Çünkü renkler özneldir."

"Nasıl oluyor bu?"

"Eğer 'Nora' İngiltere'nin doğasını melankolik olarak tanımlıyorsa, bu ya kendisi melankolik olduğu içindir ya da onu yaratan kişi Nora'yı melankolik olarak göstermek istiyordur. Ama doğanın kendisi hiçbir zaman melankolik olamaz! Augustin'in kendisi de zenci değil; ama Augustin'i şöyle ya de böyle tanımlamak kaynağını ona bakan kişinin ruhundan alır."

"Bu yalnızca renkler için mi geçerli Georges?"

"Tabii ki değil, bütün maddi varlıklar için geçerli bu. Çünkü onlar bilinçle birlikte varlar."

"Hangi bilinçle? Senin bilincinle mi? Yani senin bilincin yoksa biz de yok muyuz?"

"Bu kadar ileri gitmedim."

"Ama ben bu kadar ileri giderim! Ben biriciğim ve sizler benim özel mülkiyetimdesiniz!"

"Max, bırak da tartışalım."

Ama Max ellerini çırptı, bana sevimsiz geldiği için gözlerimi kapadım.

Gözlerimi yeniden açtığımda, ortalıkta kimsecikler yoktu. Leslie haklı mı yoksa diye düşünmeden edemedim. Acaba biz düşünürler bilincimizin tutsakları mıydık?

Düşünürlerin senin geçen yılki ve bu yılki doğum gününde gösterdikleri tepkileri karşılaştırdığımda, üç nokta dikkatimi çekti: Birincisi bu yılki katılımcılar farklıydı, ikincisi Nepal Columbus'dan daha canlı ve daha az eleştirel bir kent ve üçüncüsü 13, 12 gibi yuvarlak bir sayı değil!

İçten selamlarımla
Vittorio

Sevgili Vittorio,

Yaklaşık bir ay önce bize geldiğinde bana elden verdiğin mektubun için sana çok teşekkür ederim. Yine geç yazdığım ve seni beklettiğim için çok üzgünüm.

Vittorio, annem bana mektupları yayınlamak istediğinden söz etti! Buna inanamadım. Mektupların yayınlanması?! Neden? Peki ya tanıdığım birileri onları okursa ne olacak? Geldiğinde bu konuyu konuşmalıyız.

Gelelim senin kafa karıştırıcı mektubuna.

1. Sevgili psikologlar, varlığımı kanıtlamak için sizleri çaya davet etmeyi çok isterdim (Ama o zaman da duyularınızın sizleri yanılttığını düşünürdünüz belki de). Ama bunu yapamadığım ve sizlere şimdiye kadar, Vittorio'ya mektup yazan Nora'nın yaşadığını ve on üç yaşında olduğunu kanıtlayamadığım için bana inanmak zorundasınız. (Ama ne yazık ki inanamıyorsunuz.) Çocukların böyle mektuplar

yazamayacağını söylüyorsunuz; ama ben onları yazarak sizleri çürütmüş oldum!

Ayrıca yetişkinlerin böyle mektuplar yazabileceklerini de sanmıyorum. Biz bazı konularda sizlerden öndeyiz. Örneğin çocuklar sizler gibi soğuk ve hesapçı değil. Jean Jacques Rousseau'ya hak vermeden edemiyorum: "Aklı, ruhu dışarda bırakarak kavramak isteyenin vay haline!"

2. Başka insanların varlığı nasıl kanıtlanabilir? Ben de tam olarak bilmiyorum. Belki de şöyle: sevgiyle, nefretle ve düşünce alışverişiyle. Bir "hayalle" tartışmak zor. Bir "hayal" başkalarına kendi düşüncelerini aktaramaz. Gerçek duygular da ancak tinsel bir varlığın karşısında üretilebilir.

Ayrıca bizi çevreleyen dünya olmasaydı aldatılmış olurduk, öyle değil mi?

Bu yalnızca başka insanlar için değil, bütün dış dünya için geçerli. Tanrı bizi aldatmış olabilir mi? Bir defasında bana şöyle yazmıştın: "Belki de Tanrı gerçeğe ulaşmamız için bizi aldatıyor."

Bu konuda ne düşünüyorsun? Bedenimiz konusunda da aldatıldığımızı mı düşünüyorsun? Ben ne düşünmem gerektiğini tam olarak bilemiyorum. Eskiden insanın ruh ve maddenin bileşimi olduğunu düşünüyordum, ama şimdi o kadar emin değilim. Eğer dünya bir düşse ne olacak? Bu korkunç bir şey! Ama belki de şöyledir: dünyamız düş değil, ama içinde yaşadığımz biricik dünya da değil, yani belki görünmez bir dünyada daha yaşıyoruz.

Bazen bana dünyamızın tam ortasında bir şey varmış gibi geliyor, burada değil de başka bir yerde olduğumu düşünüyorum o zaman...

Ah, her şey o kadar karmaşık ki.

3. Öznel ve nesnel olan nedir?

Ben de Georges gibi duyuların öznel olduğuna inanıyorum. Aslında insan bir bütün olarak öznel. Her insan öznel, ama insanda nesnel olan bir parça da var. Bu da insanları

birbirine bağlıyor, başkaları bizi gözlemleyebildiğine göre bizler de birer nesneyiz.

Ah, bu arada yazmakta olduğum öyküyü tamamladım. Öyküme bir de isim buldum: "Onun Kayığı"

Sence bu başlık uygun mu? Şimdi yeni bir öykü düşünüyorum. Belki bir Noel öyküsü olacak.

Geçen hafta sonu Berlin'deydik. Orada dostlarımızı ziyaret ettik ve tabii bu arada kenti gezdik. Her şeyi göremedik tabii. Berlin'deki büyük kilise hiç Fransa'dakine benzemiyor. Kitsch, gösteriş, güç - başka da bir şey değil. Sanki Tanrı'nın evi değil de, İmparator ve akrabalarının sonsuza dek el koydukları ve gösteriş yapmak istedikleri bir ev. Berbat!

Berlin çok güzel bir kent. Ama bilmem orada yaşamak ister miyim. Bu arada eski evimize de gittik. Yalnızca üç yaşıma kadar orada yaşadığım halde pek çok şeyi anımsıyorum. Berlin'de izlediğim bale nefisti!

O Max adlı garip adam kimdi? Bettina'ya şakayla karışık, benim hayal ürünüm, özel mülküm olduğunu, gerçekte var olmadığını söylediğimde bana: "Ben de seni gıdıklarım, o zaman var olduğumu anlarsın bir güzel!" dedi.

Bugün ilk kar düştü. Kar yağdığında ortalığı garip bir sessizlik kaplıyor. Zaten yortu öncesinde esrarengiz bir havaya bürünüyor her şey, öyle değil mi?

Şu sıralar Meyer'in 'Gustav Adolfs Page'ini okuyorum. Son zamanlarda kitap sıkıntısı çekiyorum. 'Rüzgarlı Bayır'ı bitirdim. Çok güzel bir kitap. Artık seni istasyondan almaya geliyorum.

Az sonra görüşürüz
Nora

Not: Scribo epistolas, ergo sum!

9 Aralık 1995

Sevgili Nora,

Mektubun beni her zamanki gibi olağanüstü sevindirdi. Yürekten teşekkürler! Doğduğun kenti yeniden görmen ne güzel. Berlin'deki kiliseyle ilgili yazdıkların gerçekten çok yerinde - bütün insanlar güç sahibi olmak yerine senin gibi Tanrı'yı daha çok düşünselerdi dünya çok daha iyi bir durumda olurdu. Ayrıca Bettina haklı. Bazı düşünürleri çürütmek için onları gıdıklamak yeterli, daha fazlasına gerek yok.

Son mektubumun kafanı karıştırmış olmasını anlayışla karşılıyorum. Doğrusu bu psikologlara ben de pek bayılmadım. Onların sana bir nesneymişsin gibi bakmaları hiç hoşuma gitmedi. Senin hakkında bir şeyler bilmek istiyorlardı, ama senden bir şeyler öğrenmeye hiç de niyetli değillerdi. Bense seni her zaman eşit koşullarda bir tartışmacı olarak algıladım. Bu nedenle mektupları yayınlatmak konusunda özgür bir karar vermen çok önemli.

Cebimde senin mektubun ve kafamda senin sorularınla bu sabah kahvenin yolunu tuttum. Kapıda şu yazıyı görünce şaşırdım kaldım: "Tadilat Dolayısıyla Kapalı" Çok kızdım ve kapıyı zorlamaya başladım: "Kapıyı açın; bir filozofu görmem lazım."

"Sakin ol genç adam, geldim" diyen sesi duydum içerden, soylu yüzü ve uzun sakalıyla yaşlı bir adam kapıyı açtı.

"Neler oluyor burada?" diye sordum ona. "Neden tadilat var?"

"Çünkü Nora değişiyor; ama kaygılanma, tadilattan sonra her şey daha güzel olacak. İçeri gir."

Masalardan birine oturup bu yaşlı adama daha dikkatli baktım. Onunla daha önce karşılaşmadığıma emindim, ama yine de tanıdık geliyordu bana.

"Tanışıyor muyuz? Sen düşünür müsün? Yoksa tadilat için mi geldin buraya?"

"Son söylediğin doğru. Hayır tanışmıyoruz. Ama Nora'yı biliyorum, hatta onunla tanıştım."

"Nasıl buldun onu?"

"Dikkate değer bir çocuk. Yoksa artık genç bir hanım mı demeliyim?"

"Düşünür olmasan da bize yardım edebilirsin belki. Nora'nın kafası karışık, neyin doğru ve gerçek olduğundan pek emin değil artık. Tanrı'nın bizi aldatıp aldatmadığını soruyor kendine, hatta bazen onunla çekişiyor. Her şeyin bir düşten ibaret olabileceğini düşünüyor."

"Bir anlamda öyle. Yaşantılarımızın dünyası asıl gerçeklik değil; onlar yalnızca başka bir gerçekliğin yansımaları. Bizler de başka insanların, maddenin var olup olmadığı sorusunu ancak o düzleme geçtiğimizde yanıtlayabiliriz."

"Ama insanlar böyle bir düzlem olup olmadığı konusunda tartışıyorlar; hatta kimileri Tanrı'nın varlığından kuşkulanıyor. Maddi dünyanın varlığı da birkaç komik düşünür tarafından sorgulanıyor."

"Komik olabilirler, ama haklılar. Deneyimlerin dünyası bize başka bir dünyadan daha gerçekmiş gibi geliyor. Ama aslında öteki dünya daha yüksek bir düzlemde, onu görmek o kadar kolay değil. İnsan ancak ideal dünyaya, yani Tanrı'ya ulaştığında ampirik dünyayı da doğru bir biçimde görüyor. Ama Tanrı'nın ahlakı gerçekleştirmek için birden fazla insana ihtiyaç duyduğunu düşünürsek başka insanların varlığından emin olabiliriz. Bilincimizi çözümlemeye kalktığımızda işin içinden çıkamayız. Ama tinin tinsiz bir dünyadan kaçmak zorunda olduğunu bildiğimiz içindir ki bilinçten bağımsız bir doğa olduğundan emin olabiliriz, tabii tinin gelişiminin önkoşulu olarak."

"Kulağa ilginç geliyor. Peki Descartes'ın bir kez burada söylediği cümleyi açıklayabilir misin?: 'Belki de Tanrı bizi gerçeğe ulaşmamız için aldatıyor.'

"Bu çok zor değil. Tanrı yalnızca gerçeği ve ona ulaşmamızı ister, tabii biz onun karşısında direnmedikçe. Bizi aldatması ise ampirik dünyanın içinde yanıltması anlamına geliyor.

"Nasıl yani?

"Sanatı düşün. Nora'nın yazdığı öykü gerçek mi?

"Hayır, muhtemelen değil."

"Bu, küçük dostumuzun yalancı olduğu anlamına mı geliyor?"

"Dinle, Nora kadar gerçek için yanıp tutuşan bir ikinci insan tanımadım şimdiye kadar."

"Ben de öyle düşünüyorum. Ama yine de gerçek olmayan öyküler yazmayı seviyor. Yani bizi aldatıyor!"

"Hayır inatçı keçi! Bizi yalnızca daha derin bir gerçeğe götürmek istiyor."

"O zaman gerçeğe ulaşmamız için aldatıyor bizi, tıpkı Tanrı gibi. Sanatçılar bir yandan gerçeğe düşkündürler, ama öte yandan da aldatırlar bizi. Onları çekici yapan da bu özellikleri. Bu cümleyi ancak, ampirik dünyayla ideal dünyayı birbirinden ayırırsak anlayabiliriz. Bunu yapabildiğimizde sanatta da ne olup bittiğini anlayabiliriz. Nora'da hem felsefe yapma hem de edebiyat yeteneği var."

"Söylediklerin bana Platon'u anımsattı. O benim en sevdiğim düşünürdür, ama ne yazık ki onunla tanışma fırsatını bulamadım şimdiye dek. Ortalıkta görünmez mi hiç? Tabii öteki filozoflarla tanışmış olmaktan da çok mutluyum, ama onunla yani en büyük filozofla tanışmış olabilseydim, duyduğum onur yüzünden oracıkta ölebilirdim."

"Biliyorum" diye gülümsedi yaşlı adam büyüleyici bir biçimde. "Bu yüzden daha en baştan kendimi tanıtmadım."

Olduğum yerde donup kaldım: "Sen Platon musun?"

Kendimi kaybetmişim, kendime geldiğimde Platon gitmişti, sizin evdeki çalışma odasındaydım ve tam o sırada sen okuldan döndün. Evet, sana mektubu verebilirim.

Dostlukla
Vittorio

Regensburg, 3 Ocak 1995

Sevgili Nora,

Yeni yılın ilk mektubunu ben sana yazmak istedim (tabii el yazımla, burada bilgisayarım yok), çünkü bağlantımızın koptuğu izlenimini vermek istemedim sana. Tam tersine, senin de bana yakında yazacağını umuyorum! Biliyorsun senin mektupların benim için çok önemli, eminim ki (mektup) arkadaşlığımız bir ömür boyu devam edecek. İnsan yaşamı boyunca kaçınılmaz bir biçimde değişiyor ve iyi ki de değişiyor, ama bu değişimin temelindeki bir şey kendini koruyor. Annen bana Noel günlerini güzel geçirdiğinizi anlattı; yeni yılı Sauerland'da karşılamışsınız. Umarım hepiniz bir güzel dinlenmiş ve yeni yıl için güç toplamışsınızdır.

Yılbaşı gecesi Tuna kenarında yürüyüş yapıyor ve akıp giden suya bakıyordum. Birden birisinin beni izlediğini farkettim ve arkama dönüp baktım.

"Suyun akışı zamanın akışını anımsatıyor, değil mi?" dedi. Karanlık olduğu için onun kim olduğunu çıkaramadım.

"Kesinlikle öyle, ama insan yıl sonunda zamanın akışında kesintiler ve değişimler hissediyor, oysa suyun akışında hiçbir değişiklik olmuyor. Aralarındaki böyle bir fark var."

"Evet, ama bu bireylerin ve toplumun zaman anlayışından kaynaklanıyor, yoksa bu bölünme zamanın kendisinde olan bir şey değil. hayatımızda pek çok olay olsa da birkaç saat sonrasının dün ya bir önceki günden farkı yok aslında. Zaman her zamanki gibi güçlü bir biçimde akıp gidiyor."

"Acaba bizim zaman anlayışımız zamanın kendisinden neden bu kadar uzak?"

"Çünkü bizler zamandan daha ilginciz. Bizim bir görevimiz var, bu yüzden de değişmek zorundayız. Yaşlanmak ve ölmek aslında daha yüksek varlık basamaklarına ait bir ayrıcalık. Taşlar için zaman dışsal bir şeyken organik olan zamanı içselleştiriyor. İnsan zamanın da ölümün de bilincinde. O bütün varlıklar içinde en zamansal olanı; varlığı zamansallıkla dolu."

"Yine de insan idelerin dünyasını bilebiliyor; ama ideler zamanüstü."

"Evet, bu doğru. Biz insanlar hem zamana bağlı hem de zamandan bağımsız varlıklarız -taşlar ve hayvanlardan daha zamana bağlı ama onlara göre zamandan bağımsız."

"Bu kulağa çok gizemli geliyor:"

"Gizemli de zaten. Pek çok başka gizem de bu gizeme bağlı."

"Hangileri?"

"Örneğin yaşlandığımız, değiştiğimiz, ama bunun yanı sıra zamansız olana giderek yaklaştığımız. Yetişkin olmanın iki anlamı var: bir yandan gittikçe zamandan bağımsız bir dünyaya doğru yükselmek ve öte yandan zamansallığın artışı."

"Ama değişen yalnızca ben değilim, başka insanlar da değişiyor. Onların yaşları benden farklı olduğu için değişimleri de farklı oluyor."

"Doğru. Zamansallık yalnızca bizim bilinç akışımıza değil aynı zamanda insanlar arası ilişikilere de damgasını vuruyor.

Bu çok heyecan verici; ama beraberinde getirdiği sorunlar var."

"Ne gibi sorunlar?"

"Örneğin, eğitmenle eğitilenin yaşanan zamanı arasındaki fark her eğitim ilişkisinin önkoşulu. Eğitmen daha yaşlı, eğitilen ise daha genç."

"Eğitim çok zor bir mesele. Çünkü bir yandan eğitim ancak, eğitilen kişi bir insan olarak ciddiye alındığında genel geçer kalıplardan kurtulabilir. Ama öte yandan da yaş bakımından bir eşitsizlik söz konusu, bu yaş farkı olmadan da eğitimden söz edemiyoruz. Bu ikisi acaba nasıl uyum içine sokulup, uzlaştırılabilir? Uğraşıyoruz demektir. Az önce insanın zamansallığı ve zamanüstülüğü yetkin bir biçimde birleştirdiğinden söz ettik. Eğitimde de özerklik ve asimetri arasında benzer bir uyum sağlamak gerekiyor."

"Söylesene yabancı" diye sözünü kestim onun. "Sana şimdi sözünü edeceğim durum karşısında nasıl davranmalıyım? Geçtiğimiz iki yıla küçük bir düşünürle gerçekleştirdiğim mektup arkadaşlığı damgasını vurdu."

"Şu meşhur Dino-Nora" diyerek benim sözümü kesti. "Onu tanımayan var mı? Senin sorununun ne olduğunu biliyorum. Bu mektuplaşma Nora'dan pek çok şey öğrendiğin bir fırsat oldu senin için. Ama sonra çocuk felsefesi üzerine pek çok kitap okudun ve gördün ki, bütün pedagoglar ve psikologlar çocuklardan bir şey öğrenmek yerine onlar hakkında bir şeyler bilmek istiyorlar. Ama bunu yapmakla çocukları nesneleştiriyorlar, bir üst düzleme çıkıp Nora ve onun gelişimi hakkında düşünmeye başladığın andan itibaren sen de aynı şeyi yaptın. Gerçi sen kendini de nesneleştirdin, çünkü Nora hakkında yazmadan kısa bir süre önce kendi gelişimin üzerine de bir makale yazdın. Bu makalede kendini adeta dışardan gözlemledin. Ama sen Nora'dan büyüksün

ve insanın kendi gelişimini gözlemlemesi daha kolay - gerçi Nora da bir defasında koruyucu filozofuyla kendi gelişimi üzerine sohbet etmişti."

"Peki yeni yılda ne yapmalıyım ben?"

"Çok basit: Mektuplaşmanızın gelişimi üzerine düşünürken de eşitlik yaratmalısın. Nora'ya kendi gelişimini nasıl gördüğünü, mektuplaşma sürecinde ve yazdığın son yazıda onun neyi beğenip beğenmediğini sor. Ama ona kısa süre içinde cevap vermesi için baskı yapma; çünkü şu sıralar yapacak çok işi var, her ne kadar genç olsa da yapması gereken pek çok görev zamanını alıyor."

Tam o sırada yabancı göğe doğru yükselmeye başladı ve ben onu tanıdım: Giambattista! Koruyucu filozofun kanatları havada hışırdıyordu, Yılbaşı fişekleri atıldığında onun kanatlarının sesi duyuluyordu hâlâ.

"Mutlu yıllar" diye seslendi bana. "Sana ve Nora'ya! Nora'nın felsefede yeni adımlar atacağını biliyorum; senin de yeni adımlar atmanı dileyebilirim ancak senin yaşında gelişim genellikle durur; bu nedenle 13 yaşında bir çocuğun koruyucu filozofu olmak çok daha ilginç!" Bunları söyledikten sonra gözden kayboldu. Ben de sana bu mektubu yazdım.

Her zaman dostun
kalacak olan
Vittorio

Çocukluk ve Felsefe(*)
Vittorio Hösle'nin Sonsözü

Sen, dış görünüşü Ruhunun enginliğini
yalanlayan;
Sen en iyi Düşünür, kendine kalan mirası
Hâlâ koruyan sen, körler arasındaki Göz,
Peşini hiç bırakmayan ölümsüz aklınla
Sağır ve sessiz sonsuz derinlikleri okuyan,
Ey yüce Yalvaç! Ey kutsal Kâhin!
Karanlıkta, mezarın karanlığında
Kaybolup ömür boyu bulmaya çalıştığımız
Bütün o doğruları taşıyan varlık;
Sen ki, Efendisinin buyruğunda bir Köle,
Gün gibi gözü altındasın Ölümsüzlüğünün,
O varlığı saklanamayacak gücün;
Ey küçük Çocuk, gene de yüceliğinde
Göklerde doğan özgürlükle güçlü olan varlık,
Neden böyle içten bir çabayla o kaçınılmaz
Boyunduruğu getirsin diye kışkırtıyorsun yılları
Kutsallığınla körü körüne yılmadan boğuşarak?
Çok yakında Ruhun sırtlanacak dünya yükünü
Ve ezileceksin ağırlığı altında alışkanlıkların
Don tutmuş gibi katı ve nerdeyse hayat kadar derin![1]

William Wordsworth, Ode: Intimations of Immortality from Reflections of Early Childhood VIII

Kimi zaman çocukların yetişkinlerle felsefe yaptığı iyi kitaplara[2] rastlıyoruz: Almanya'da iki uzmanlık dergisi, birkaç sayısını bütünüyle çocuk felsefesine ayırdı[3], ABD'de ise,

(*) Şiiri Türkceve ceviren sayın Cevat Çapan'a teşekkür ederiz. (Ç.N.)

tamamen bu konuyu ele alan bir dergi var[4]. Ayrıca çocuklara yönelik felsefe kitapları da yok değil: Jostein Gaarder'in "Sofie'nin Dünyası"[5] son yıllarda, okuru çocuklar ve gençler olmaktan çok yetişkinler olsa da, dünya çapında çok satanlardan oldu. Elinizdeki kitabın özelliği ise yeni, hatta ilk olarak, bir çocuğun nasıl felsefe yaptığını içeriyor olması.

Aslında çok özel olan ve bu yüzden yayınlanması uygun görülemeyebilecek bir mektuplaşmanın, kamuoyuna mal edilmesini haklı çıkaran, işte bu yenilik. Burada söz konusu olan, gelişim psikologlarına malzeme sunmaktan çok, çocukları -ve belki yetişkinleri de- tıpkı Nora gibi korkusuzca felsefe yapmaları yolunda yüreklendirmek. Eğer Nora'nın mektup arkadaşı burada rolünü değiştirip, biraz da sıkıntıyla çocuk felsefesinin problem alanına giriyor ve bir uzman gibi konuşuyorsa, bunun nedeni, okurun, mektupları, kendini ait hissedebileceği daha geniş bir bağlama oturtmasını sağlamaktır.

Aşağıda önce genel olarak felsefe ve çocukluk ilişkisine değinilecek, sonra da bu ilişkiyle ilgili birkaç ampirik veri sunulacaktır. Üçüncü bölümde bu mektuplaşmanın yarısını ve hiç kuşkusuz daha önemli olan yarıyı kaleme alan çocuk tanıtılacaktır. Dördüncü bölüm, çocuk yeteneğinin problem alanına ait bazı düşünceleri, beşinci bölüm ise, eğitimde felsefenin rolünü içermektedir.

I.

Çocuk felsefesi kavramı, bir contradictio in adiecto değil midir? Çocukluk ve felsefe birbirlerine çok uzak değil midirler? Bir yanda oyunla, fanteziyle ve naiflikle dolu bir yaş; öte yanda ciddiyet, soyut kavramsallık ve düşünceyle tanımlanan bir bilim -birbirlerine bu kadar uzak iki alan olabilir

mi? Ama aslında ikisinin arasındaki ilişki o kadar yakındır ki, içlerinde çocukluğun bazı tipik özelliklerini korumamış olanların, felsefe yapamayacakları bile söylenebilir.

Bir defa, ikisinin de ortak noktası dünya karşısında şaşırmaktır. Çocuk için dünya henüz doğal değildir ve daha çok onun merakını uyandırır. Çocukların çok erken yaşta ve içlerinden gelen dürtüyle sordukları ardı arkası gelmeyen sorular, dünyayı düzenlemek, bağlantıları ortaya çıkarmak, gizemleri çözmek isteyen insan ruhunun göstergesidir. 'Neden' sorusu felsefe ve çocukluk arasındaki ilişkiye işaret eder. Hiç kuşkusuz pek çok çocuksu 'neden' sorusunun yanıtını tek tek bilimler yanıtlayabilir. Yine de bu, bütün sorular için geçerli değildir, çünkü 'neden' sorusu eninde sonunda felsefi bir gereksinimden kaynaklanır. Çocuk neden öldüğümüzü bilmek istiyorsa, bu öncelikle pek çok ölüm nedeniyle ilgilendiği anlamına gelmez. Onun bilmek istediği ölümün olası anlamıdır[6]. Tam da bu yüzden çocuksu sorular, prensipte 'birliğe' yöneliktir -çocuk için tek tek sorunların arasında bir ilinti vardır, tıpkı modern çağda, üst üste yığılan bilimleri birleştirmeyi başaran felsefe gibi.

Hiç kuşkusuz çocukların bazı sorularının, ortalığı ayağa kaldırması haklı nedenlere dayanır. Kural dışı soruların varlığı önemli bir felsefi adım olarak anlaşılmalıdır. Belli sorunlar aydınlatılmayıp, onların çözümlenmesine yanaşılmasaydı ve genel geçer bilinenlerle yetinilseydi, bilgide ilerleme olmazdı. Ancak bu aydınlatmanın özel bir başarı değil de, geçici ve bizim zaafımızın bir göstergesi olduğunu farketmemiz çok büyük önem taşımaktadır. Meşru olmayan sorulara gelince, kendisinin yanıtlamayı beceremediği (örneğin mantıksal pozitivizm ya da yorumbilim gibi) her soruyu meşru değil gerekçesiyle geri çeviren bir felsefe, bu sorulardan çok daha vahim durumdadır. Çocukların çok ciddiye alıp ortaya attıkları

temel soruları, yanıtını bilmedikleri ya da doğru yanıtların sonuçlarından korktukları için alay ederek geri çeviren yetişkinler de aynı şekilde davranırlar. Yetişkin tarafından yönlendirilmek isteyen ama bu arada onun gücünü kötüye kullandığını hisseden çocuğun ruhu yaralanır. Tıpkı sabırlı yetişkinler gibi zaten ender rastlanan tinsel gelişim tehlikeye girer; çünkü her çocuk düş kırıklıklarına aldırmadan ve görünüşte kendisinden üstün olan yetişkinlere rağmen, merakını ve bilgi açlığını ayakta tutacak içsel güce sahip değildir.

Ancak çocukluk ve felsefe arasındaki köprüyü, yalnızca merak ve şaşırma kurmaz. Yukarıda, çocukluğa ait olduğu söylenen üç özellik -oyun, fantezi ve naiflik- olmadan felsefe olmaz. Oyunu ciddiyetin karşısına koymak gülünç olur. Oyun oynayan çocukları gözlemleyenler çok iyi bilirler ki, bir yandan kendinde amaç olarak algılanan, öte yandan da bağlı olduğu bellibaşlı kurallarına uyulması ahlaki bir görev gibi kabul edilen oyun, büyük ölçüde yoğunlaşma gerektirir. Peki bu ikisi de felsefeye uygun düşmüyor mu? Platon, Sokrates'in mücadeleci felsefe yapma tarzını, zevkli, amacı kendinde olan, ama aynı zamanda kurallara bağlı ve ahlaki olarak yüksek bir eylem biçiminde devam ettirmemiş midir?

Fantezisiz bir felsefenin başarısızlığa mahkum olduğunu çağdaş felsefenin büyük bir bölümü yeterince kanıtlamaktadır. Hiç kuşkusuz fantezi dizginlenmeli, keyfilikler eleştirilebilmelidir. Bunun için de, soyut kavramlar ve mantık kaçınılmazdır. Ancak mantıksal eleştiri, düşüncelerin olduğu yerde harekete geçebilir; yoksa düşüncelerin kendisini yaratamaz. Bulgulama eleştiriden önce gelir. Kurucu fantezi olmadan sistem kurmak olanaksızdır. Kısaca: Felsefenin gerek duyduğu, fantezinin yok edilmesi değil, denetlenmesidir.

Naiflik, felsefe yapmak için kaçınılmazdır. Andersen'in masalındaki 'kral çıplak' sözünü, ancak bir çocuk söyleyebilir.

Ama, düşünür de bunu söyleyebilecek yetiye sahip olmalıdır - kendi çağının ve konumunun bütün önyargılarına karşın, sorunları olduğu gibi görebilmelidir; bu itibarının zedelenmesi anlamına gelse de[7]. Hiç kuşkusuz düşünme, başka bir deyişle, dünyaya sırt çevirip kendi eylemi üzerine kafa yorma, felsefenin en önemli yöntemlerinden biridir; bu da, geç çocuklukta ya da ergenlikte kazanılır. Ama kısır bir döngüye kapılmak istemiyorsa, düşünme, öncelikle maddi bir çıkış noktası gerektirir. İkincisi, felsefi düşünmeyi modern insanın hastalığı olan benmerkezcilikten ayırmak gerekir: Felsefe bireysel keyfiliklere değil, genele yönelir. Bu açıdan, nesnel bir düşünmeden söz edebilir ve düşünsel tavrı içselleştiren, bu tavrın sınırları içinde çocuksu bir güven ve naiflikle dolanabilen bir düşünür tasarlayabiliriz.

II.

Ancak, çocukluğun felsefe için özellikle uygun bir dönem olduğu ya da olabileceği yolundaki salt soyut fikir yürütmeler inandırıcı değildir. Ampirik olarak da bu söylem kanıtlanmalıdır. 20. yüzyılda çocuk ve gençlik psikolojisi, bağımsız bir disiplin olarak gelişmeden önce, pek çok önemli kişi, daha çocukluk ve gençliklerinde felsefenin yüksek bir soyutlama düzeyinde geleneksel olarak uğraştığı sorunlarla nasıl boğuştuklarını çok etkileyeci bir biçimde betimlemişlerdir. Örneğin Epikür on dört yaşındayken felsefeye başladığını yazar[8]. Pek çok büyük düşünür, sistemlerini yirmili hatta onlu yaşlarda tasarlamıştır. Gerçi temel sezgilerini biçimlendirmek için daha sonra büyük zaman ve enerji harcamışlardır; ancak henüz çocuk yaşta metafizik sorunların peşine düştükleri pek de yanlış bir tahmin değildir. Bu bağlamda

yapıtları durmadan soyut felsefi sorularla uğraşan ama öte yandan bütün zamanların en büyük gerçekçisi olan bir yazarın özyaşamöyküsü bu durumu çok iyi açıklar. Lev Tolstoy'un ilk yapıtı olan ve önce dört bölüm olarak tasarlanıp sonradan üçleme olarak kalan, "Çocukluk", "Ergenlik", "Gençlik" sözcüğün dar anlamıyla bir özyaşamöyküsü olmamakla birlikte, kendini anlatan Nikolenka İrtenyev, Tolstoy'un kendisinden o kadar çok iz taşır ki, görüşleri, düşünceleri ve duyguları, genç yazara mal edilebilir.

"Ergenlik"in on dokuzuncu bölümünde Tolstoy genç Nikolenka'nın kendine özgü düşüncelerini anlatır. Daha, dokuzla on altı yaş arasını kapsayan "Ergenlik"in başlarında, "Yeni Bir Görüş" başlıklı bölümde, oğlanın düşüncelerindeki köklü değişiklikler betimlenir: Moskova yolculuğu sırasında birden sınıf ve servet farklarını ayrımsayıp, ailesinin dünyanın merkezi olmadığının, tam tersine kendisini ve ailesini hiç tanımayan ve onlarla hiçbir ilgisi olmayan insanların varlığını kavrar. Bu temel bilgi bağlamında dünyayı başka türlü görür, dünya ona şimdiye kadar tanımadığı bir yüzünü göstermektedir.[9] Ama yalnızca ailenin dışındaki bir alan ortaya çıkmakla kalmaz, genç Nikolenka ailenin içinde de giderek yalnızlaşır. Ergenlik yılları onun için bir "çöl"dür[10], çünkü bu dönemde çocukluğunu zenginleştiren ve daha sonra gençlik yıllarında yeniden büyüleyici bir biçimde ortaya çıkacak olan sıcak duygular yok olur. Bu yalnızlık yıllarında Nikolenka, yaşına ve durumuna pek uygun olmayan düşüncelere dalar. "Bence bir insanın içinde bulunduğu durumla ahlaki eylemi arasındaki uyumsuzluk, gerçeğin en güvenilir göstergesidir."[11] Tolstoy Antik Yunan'a geri giden ve bireyin gelişiminin, türün gelişimine uygun olduğunu söyleyen motifi alıntılamakta, böylece de felsefi sistemlerden haberdar olmaksızın ergenlik yıllarında kendisini felsefi düşüncelere

nasıl adadığını açıklamaktadır; evet Nikolenka kendini bu gerçekleri keşfeden ilk kişi sanmaktadır, ama yine de bu düşüncelerle başlayan özdeğer duygusu başkalarıyla olan ilişkilerindeki ürkekliği aşmaya yetmez. Oğlanın bulguları arasında, mutluluğun öznel olduğu, dışarıdan değil, dışarıyla olan ilişkimizden geldiği kavrayışı, ölüm bilinci, simetrilerin anlamı (Nikolenka buradan, ölümden sonra yaşamın yanı sıra, doğumdan önce de bir yaşam olması gerektiği sonucunu çıkarmak ister) ve son olarak da nesnelerin ancak gözlemlendiklerinde var olduklarını söyleyen tekbenci kuşku vardır. "Bazen çılgınlığım bu 'sabit fikirlerin' etkisi altında o kadar ileri gidiyordu ki, hızla ters yöne dönüp orada aniden hiçliği (le neant) keşfetmeyi umuyordum."[12]

Bu davranışta büyüleyici olan, ortaya atılan sorunun düzeyiyle onu yanıtlayacak araçların yetersizliği arasındaki çelişkidir. Aslında çocukların ortaya attığı soruların, onları boğabileceği itiraf edilmelidir. Tolstoy'un kendisi, ergenlik çağının felsefi çabalarını mutlu anlar olarak anımsamaz. Doğallık kaybından ve sonsuza giden düşünme basamaklarından yakınır, her ne kadar ölümünden kısa bir süre önce (1909-10) "Çocuk Bilgeliği"ndeki diyaloglarda, yetişkinlerden daha bilge olan ve felsefe yapan çocukları anlatmış olsa da. Erken yaşta felsefe yapmanın tehlikelerini keşfeden tek kişi Tolstoy değildir: Giambattista Vico, Rousseau'dan birkaç on yıl önce, belki de ilk olarak, çocuksu düşünme ve yaşantının kendine özgülüğünü ve değerini kavrayıp, mantıkla çok erken yaşta ilgilenmeye zorlanmış olmaktan yakınır. Soyutlamalara henüz alışık olmayan ruhuna böyle yüklenilmesi, bir yıla yakın çalışmalarına ara vermesine yol açar[13], bu süreyi çocuksu fanteziye ve belleğine geri dönmek için harcar. Vico'yu bilmemekle birlikte, Schopenhauer'da da[14] benzer düşünceler vardır: O da çocuklara genellikle, anlamadıkları

konular hakkında konuşmalarını öğütleyen yaklaşımları haklı olarak tehlikeli bulur. Spontane yaşantının yok edilmesi, aşırı yüklenme ve bilgiçlik, felsefeyle çok erken karşı karşıya kalmaya yol açacak rizikolardır ve bu nedenle çocuk felsefesine kuşkuyla bakılması da şaşırtıcı değildir.

Çocukların felsefi sorular ortaya attıklarını ama bunları yanıtlayamadıklarını sık sık duyarız; onların bundan tamamen kopması istenmiyorsa, hiç değilse felsefi düşüncelerinin uyandırılmaması gerektiği söylenir. Bu kanı, belli düşünme biçimlerinin ancak belli bir yaştan sonra mümkün olduğunu söyleyen ontogenetik evrimciliğe dayanır. Modern gelişim psikolojisi, özellikle Jean Piaget'nin çığır açan çalışmalarından sonra[15] bir çocuğun, 1,5-7 yaş arasındaki işlem öncesi ve 7-11 yaş arasındaki somut işlemler döneminden sonra ancak 11-12 yaşlarında soyut veya biçimsel işlemler yapabileceğini kanıtlamaya çalışmıştır, bu işlemler zekâ gelişiminin ancak dördüncü basamağında ortaya çıkar. (Piaget tek tek basamakları da kendi içinde çeşitli alt bölümlere ayırmıştır.) Aslında 20. yüzyıl psikolojisinin en anlamlı ve şaşırtıcı bulgularından biri, çocukların bazı temel soruları yanıtlayamamalarıdır. Basit bir mantık yürütmeyle çözülebilecek, kuşların mı yoksa güvercinlerin mi sayısı daha fazladır sorusuna sekiz yaşında bir çocuk genellikle doğru yanıtı veremez, çünkü kuşların ve güvercinlerin sayısı somut olarak verilmemiştir. Çelişkileri görmek, mantıksal zinciri kavramak ve benzeri işlemler kendiliğinden olmamaktadır; genç bunlara ancak ergenlikle birlikte hâkim olmaya başlar. Okul öncesinde çocuk daha basit somut işlemleri yapmakta bile zorlanır - örneğin, hız ve süreyi dolayımlı, yani oransal büyüklükler olarak değil, dolayımsız olarak algılar. Daha büyük bir hızla hareket ettiğinde, yani koştuğunda, yavaş hareket ettiğinden daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu sanır.[16]

Tartışmaya açık olmakla birlikte, gelişim psikolojisinin ahlaki düşünme için de önem taşıyan ampirik sonuçları genel olarak benimsenmiştir. Felsefe açısından ise bu sonuçların önemi su götürmez: soyut veya biçimsel işlemler basamağı elbette kendinden önceki basamakların bir sonraki adımı anlamına gelir. İnsanların çeşitli yaşlarda ve çeşitli kültürlerde farklı düşündükleri olgusundan, bütün düşünme biçimlerinin eşit olduğu sonucunu çıkaranlar yanılmaktadırlar; çünkü kendi kendileriyle çelişirler: Onlar, kendi duruşlarının da diğer duruşlardan biri olduğunu ve dolayısıyla göreceleştirilmesi gerektiğini görmezler. Evrimcilik ilkesel olarak doğrudur ve çocuk kendinden üstün olan yetişkinlerden öğrenecek şeyleri olduğunun zaten farkındadır. Ancak ontogenetik evrimcilik erken dönemlerin geç dönemlere göre başka bakımlardan üstün olabileceğini kabul etmezse tek yönlü ve tehlikeli hale gelebilir. Örneğin kaynak anlamındaki ilkellik, gelişmiş basamaklarda olmayan bir özelliğe sahiptir: dünyayla kurulan ilişkinin tazeliğine. Hiçbir yaş ilk bir buçuk yıl kadar öğrenmenin hızı ve yoğunluğu ile yarışamaz. On yaşındaki bir çocuk ise öyle derin sorular sorar ki, yetişkin, gelişmiş bilgi araçlarıyla bu soruları yanıtlamakta zorlanır. Daha önce de değinildiği gibi, mantık önemli soruları ortaya atmak için bir yöntem değildir; ama yanıtların kalitesi soruların kalitesine bağlıdır.[17] Felsefe tarihinde de ilerlemenin sürekliliğinden söz edilemez. Gorgias'ın hiçlik üzerine olan yazısı birçok mantık hatası içermekle birlikte yazının yapısı son derece berraktır. Sanatta ilerleme fikrini öne çıkaran bakış açısının tek yönlülüğü daha da açıktır. Perspektifin keşfinin, resim sanatının tarihinde büyük bir başarı olduğu su götürmez; ama bu, durgunluk ve kendini tekrar dönemlerini aşmak için, "daha ilkel" anlatım biçimlerine geri dönmenin verimli olmadığı anlamına da gelmez. Çocuk bakışı ve arkaik

bilinç durumlarına dönmek ve onunla karşı karşıya kalmak, bireyin ve toplumun tarihindeki geç dönemleri tehdit eden doğrudanlık kaybı karşısında bir antidot işlevi görebilir.

Çocuklarla felsefe yapmanın karşı karşıya kalacağı tehlikeler küçümsenmemelidir; ama öte yandan pek çok çocuğun, parlak bir biçimde ortaya attığı ve felsefi şaşırmanın antropolojik bir değişmez, insani bir gereksinim olduğunu açıkça kanıtlayan temel felsefi sorular da yabana atılmamalıdır. Peki o zaman ne yapmak gerekir? Dile getirilen bu ikilem karşısında gösterilebilecek en iyi tepki, kanımca şu olur: Çocukların sorularını ciddiye almalı; ama öncelikle, sadece mantıksal işlemlerin çözebileceği soyut sorular karşısında mesafeli davranmalıyız; çünkü çocuklar henüz bu mantıksal işlemleri gerçekleştirme becerisine sahip değildirler. Ayrıca bilgiçlik, bir bakıma hamallık anlamına geldiğinden, çocukların hesaplaşmaya başladıkları sorunları elden geldiğince, onların yaşam gerçeğine taşımalarını sağlamak gerekir. Çocuklarla felsefe yapan yetişkin onların sorularına, anlayamayacakları ama anladıklarını sandıkları yanıtlar vermemelidir; bu durumda daha çok karşı sorularla, çocuğun kendiliğinden doğru yönde düşünmesi ve el yordamıyla bağımsız yanıtlar bulmasını sağlamalıdır: Her ne kadar, soyut aydınlanmanın en büyük yanılgısı, özerkliğin gökten zembille indiği ve çizgisel bir gelişim göstermeyen düşünme geleneğinin karmaşık sonucu olmadığına inanmaksa da, özerkliğin olmadığı yerde felsefe yoktur. Çocuğun yaşam gerçeğinde, arabalar kadar perilere de yer vardır ve bu nedenle aslında felsefeye yakın duran büyüyü, çocuğun konuştuğu fantezi diline çevirmek anlamlı olabilir. Batı mantığının kurucusu Parmenides'in, başyapıtına, kendisine gerçeği fısıldayacak bir Tanrıçaya gittiğini anlatmasıyla başlaması, pek çok kişi için şaşırtıcı değildir; ama modern bilimin babası Descartes da, 1619'da Aziz

Martin Günü'nün gecesinde gördüğü ve önemli bir bilimsel bulgunun izini süren üç düşe büyük önem vermiştir. Bu yüzden çocuklar da, fanteziyle süslenmiş bir felsefeyi hak ederler. Çocuğun tamamen tek başına felsefe yapmaması da belirleyici noktalardan biridir. Hiç kuşkusuz yalnızlık, yaratıcı olanakların genellikle zorlu ama vazgeçilmez önkoşuludur; ancak yalnız düşünme dönemleri, diyalog kurma dönemleriyle beslenmediğinde, çocuğun asosyalleşmesi ve yaşıtlarından kopması tehlikesi ortaya çıkar. Gerçi felsefe yapmak karşılıklı konuşma sanatından daha fazla bir şeydir; ama diyalog da felsefe yapmak için özellikle uygun bir çerçevedir; çünkü böylece dogmatik bir biçimde geri çevrilemeyecek çeşitli duruşlarla karşı karşıya kalınır. Bu duruşlar benimsenmeden ya da çürütülmeden önce uzun boylu düşünülmelidir.

Dile getirilen bu ilkeler doğrultusunda son on yıldır yoğun bir çocuk felsefesi pratiğiyle karşı karşıyayız. Ch. Bühler'in klasik yapıtı "Çocukluk ve Gençlik"de[18], 'felsefe' sözcüğüne rastlanmaz bile[19], buna karşılık çocuk felsefesinin desteklenmesini kurumlaştıran Amerikalı Matthew Lipman ve Gareth B. Matthews, felsefe yapmanın, tıpkı spor ve müzik gibi, çocukların temel bir gereksinimi olduğundan yola çıkar. Çocuklarla yaptıkları grup çalışmalarında felsefi soruları ele alırken, Lipman daha çok biçimsel, Matthews ise içeriksel sorunları öne çıkartır. Yazdıkları yazıların bir kısmı çocuklara yönelik felsefi metinler, bir kısmı da çocuklarla yaşadıkları deneyimlerdir[20]. Almanya'da ise pedagoji profesörü Hans-Ludwig Freese çocuk felsefesinin teori ve pratiğini desteklemektedir.

III.

Moliere'in Monsieur Jourdain'i nasıl katıldığı dersten etkilendiyse, bu kitaptaki mektupların çocuk yazarı da aynı şekilde 'Sofie'nin Dünyası'ndan etkilenmiştir. Monsieur Jourdain hiç bilmeden ömür boyu kitabî konuştuğunu nasıl büyük bir şaşkınlıkla farkettiyse, Nora da on birinci yaşgününde kendisine armağan edilen bu kitabı okurken, uzun zamandır kafasını kurcalayan pek çok sorunun 'felsefi' olarak nitelendirilebileceğini ve birçok düşünür tarafından ele alındığını farketmiştir. Bense Nora'yı, on yaşındayken evlerine yapmış olduğum bir ziyarette tanıdım. Daha ilk anda aramızda bir dostluk oluştu, sanırım bu karşılıklı sempatinin nedeni biraz da, ona hemen tanıştıktan sonra sorduğum soruydu -ona, adını İbsen'in kadın kahramanından alıp almadığını sormuştum. Soruya tek başına yanıt veremedi, İbsen adı ona hiçbir şey çağrıştırmamıştı. Hemen annesinin ve babasının yanına koştu ve kısa bir süre sonra gözleri parlayarak geri döndü, sorumun cevabı evet idi. Ona adının niye 'Nora' olduğunun ilk kez açıklanmasına alınmıştı anlaşılan (bu hiç kuşkusuz kimlikle ilgili önemli bir bilgiydi. Sonra merakla, hemen hayran olacağı bu edebiyat karakteri hakkında sorular sormaya başladı.

1993'ün sonunda Nora bir sorunla uğraşmaya başladı. Bu sorun Gaarder'den öğrendiği ve onu çok etkileyen Platon'un 'İdealar' öğretisiydi. Ama bir soru kafasını kurcalayıp duruyordu: Platon'un öğretisiyle dinozorlar arasında nasıl bir ilişki olabilirdi? İdealar zamanüstüydü ve gelip geçici değildiler; oysa dinozorların soyu çoktan tükenmişti. Buna karşın hâlâ bir 'dinozor ideası' var mıydı acaba? Tamamen kendine ait bir soru geliştiren bu çocuğun açıkça felsefeye yeteneği olduğunu görmek hiç de zor değildi. Yaptığımız bir

telefon konuşmasında son dinozor örneği de ölürken, 'dinozor ideası'nın zarar görmediğini açıklayıp onu biraz olsun rahatlattıktan sonra Nora'ya bir de, dinozor biçimli bir badem ezmesi gönderdim. Bana gönderdiği teşekkür kartı maddi değil de manevi değerlere verdiği (badem ezmesini hiç yemedi) şaşırtıcı önemi kanıtlamakla kalmıyor, aynı zamanda Aristoteles'in kadın anlayışına duyduğu kızgınlığı da dile getiriyordu. Yine burada Nora'nın tipik bir özelliği kendini gösteriyordu: Tin tarihinin büyük düşünürleri karşısında duyduğu hayranlığa karşın, adalet duygusu, bu tarihin zaaflarına göz yummasına izin vermiyordu. Anlaşılan bana gönderdiği kart ayrıntılı bir yanıt talep ediyordu; ilk mektubumdan sonra Nora bana uzun bir cevap yazdı, böylece karşılıklı konuşmalar ve telefon sohbetleriyle beslenen bu mektuplaşma ortaya çıktı.

Nora'nın mektuplarının bütününde amatör bir pedagogun bile dikkatini çekecek bir değişim vardır. İlk yirmi mektup çok canlı bir fantezinin ürünüdür; hatta ilk birkaçına resimler eklenmiştir. Büyük düşünürlerle karşılaşmasını son derece somut bir dille betimler; her satırda yaşama sevincinin, Tanrı'ya duyulan güvenin ve doğa sevgisinin izleri vardır. Argüman oluşturma düzeyi son derece yüksektir: Bunu görmek için, benim, kahvedeki bütün yaşantılarımın neden düş olamayacağını gerekçelendirişini okumak yeter. Ama asıl bu düşüncenin geliştirildiği bağlam dikkat çekicidir - Nora ölü ama hep genç kalan filozoflar kahvesinin gerçekliğinden kuşku duymak istemez. Elbette bu kahvenin örneğin pizza kadar gerçek olmadığını bilmektedir; ama yine de içsel bir gerçeğin ampirik dünyadan daha yüksek bir gerçekliğe sahip olduğundan emindir. Bu inanç yüzündendir ki, belki de çocuklar ve arkaik insanlar gerçeğe, büyüsü yok olmuş bir dünyanın anlatıcılarından daha yakın durmaktadırlar. Nora

bir felsefe sözlüğünde Wittgenstein için dünyanın 'durumlar' olduğunu okuduğunda "Ama o zaman bütün gizem ortadan kalkar." demişti. Nora'nın somutluk merakı kahvenin gerçekliğine olan inancından türer: Giambattista Vico'nun Jean Jacques Rousseau karşısında üstünlük elde ettiğini ve bundan böyle kendisinin koruyucu filozofu olacağını öğrendiğinde, annesinden bu kararı kimin ve neye göre verdiğini öğrenmek ister.

Nora'nın, yönlendirilme isteğiyle güçlü bir özerklik eğilimini birbirine bağlayışı son derece yetkindir. Bu bakımdan daha birinci mektup bir usta işidir. Biraz da çalakalem ona yazdığım mektupta, 'Ölü Ozanlar Derneği' filminden esinlenerek 'Ölü Ama Hep Genç Kalan Filozoflar Kahvesi'nden söz ettiğimde, Nora bu garip adı -tam bir bağımsızlıkla ve kendi müdahelesini çok da önemsemeden- haklı olarak 'Ölmüş Ama Hep Genç Kalan Filozoflar Kahvesi' olarak düzeltir, çünkü 'ölü' 'ölmüş'e göre nihai bir durumu anlatmaktadır. Platon'un ona, kahvenin adresini kendisi bulması gerektiğini söylemesi de dikkat çekicidir. Bu ileti bağımsız olma eğilimini gösterir, ama yine de Platon'dan, yani, yetişkin bir otoriteden gelmektedir; tabii onunla karşılaşması Nora'nın kendi buluşudur. Nora kendisini yönlendirebilecek örnekleri yine kendisi yaratmaktadır, bu yüzden de kendini eğitme olgusu söz konusudur burada. Nora'nın mektuplaşmaya kendi kadınlık rolü üzerine düşünerek başlaması da dikkat çekicidir, bunu daha sonra çocuk olmasıyla ilgili düşünceler izler. Bir yandan çocuk olduğu için pek çok şey öğrenmek zorunda olduğunun ve Nietzsche'nin sorununun çözümünde çocukların önemini kavrayamadığının farkındayken, öte yandan da kadınların baskı altına alınmasına öfkeyle baş kaldırmaktadır –noel babayı bu yüzden dişil yapar. Mektuplaşma sürecinde Nora'nın bağımsızlığı giderek artar: Mart 1995'te

kahveye giden bir uçaktan söz eder, uçak kahveye yaklaşmanın bir aracıdır yalnızca, ama henüz kahvenin içine adım atmamıştır.

Nora'nın mektup arkadaşı karşısındaki iletişim becerisi büyüleyicidir. Ona bir mektubumda anlamadığı bir terimle Anaximander'den söz ettikten sonra, kendisinin de bir sonraki mektupta Anaximander'i anlatmasını dikkat çekici bulur; 'idea' sözcüğünün kullanımının adeta enflasyona maruz kalmasını ise, mektuplarından birinde beni yemeğe davet ederken ima eder. Nora mektuplarında ilişki kurduğu kişileri genellikle iyimserliği ile avutmaya çalışır. Mac(hiavelli)'e bile belli bir sempatiyle bakar. Bu sempatisini, Machiavelli'nin hiç değilse kendi hatalarını görmesi ile açıklar. Ona, Machiavelli'ye duyduğu yakınlığın önemli olduğunu yazdıktan sonra bana telefon edip yakında mektubuma cevap yazacağını, Mac için üzüldüğünü çünkü onun hakkındaki düşüncelerini bilmediği sürece gerçekten kötü bir durumun içinde olabileceğini söylemişti. Nora'nın hoşgörüsünden payını alamayan tek kişi Hobbes'dur: Sinik bir kincilik için yapabileceği hiçbir şey yoktur. Ama Nora onu da anlamaya çalışır - büyük bir derinlikle onun psikolojik kötülük eğiliminin telafi mekanizmaları olduğunu saptar. Aynı şekilde öteki üç kuşkucuya da temkinli yaklaşır. Hegel'e dikkat çekecek kadar mesafeli davranır: büyük filozoflarla samimiyet içinde senli benli konuşurken, Hegel'e siz diye hitap eder. Cusanus'un düşüncelerine katılmamasına rağmen onları ilginç bulması da dikkat çekicidir.

Nora'nın mektuplarının içeriği naif bir doğallıkla felsefenin bütün alanlarına değinir. Ama onu, aldığı eğitim çerçevesinde öğrenmesi gerekenlerden çok, zaten kendi Ben'ini de ister istemez kapsayan ve varoluşunu sorgulayan sorunlar ilgilendirmektedir. Merkezde Tanrı problemi vardır

–özellikle de 'Tanrısal güç' ile 'insanın irade özgürlüğü'nün uyumu ya da uyumsuzluğu ve '*kötü*'nün kaynağı kafasını kurcalamaktadır. Nora, pek çok tartışmada karşı çıktığı ve tüm sorularını eşit bir ilgiyle yanıtlamadığı mektup arkadaşının aksine, iradenin özgürlüğü konusunda ısrarlıdır. Bu konuyla ilgili söylediklerinin hepsinin tutarlı olmadığının da farkındadır ama. Pek çok sorunu olduğu baba, oğul, kutsal ruh ve din bilimle ilgili düşünceleri 11-12 yaşında bir çocuktan beklenmeyecek ve şaşılacak kadar berraktır. Farkında olduğu sorunları dile getirme becerisi de son derece yetkindir. Akıl, inanç ya da ahlak yasası ve Tanrı ile karşıtlıklar ve Tanrı üzerine düşünceleri de kayda değerdir. Nora'yı ciddi olarak düşündüren bir başka soru da hayvanların ya da bilgisayarların ruhu olup olmadığıdır. Bu konuda kişisel deneyimleri de vardır. Hukuk ve devlet sorunlarına da yeri geldikçe değinir. Nora'yı gittikçe daha fazla ilgilendiren bir sorun da modern teknolojik dünyanın yorumlanmasıdır, bu konudaki tavrı şaşılacak derecede dengelidir. Diogenes'nin aşırı çileciliğini benimsemez. Diogenes ile yaptığı konuşmada filozof, Nora'nın Noelde bir CD çalara sahip olmak istemesini pek hoş karşılamamıştır. Bunun üzerine, ona yazdığım cevaptan sonra bana gönderdiği şeker paketinin üstüne şunları yazmıştır: "Haribo çocukları mutlu eder; Diogenes de öyle." Nora'nın başka kültürler ve çağlar karşısında gösterdiği duyarlılık da dikkate değerdir: Rönesans hakkında yazdıkları bunu açıkça göstermektedir. Bu dönemde ortaya çıkan tarih ve edebiyat bilgilerini vurgular ve dönemin okuma ilgisinin altını çizer.

Nora'nın mektuplarının belli bir noktadan sonra değişikliğe uğradığından az önce söz etmiştim. 1995 başında mektupların sayısında azalma başlar; ben Nora'nın mektuplarını, alır almaz yanıtladığım için bu seyrelmeyi hemen fark etmiştim. Bunda okul ve başka sorumluluklarının artmasının payı

olmakla birlikte tek neden bu değildir; çünkü mektupların içerikleri de değişmiştir. Ergenliğin başlamasıyla birlikte düşünce tarzında da değişiklikler başgösterir. Nora mektuplarından birinde koruyucu filozofuyla yaptığı bir konuşmada bu konuya kendisi de değinir. Fantazi gücü inişe geçer, yerleşik kanılarından kuşkulanmaya başlar. Tanrı'dan yakınışını ve onun varlığından kuşkulanmasını itiraf etmeden önce, ruhla ilgili söylemleri başgösterir. Artık sonsuz bir yaşamdan kuşkulanmaktadır; çünkü yaşamın önkoşulu maddedir. Aynı şekilde cennetin varlığı veya yokluğu sorununa da kafa yormaktadır.

Nora'nın mektuplarının oluşum süreci üzerine birkaç söz daha söylemek istiyorum. Nora mektuplarını her zaman yalnız başına ve genellikle sorunlar üzerine uzun boylu düşündükten sonra hızla ve kısa sürede kaleme almıştır; ailesi bunlardan bir tanesini bile okumamıştır. Benim mektuplarımı ise başkasının açması yasaktır, ama bir defa açıldıktan sonra mektupları kendisi okumak yerine aile bireylerinden birine yüksek sesle okutur, çünkü benim el yazımla sorunları vardı. (Ona, çok sık yaptığım yolculuklar sırasında yazdığım için daktilo kullanamadım.) Bu bağlamda bazı sorunları ailesi ile paylaşıp tartışır, onlardan bazı bilgiler edinir; özelllikle de başvurabileceği sözlükler ve kitaplar için onlara danışır. Ama düşünceler ve düşüncelerin dile getiriliş biçimi sonuçta tamamen kendisine aittir. Bu mektuplaşmayı sürdürmeyi de kendisi istemiştir; kendini yazmaya zorunlu hissetmemiş, ancak 1995 baharında onun vaktini almaması gerekçesiyle artık mektuplaşmayı bırakmamızı önerdiğimde bana alınmıştır. Ayrıca Nora, ona pek çok kez mektupları dostlarıma gösterdiğimden ve onların da bu mektupları çok beğendiklerinden söz ettiğim halde bu yazışmanın yayınlanma olasılığını da hiç hesaba katmamıştır. Zaten ben de ona yalnızca bu

kadarından söz etmiştim -benim açımdan mektupların kendiliğindenliği ve doğallığı tehlikeye girmemeliydi. Yazışmanın yayınlanması sorununu önce Nora'nın ailesi ve birkaç dostumla tartıştım. Ama tabii son karar Nora'nın olacaktı. Mektuplardan farklı bir dili olan, başka bir deyişle bir üstdil kullanan ve tarafımca kaleme alınmış bu yazıyı da Nora ile tartıştım ve onun da bir sonsöz yazmasına birlikte karar verdik.

Mektuplar hemen hiçbir değişikliğe uğratılmadan yayınlandı; yalnızca yazım hataları ve sözcük tekrarları düzeltilerek birkaç küçük bölüm, özellikle kişisel olanlar çıkarıldı.

Nora özel yaşamını korumak adına isminin gizli tutulmasını istedi. Brigitte Rotzen, Matthias Donath ve Dr. Christian Illies'e mektupların yayına hazır hale getirilmesinde verdikleri emekten dolayı teşekkürü borç bilirim.

Mektuplarımda tarafımca anlatılan kişileri idealize etmek gibi bir kaygım olmağı sanırım çok açık, onlar yalnızca belli düşünceleri temsil etmek bakımından ideal kişiler - mektuplarımdan birinde, Kant, Weber ve Heidegger'in trende etik ve teknoloji üzerine daha ilginç bir tartışma yapabileceklerini iddia ettiğim yolundaki olası bir yanlış anlamayı da şimdiden önlemek isterim.

IV.

Nora'nın yazdığı türde mektupları ancak bir avuç çocuğun kaleme alabileceği görüşü son derece yanlıştır. Tam tersine, Nora'nın peşine düştüğü sorular düşünen pek çok insanın sorularıdır aynı zamanda -tabii düşünen pek çok çocuğun da- ama asıl açıklanması gereken olgu, bir çocuğun bu tür mektuplar yazabilme yetisi değil, kültürümüzde pek az sayıda çocuğun felsefi merakını Nora gibi geliştirme becerisidir. Yaşadığımız çağ çocukların ve gençlerin yetenekleri

karşısında sorumsuz bir tavır içindedir, tıpkı doğal kaynaklar karşısında sorumsuz bir tavır içinde olduğu gibi.

Aslında durum çok açıktır: Yetenek genlerle gelmekle birlikte, genetik altyapı gerekli; ama bu yeteneğin dışa vurulması ve ifade edilmesi için asla yeterli koşul değildir. Bunu kanıtlamak için birinci sınıf yeteneklerin topraktan biter gibi bittiği dönemlere, örneğin Almanya'da 1800'lü yıllara bakmak yeter: Bu durumda birkaç on yıl önce genetik yapının birden değiştiğini mi varsayacağız? Bu varsayım inandırıcı olmamasının yanında, yeteneklerin niceliksel artışını kültürel önkoşullara bağlayan tezin karşısında zayıf kalmaktadır. Örneğin bir disiplinin ulaştığı gelişim basamağı o alandaki yeni bulgulama olanaklarını da belirler. Newton'un yaptığı bilimsel devrimden sonra, fizikte onunla karşılaştırılabilecek yeni bir bilimsel başarının ortaya çıkması için uzun bir zaman geçmesi gerekmiştir; yeni bir paradigmanın aşılabilmesi için önce her yönüyle işlenmesi gerekir. Sör Isaac'in 18. yüzyılda bir klonu bile bu durumu değiştiremezdi. Öte yandan 16. yüzyılda Newton çapında bir dehaya sahip olan birinin "Philosophiae naturalis principia mathematica" yı da tasarlaması mümkün değildir. Bu özellikle bilimler için geçerli olmakla birlikte, aynı ilke felsefe için de geçerlidir.

Ama beni burada ilgilendiren, sadece tek bir kişiye değil de, döneme bağlı olan büyük başarılar değil. Bir alanda ilerlemek isteyen normal yetenekler de belli bir çerçeve gereksinirler; eğer bu çerçevenin içinde değillerse gelişmeleri de olanaksızdır. Yetenekli çocuklar öncelikle, kendi yeteneklerini geliştirmenin değerli bir şey olduğunu hissetmelidirler. Çocuklarda değer oluşumu her zaman ortamın benimsediği değerlere bağlı olduğu içindir ki, ailenin, arkadaş çevresinin, okulun, yüksek eğitimin ve genel olarak kültürün tinsel iklimi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Oysa kültürümüzde yenilikçi soruları geri çeviren, yetenekleri öldüren,

nitelik farklılıklarını ve standartlaşmış nesnel ölçüleri bile kabul etmeyen, böylece yerinde sayan otoriter bir sistem egemendir. Buna karşılık, yeteneğin gelişmesinin, başkalarına zarar vermediği sürece kişisel mutluluğun en temel kaynaklarından biri olduğu, yeteneklerin varlığından herkesin yararlanabileceği ve pek çok insanın çeşitli yeteneklerle donatıldığı görüşüne sıkı sıkıya tutunmalıyız.

Çağımız ruhunun karşısına muhalif olarak çıkabilecek seçeneklerden biri de aile içi ilişkilerdir... İşte Nora'nın şansı da yeteneğinin gelişmesine izin veren bir aileye sahip olmasıdır. Çocuklarına vakit ayıran bir anne baba, kısmen sorumluluğu taşınan bir kardeş (aile içinde kaçıncı çocuk olduğumuz önemli bir karakter belirleyicisidir.), bir yandan yıkılmaya yüz tutmuş geleneklerin hâlâ yaşamaya devam ettiğini temsil eden öte yandan da tüketim ve hazza yönelik bir çağı kolaylıkla geri plana itebilen bir bilinç durumunu canlı tutan bir anneannenin varlığı, çok seyrek olarak televizyon izlenen, ama buna karşılık bol kitap okunan bir ortam... İşte Nora'nın içinde bulunduğu bu ortam yeteneğinin gelişmesinde belki zor ölçülebilir, ama kesinlikle göz ardı edilemeyecek bir rol oynamaktadır.

Nora'nın eğitim ortamında da öğretmenlerinin öğrencileri için yaptıkları kişisel katkılar, kurumun kişisel çıkarları ön plana almayan tutumu, hümanist eğitimi ilke edinmiş olmaları, ders dışında öğrencilere etkinlik seçenekleri sunulması da önemli bir etkendir. Nora'nın ailesi bu okulu niye seçtiklerini şöyle temellendirmektedir: Latincenin birinci yabancı dil olarak sunulması, okulun benimsemiş olduğu değerler sistemi ve öğrencilerin kişilikleriyle yeteneklerini dikkate alan eğitim anlayışı. Elbette çocuklara fazla yüklenmek çok kötü sonuçlara yol açabilir; ama onlardan yapabileceklerinin çok daha azını istemek daha da kötü sonuçlara yol

açar. Böyle bir anlayış genellikle ya yeteneklerin ortaya çıkmamasına ya da düş kırıklığından doğan bir kendini beğenmişliğe neden olur. Çocukların yetenekleri farklı olduğu için, homojen olmayan bir okul sistemi de kaçınılmazdır.

Bugün devlete bağlı orta ve yüksek eğitimin içinde bulunduğu durum kaygı vericidir, bu yüzden daha çok özel okulun açılmasını istemek haklı bir taleptir. Elbette devlet özel okulları denetim altında tutmalıdır. Ama pedagojik ve bilimsel düşüncelerin devletin tekelinde olabileceğini veya olması gerektiğini düşünmek, devletin olanaklarını ve becerilerini abartmak anlamına gelir. Devlet tabii ki özellikle genç yetenekleri desteklemelidir. Kendilerini ortak toplumsal çıkarlar konusunda sorumlu hisseden elit kesim bir tehlike değil, tam tersine her topluluk için kaçınılmazdır. Homojenleştirme çabaları, endüstri toplumunun gittikçe artan sorunlarını çözmek için ivedilikle gereksinim duyulan potansiyeli zedeler. İnsanoğlunun 21. yüzyıldaki geleceğinin kendi tarihindeki en iyi aşama olmayacağı artık herkes tarafından tartışılmaktadır; buna karşılık genelde eğitimin yeniden yapılanması ve özelde yeni gereksinimler doğrultusunda yeteneklerin desteklenmesi şimdiye kadar gündeme gelmemiştir.

V.

Yeniden yapılanan bir eğitimde ve buna bağlı olarak yeteneklerin desteklenmesinde felsefe neden ve hangi ölçüde özel bir yeri hak eder? Nora'nın mektupları felsefenin dört farklı işlevini göstermektedir: Birincisi, felsefe çeşitli bilgi alanları arasındaki bağı kurar. Matematik, Almanca, din, tarih, coğrafya ve biyoloji derslerinde ortaya atılan soruları felsefe biribirine bağlamayı başarır. İkincisi, Nora'ya göre felsefe

etik sorulara yanıt aramaktadır. Üçüncüsü, felsefe dinsel düşünceleri akılcı bir dile çevirir. Dördüncüsü, anlamlandırma çabalarının beraberinde getirdiği sorunlar ve kuşkuların yol açtığı eleştirel bilinci keskinleştirir. Nora "Trio İnfernale" (Cehennem Üçlüsü) karşısında gösterdiği tepkide felsefenin bu işlevini kendisi de farketmiştir. Aslında bu saydıklarımız felsefenin ayırıcı başarılarıdır.

Yeniden birinci işleve dönelim: Yaşadığı pek çok deneyimi, topladığı sayısız bilgiyi düzenlemek insan bilincinin kaçınılmaz gereksinimlerinden birisidir. Bilginin bütünü içinde bir gerçeğin yerini belirlemek ise felsefenin görevidir. Hiç kuşkusuz bilim dallarının felsefeden bağımsız hale gelmesi onların yükselişinin olmazsa olmaz önkoşuludur; bu yükselişin de insanlık için pek çok olumlu pratik sonucu olmuştur. Ama bilimsel etkinliklerin tipik bir özelliği haline gelmeye başlayan amaçsız bir koşu ve aşırı uzmanlaşmanın yaşam dünyamıza taşıdığı talihsiz sonuçlar, bilimin bağımsızlaşma eğilimlerinin geri döndürülemez olmakla birlikte, bilginin niteliği üzerine daha çok düşünerek bilimsel süreçleri beslemek gerektiğini göstermektedir. Örneğin insan bir organizma olduğu için, onun sosyal davranışı ve tarihsel gelişimini anlamakta biyolojik ölçütlerin neden ve ne ölçüde gerekli olabileceğini kavramak önemlidir. İnsan doğasının biyolojik olarak açıklanabilen ve açıklanamayan duraklarını ayrıştırmak içinse felsefe gereklidir. Okullarda felsefe dersi çocukların diğer derslerdeki alanları birbirine bağlayıp bir bütün olarak algılamalarını sağlayabilir. Buna karşılık felsefenin sorunlarınınsa, tek tek disiplinlerin, yani alanların somutluğu içinde tartışılması da son derece önemlidir.

Aslında, felsefenin daha güçlü bir biçimde okullara girmesini savunuyor olmam, felsefenin her sömestrde bağımsız bir ders olarak yapılması gerektiği yolunda anlasılmamalıdır.

Şu anda pek de iç açıcı durumda olmayan felsefenin orta ve yüksek eğitimde niceliksel artışı bir yarar sağlamaz. Buna karşılık okullarda öğrencilere felsefenin ruhu aşılanmalıdır, bunun yolu belki de felsefeyi ancak bağımsız bir disiplin haline getirme çabasından vazgeçmekten geçer. Nürnberg'de bir lisenin yöneticisi olarak, öteki filozoflara göre felsefe dersi alanında çok daha deneyimli olan, Hegel'in, felsefenin bağımsız bir ders olarak anlamlı olup olmadığından kuşku duyması dikkat çekicidir. 1808'de Bavyera'daki orta eğitim için yeni hümanizm çizgisini izleyerek bir ders planı geliştiren dostu Friedrich İmmanuel Niethammer'in isteği üzerine Hegel 23.10.1812'de onun getirdiği önerileri tartışan bir yazı alır kaleme: "Liselerde Felsefe Dersi Önerisi Üzerine"[21]. "Belki de liselerde felsefe dersinin gerekli olup olmadığına, eski kuşağın aldığı eğitimin günümüz gençliğine uygun düşüp düşmediğine ve özü gereği bunun felsefeye iyi bir giriş olup olmayacağına henüz tam olarak karar veremediğim için son sözü söylemiyorum."[22] Yine de Hegel kendi alanı, konumu ve ekmeğini tartışmanın kendisi için zor olduğunu ekleyerek felsefe dersinin lehine olan nesnel bir argüman bulur: Eski dillerin öğretilmesinde kullanılan filolojik yöntem (tabii bu eğitim bugün okullardan kalkmıştır). Hegel 16.4.1882'de Berlin'de bu defa Prusya Eğitim Bakanlığı için kaleme aldığı "Liselerde Felsefe Dersi Üzerine" başlıklı tavsiye yazısında eski eğitimin ve Hıristiyanlığın dogmatik içeriğinin felsefe eğitimi için en uygun temeli oluşturacağının altını çizmiştir. Hegel, liselerde okutulan felsefe dersinin felsefe tarihine yoğunlaşması gerektiği düşüncesine şiddetle karşı çıkar; tıpkı Giovanni Gentile'nin İtalya'da gerçekleştirdiği orta eğitim reformunda olduğu gibi.[23] Böyle bir dersin olumsuz sonuçlarını öngören Hegel şöyle yazar: "Spekülatif düşünceyi önkoşul olarak getirmeyen bir felsefe tarihi dersi

rastlantısal fikirlerin toplamından başka bir şey olamaz; bu da felsefenin önemsenmemesine, onun çabalarının boş olduğu ve gençliğin boşu boşuna felsefeyle uğraştırıldığı izlenimine yol açar, ama kimileri bu etkiyi felsefenin amacı ve eğitime konmasının gerekçesi olarak görmektedir"[24] Somut alanların içinden çıkan ve belli bir soruna yönelik düşünme biçimi hiç kuşkusuz çocuğun yaşam dünyası ve öğrenme sürecinde yer almayan fikirler toplamından çok daha yararlıdır ve bu nedenle de tercih edilmelidir.

Felsefenin Nora için de geçerli olan ikinci işlevi, kaynağını özellikle geç modern çağ ve ekolojik tehditten alan etik yönlendirmedir. Ahlaki soruların yanıtını yalnızca betimleyeci önermeler veremez: İçinde bulunduğumuz durumu betimlemek ve onu bilmek nasıl davranacağımıza karar verebilmek anlamına gelmez. Bu açıdan etik hiçbir zaman öteki bilimlere geri götürülemez. Bu nedenledir ki, ahlaki eğitimin talepleri iddialıdır; çünkü bu eğitim etik argümanları aktarmakla yetinmez. Ahlaki eğitimin amacı ahlaklı insanlar yaratmak olmalıdır, üstelik eğitimci açısından bunu somut örnekler ve modeller olmadan gerçekleştirmek son derece zordur. Aristoteles felsefeyi salt teorik bir kaçış olarak kullananları alaya almış ve onların davranışını doktoru can kulağıyla dinleyip sonra da onun söylediklerinin hiçbirini yapmayan hastalara benzetmiştir;[25] eğitim kavramının derinliği şimdiye kadar aşılmamış olan Platon ise haklı olarak ruhu dönüştürme sanatından söz eder.[26] Bu kavrayışa göre ruh eğitimin önkoşuludur; nasıl bir köre göz takılamazsa, eğitimci de ancak ruhu düzeltebilir, ama onu yoktan var edemez. Yalnızca eğitim yoluyla bir insanı ahlaklı hale getirip getirmediğimizi ölçemeyiz; oysa iyi felsefe yapmanın yolu, özellikle yetenekli çocuklarda erginlik döneminde baş gösteren entelektüel kuşkuyu aşmaktan geçer. Tabii Nora'nın karakteri

felsefeyle uğraşmasının önkoşuludur; ama felsefe de bu karakteri destekleyip olgunlaştırabilir.

Almanya'da ahlak dersi din dersinin seçeneğidir, öğrenci bunlardan birisini seçmek zorundadır. Bu bir olumsuzluktur; çünkü din dersi yüzünden bir çocuğun etik düşünceye adım atması önlenmemeli, öte yandan da etik ve felsefeyle ilgilenen bir genç din dersinden vazgeçmek zorunda bırakılmamalıdır. Nora'nın mektupları, etik, dinsel ve genel felsefi sorunları çocuk bilincinin nasıl bir bütün olarak algıladığını açıkça göstermektedir. Felsefi açıdan temellendirilmiş ateizm de hiç kuşkusuz entelektüel ve ahlaki açıdan saygı duyulacak bir duruştur; ama gencin sıradanlığa düşmesi istenmiyorsa Tanrı ve ölüm sorunuyla açık bir hesaplaşma da kaçınılmazdır. Bu sorunların tabulaştırılması ise çocuk ruhu karşısında suç işlemek anlamına gelir, toplumsal yaşamın verilerini aşkınlaştıran bir merciye yönelebileceğini bilen çocuk ruhu güçlenir.

Her derin düşünme eninde sonunda Tanrı'ya dönse de felsefi Tanrı kavramının dinsel Tanrı kavramıyla aynı olmadığı açıktır. Bu durum dar kafalı dinsel cemaatler için bir skandal, modern devlet içinse bir avantajdır. Çünkü çok kültürlü bir dünya toplumda yalnızca mezhep farklılıklarının değil, dinsel farklılıkların da ötesinde ortak bir zemin bulmak kaçınılmazdır. Akılla temellendirilen bencillikler bir devleti ayakta tutmaya yetmez; buna karşılık bütün yurttaşları dinsel bir metinle birbirlerine bağlamaya çalışmak da bir aşırılıktır. Bu nedenle ben mektuplarımda başka dinlerin ve kültürlerin temsilcilerine de yer vermeyi tercih ettim. Bu tercihin kaynağı Nora'nın bana sıkıntıyla anlattığı bir düştü: Nora'nın Yahudilerle Hıristiyanların diyalog kurmasından[27] yana olan ailesine birgün bir dostları aynı şeyin Hıristiyanlarla Müslümanlar için de geçerli olduğundan söz eder. Bunun üzerine

Nora düşünde Müslümanların evlerine gelip onlara İslamı kabul ettirmek istediğini görür. Nora önce onların oturmasını ister ve onlara çay ikram eder; sonra da büyük bir korku içinde uyanır. Onun korkusunu hafifletmek için, mektuplarımda din üzerine diyaloglar yarattım. Aslında hem birey hem de topluluk için akıllıca felsefe yapmanın en önemli sonuçlarından birisi başka kültürün insanlarıyla da önyargısız iletişim kurabilmeyi öğrenmektir. Çünkü felsefe evrenseldir.

Felsefe kaynağını her zaman çocukların ortaya attığı sorulardan alır. Yaşlı Piaget'nin evrimciliği, onu "Sonuna Kadar Çocuk Kalmak", "Yaratıcılığın Gerçek Ortamı Çocukluk"[28] idealinden vazgeçirmemiştir. Bu yazıyı felsefenin kara listesine alınan, ama hâlâ tinselliğin şimşeklerini içinde taşıyan bir yapıttan alıntı yaparak bitirmek istiyorum: Nietzsche'nin Zerdüşt'ü ilk konuşmasında tinin geçirdiği üç değişimden söz eder. En ağır yükleri taşıyan deveyi, "İstiyorum" diyen aslan, onu da "Yapmalısın" diyen ejderha izler. Aslan yalnızca olumsuzlar, ama yeni değerler yaratamaz. Bu nedenle aslan çocukluğa dönmek zorundadır. "Çocuk masumiyet ve unutmadır, yeni bir başlangıç, bir oyun, kendiliğinden dönen bir tekerlek, bir ilk devinim, bir *kutsal evet* demedir. Kardeşlerim, yaratma oyunu *kutsal evet*'i gerektirir" Ama Nietzsche'nin kendisi aslanı aşamamıştır. Belki de Nora'nın mektupları çocukluk aşamasına önem vermesi gereken felsefenin geleceği için bir örnek oluşturacak.

Dipnotlar

1. Şiirin çevirisi.
2. Örneğin pek çok bakımdan yararlandığım H.L.Freese'nin 'Kinder sind philosophen' (Çocuklar Filozoftur) adlı kitabı Weinheim/Berlin 1989.
3. Zeitschrift für Didaktik der Philosophie (Felsefe Eğitimi Dergisi) 6 (1984); Ethik und Sozialwissenschaften (Etik ve Sosyal Bilimler) 4 (1993), Sayı 3, 337-438: D.Dorster'in "Philosophieren mit Kindern" (Çocuklarla Felsefe Yapmak) adlı makalesi (379-388).
4. Thinking. The Wournal of Philosophy for Children.
5. Orijinal adı: Sofies verden, Oslo 1991.
6. Ch. Wolf'un "Störfali" (Darmstadt/Neuwied 1987, 105 f) adlı romanında çocuk, bilimsel düşünebilen babasından daha felsefi düşünebilmekte ve onun sorularını yalnızca büyükannesi yanıtlamaktadır.
7. K. Jaspers, Einführüng in die Philosophie (Felsefeye Giriş), Münih, 1953, 12: "Çocukların dahi yönleri yetişkinliklerinde kaybolur. Sanki yıllar geçtikçe geleneklerin, genel görüşlerin, yüzeyselliğin ve sorgulamamanın tutsağı olur, çocuksu özgürlüğümüzü yitiririz."
8. Diogenes Laertios X 2.
9. L.N. Tolstoy, Çocukluk, Ergenlik, Gençlik Yılları, Frankfurt 1976, 151f.
10. Aynı yapıt, 209 (20. bölüm).

11. Aynı yapıt, 205.
12. Aynı yapıt, 207, 250.
13. G. Vico, Opere, B. Croce ve F. Nicolini, 1929, 5.
14. Parerga ve Paralipomena, 28. Bölüm: Eğitim Üzerine.
15. J. Piaget ve B. İnhelder'in klasiklerinden birisi Die Psychologie des Kindes (Çocuk Psikolojisi) adlı kitaptır, Münih 1986 (Fransızcası 1966). Th. Kesselring'in 'Jean Piaget'si Piaget'nin yapıtları için çok iyi giriş kitaplarından biridir, Münih 1988. Piaget'ye eleştirel bakan bir başka kaynak ise M. Donaldson'nun 'Wie Kinder denken' (Çocuklar Nasıl Düşünür) adlı kitabıdır, Bern 1982 (İngilizcesi 1978).
16. J. Piaget, Die Bildung des Zeitbegriffs beim Kinde (Çocukta Zaman Kavramının Oluşumu), Frankfurt 1974 (Fransızcası 1946), 59ff.
17. Giovanni Pascoli ünlü denemesi "Il fanciullino"da şöyle yazar: "Çocuk, nasıl da kendine özgü bir biçimde düşünürsün sen, çocuksuluğun derinliğiyle, düşünmenin basamaklarını tek tek inmemiz gerekmeden bizi birden gerçeğe sürükleyiverir o derinlik..." (Opere, II. Cilt, M. Perugi, Milano/Napoli 1981, 1650).
18. Göttingen, 1967.
19. Aynı şey dört ciltlik "Handbook of Child Psychology"nin (P.H. Mussen, New York, 1983) "subject indexes"i için de geçerlidir. Ayrıca çocukların felsefi düşünceleri üzerine şu makaleler verimli kaynaklardır: 'Logical reasoning', M. D. S. Braine ve B. Rumain, III 263-340; 'Morality', J.R. Rest - 629. Çocuğun, her şeyin bir düş olup olmadığı, Tanrı'nın *kötü*den sorumlu olup olmadığı vb. soruları -yani Nora'nın tartıştığı sorunlar- çocuğun ne zaman anlayabildiğine ilişkin araştırmalar yapmak ilginç olur.

20. M. Lipman, Pixie, Viyana 1986 (İngilizcesi 1981); M. Lipman/A.M. Srahp, Pixie İçin El Kitabı, Viyana 1986 (İng. 1982); G. B. Matthews, Philosophische Gespraeche mit Kindern (Çocuklarla Felsefi Konuşmalar), Berlin 1989 (İng. 1984), Die Philosophie der Kindheit (Çocuklukta Felsefe), Weinheim/Berlin, 1995 (İng. 1994). M. Lipman/A. M. Sharp, Growing up with philosophy, Philedelphia 1978.
21. G. W. F. Hegel, Toplu Eserleri (20 Cilt), Frankfurt 1969-1971, IV 403-416.
22. Briefe von und an Hegel (Hegel'den ve Hegel'e Mektuplar), 4 Cilt, derleyen: J. Hoffmeister, Hamburg 1969-1981, I 418f. Bkz. Niethammer'e 24.3.1812 tarihli mektup: "Zaten lisede yeteri kadar felsefe öğretilmektedir, küçük sınıflarda bundan vazgeçilebilir" (1397).
23. Toplu Eserleri, XI 31-41.
24. XI 36.
25. Nikomachische Ethik 1105b12ff.
26. Politeia 518bff.
27. Nora'nın Yahudilikle tanışıklığı 27 Ekim 1994 tarihli mektubunda M. Buber'e (Die chassidischen Bücher, Hellerau 1928, 532f.) gönderme yapmasıyla kendini belli eder.
28. J.-C. Bringuier, Converstaions libres avec Jean Piaget, Paris 1977, 170.

Bitirirken

Nora.K

Sevgili Okurlar!

Bitirirken ben de bu mektuplaşma üzerine birkaç söz söylemek istiyorum. Fakat ne söyleyeceğimi bilmediğim için zorlanıyorum.

Çünkü insan hiç tanımadığı kişilere ne söyleyebilir ki?

Ama bunu yapmayı yine de deneyeceğim. Bunun için üç yıl öncesine geri dönmeliyim. Bu geri dönüş de benim için başlıbaşına bir zorluk; çünkü pek çok şey değişti, ben de değiştim.

En iyisi Vittorio ile tanıştığımız akşamdan başlayayım söze. Sanırım annem Vittorio ile bir felsefe seminerinde tanışmıştı. Sonra da onu bize davet etti. İşte onunla tanışmam böyle oldu, onu gördüğüm ilk anı, birisiyle tanışırken başını nasıl hafifçe yana doğru eğdiğini, nasıl el sıkıştığımızı ve onu ne kadar canlı bulduğumu hâlâ çok iyi anımsıyorum.

Bize ikinci gelişinde akşam yemeğinde hep birlikte pizza yedik. O gece Vittorio "Sofi'nin Dünyası"nı okuduğumu öğrendi ve bana merak ettiğim konular olursa kendisine telefon edebileceğimi söyledi. Ama ona telefon eden ben olmadım; annem ona benim dinozor sorunumdan söz etmiş, böylece Vittorio beni aradı. Telefonda bu konuyu tartıştık ve

o benim sorularıma elden geldiğince cevap verdi. Kısa bir süre sonra bana badem ezmesi bir dinozor yolladı; bu bizim mektuplaşmamızın başlangıcı oldu. Vittorio'nun adı "düşünce" benim adım ise "Dino-Nora" olarak kaldı. İlk felsefi mektubu aldıktan sonra, tıpkı 'arkadaşım' Sofi gibi kendimi gizemlerle dolu bir dünyada hissettim. Ama aramızdaki fark benim mektubu yanıtlayabilmemdi.

Böylece yazışmaya başladık (hâlâ da devam ediyoruz)

Mektupların yayınlanacağından benim haberim yoktu, bunu kitapta Vittorio'ya yazdığım son mektuptan az önce öğrendim. Tabii bu fikir önce çok hoşuma gitti, ama sonra bu konuyu uzun boylu düşünmek zorunda kaldım. Kimi zaman içimden hayır demek geldi, çünkü onlar sonuçta bizim mektuplarımızdı! Bu, başkalarını niye ilgilendirebilirdi ki? Düşüncelerimi başkalarının bilmesine ne gerek vardı ki? Onların bilimsel sonuçlara varmaları için mi anlatacaktım düşüncelerimi? Hayır istediğim bu değildi, hâlâ da bu değil!

Ama sonra belki bu mektuplar yoluyla başkalarını, özellikle de çocukları dünyamızla ve onun gizleriyle ilgilenmeleri ve gelecek karşısında duyarsız ve acımasız kalmamaları yolunda yüreklendirebileceğimizi düşündüm. Bunu başardık mı bilmiyorum, ama öyle olmasını umuyorum.

Yanımda hâlâ küçük dinozorum duruyor, üstünde ise "Tatlı bir tip" yazıyor...

Bu kitapta yayınlanan mektuplar şöyle oluştu; Nora uzun bir süreden beri felsefi sorunlarla ilgilenmektedir ve on bir yaşına bastığı gün kendisine Jostein Gaarder'in "Sofi'nin Dünyası" armağan edilir. Kitabı büyük bir ilgi ile okur ve felsefe öğretmeni olduğumu bildiği için bana da her fırsatta sorular sorar. Böylece mektuplaşmamız başlar.

Vittorio Hösle

"Çocuklar ve Yetişkinler için Felsefi Mektuplaşma"yı bir çocuk ve bir yetişkin arasındaki mektuplaşma oluşturdu. Ocak 1994-1996 arasında yazıldılar. On bir yaşındaki Nora K.'nın çocuk soruları felsefenin "büyük" sorularıdır. Felsefeci Vittorio Hösle verdiği yanıtlarla Nora'yı felsefi düşüncenin labirentlerinde gezdirir. İkisi arasındaki bu sıradışı mektuplaşma çocuklar ve yetişkinler için felsefeye giriş niteliği taşımaktadır.

Nora K. (1982) öğrencidir. Nordrhein Westfalen'de bir lisede eğitimini sürdürmektedir. Nora'nın isteği üzerine soyadı kısaltılarak geçmektedir.

Vittorio Hösle (1960) Essen GHS Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür.

12.00

ISBN 975-571-088-4

9 789755 710884